

Språk i Norden

1988

NORDISK SPRÅKSEKRETARIATS SKRIFTER

8861
1988

Språk i
Norden

Nordisk språksekretariat	Postboks 8107 Dep N-0032 Oslo 1
Dansk Sprognævn	Njalsgade 80 DK-2300 København S
Finska språkbyrån	Elisabetsgatan 16 A 8 SF-00170 Helsingfors 17
Føroyska málnevndin	Debesartrøð FR-100 Tórshavn
Grønlands Sprognævn	Postboks 1029 DK-3900 Godthåb
Íslensk málnefnd	Aragötu 9 ÍS-101 Reykjavík
Norsk språkråd	Postboks 8107 Dep N-0032 Oslo 1
Samisk språknemnd	Nordisk samisk institutt N-9520 Kautokeino
Svenska språkbyrån, Finland	Fabiansgatan 7 B SF-00130 Helsingfors 13
Svenska språknämnden	Lundagatan 42, uppg. 5, 5 tr. S-11727 Stockholm
Sverigefinska språknämnden	Lundagatan 42, uppg. 5, 5 tr. S-11727 Stockholm

NORDISK SPRÅKSEKRETARIATS SKRIFTER 9

Språk i Norden Sprog i Norden 1988

*Årsskrift for Nordisk språksekretariat
og språknemndene i Norden*

Rédigert av Else Bojsen (Danmark), Mikael Reuter (Finland),
Ståle Løland (Norge), Catharina Grünbaum (Sverige)

J.W. CAPPELENS FORLAG A.S
ESSELTE STUDIUM
GYLDENDAL

© Nordisk språksekretariat 1988

Berlings, Arlov 1988

ISSN 0108-8270

ISBN (Danmark) 87-00-31314-9

ISBN (Norge) 82-02-11704-6

ISBN (Sverige) 91-24-35383-3

Innhold

Isländsk språkvård, av <i>Baldur Jónsson</i>	5
Finsk språkvård i Finland i dag, av <i>Osmo Ikola</i>	17
Tendenser og tradisjoner i islandsk orddannelse, av <i>Jón Hilmar Jónsson</i>	21
Inhemskt och främmande, av <i>Birgitta Lindgren</i>	34
Purisme i nordisk språkrøkt, av <i>Eyvind Fjeld Halvorsen</i> .	39
Om de nyaste nyorden i finskan, av <i>Päivi Rintala</i>	46
Islandsk sprogpolitikk, av <i>Eiríkur Rögnvaldsson</i>	56
På terskelen til et nytt tusenår. En tilstandsrapport om norsk språk, av <i>Finn-Erik Vinje</i>	64
Språksamarbeid i Norden 1987, av <i>Ståle Løland</i>	93
Ny språklitteratur	
Publikasjoner fra språknemndene	98
Danmark, av <i>Else Bojsen, Arne Hamburger og Henrik Galberg Jacobsen</i>	101
Finland, av <i>Mikael Reuter</i>	110
Norge, av <i>Vigleik Leira og Ståle Løland</i>	113
Sverige, av <i>Claes H. Garlén, Catharina Grünbaum, Charlotte von Herten, Lena Moberg og Mikael Reuter</i>	120

Nye ordbøger og ordlister

Danmark	131
Finland	133
Norge	136
Sverige	137
Om forfatterne	139

Isländsk språkvård

Av Baldur Jónsson

I denna artikel kommer jag att i huvudsak beröra tre punkter inom isländsk språkvård: 1) de språkpolitiska riktlinjerna (språkprogrammet), 2) språkvårdens uppgifter och verksamhet (språkprogrammets genomförande) och 3) isländsk språkvård i nordiskt perspektiv.

Jag skall också försöka ta hänsyn till de frågor som ställts av Svenska språknämnden i Finland (i ett brev till Íslensk málnefnd, daterat 23.1.1987) beträffande temat "isländsk språkvård" även om jag inte har möjlighet att besvara dem utförligt. De har följande lydelse:

"Vilka faktorer har lett till att den isländska språkvården har utformats som den har, dvs. hur har språkvårdstraditionen vuxit fram (den kulturella och språkpolitiska bakgrunden)?"

"I vilka avseenden skiljer sig den isländska språkvården från språkvården i de andra nordiska länderna? Vad kan vi lära av varandra?"

1. De språkpolitiska riktlinjerna

Under de senaste åren har det varit mycken diskussion om isländsk språkpolitik. Många har efterlyst en så kallad "målstefna" ett slags språkprogram som innehåller språkpolitiska riktlinjer och mål. Andra har menat att riktlinjerna var klara vare sig de fanns som skriven text eller ej. Något nytt har enligt min mening inte framkommit utom det att ännu fler har formulerat "målstefnan" än förut. Diskussionen har dock säkert bidragit till att klargöra saker som för många har varit dunkla, och på så sätt har den varit nyttig. De viktigaste punkterna som alltid betonas

uttrycks med orden *efling* ("stärkning") och *varðveisla* ("bevarande"). Målet är att isländskan skall kunna bli ett bättre, effektivare, smidigare uttrycksmedel utan att ändra sin struktur eller omvandlas till ett annat språk. Att *efla* ("stärka") språket innebär även, enligt min mening, att utvidga och förbättra språkbruket och kunskaperna om språket – också bland andra folk. Att *varðveita* ("bevara") språket innebär bl.a. att i görligaste mån vidmakthålla dess enhetliga karaktär i tid och rum och socialt.

Under de senaste åren har dessa huvudsynpunkter presenterats på flera håll, visserligen på litet varierande sätt, men om målet är det, så vitt jag kan se, ingen oenighet. Det anges t.ex. i kommentaren till propositionen om lagen om Íslensk málnefnd 1984 (Frumvarp til laga um Íslenska málnefnd), i Jón Hilmar Jónssons Íslensk málstefna: lifandi afl eða gömul dyggð? 1985, s. 21–23 och i Guðmundur B. Kristmundsson et al. Álitsgerð um málvöndun og framburðarkennslu í grunnskólum 1986, s. 27–28.

Annars kan man säga generellt att det väsentliga i detta som vi kallar "málstefna" har uttryckts och förklarats både utförligt och kortfattat i tal och skrift av ledande gestalter inom politiska och kulturella områden under de senaste minst 200 åren. Enstaka gånger har det stuckit fram någon som protesterat eller framhållit den raka motsatsen till "málstefnan", t.o.m. att isländskan borde läggas ner och ersättas av danskan (Halldór Hermannsson 1919:22). Det hände på 1700-talet när Island drabbades av så stora katastrofer att det även talades om att evakuera landets invånare. Men sådana röster hör till undantagen. I vissa fall har de varit enbart negativa, dvs. man har inte kunnat peka på någon ersättning för det som kritiken riktats emot. En annan sak är att man kan ha olika åsikter om enstaka språkliga företeelser och kanske om huruvida de följer riktlinjerna eller ej. Men långvariga diskussioner om frågor av detta slag får man inte misstolka som oenighet om målet. Detta är bara ett livstecken som vittnar om intresse för språket.

Det är kanske på sin plats att här återkomma till den finlandssvenska språknämndens fråga om de faktorer som lett till att den isländska språkvården har utformats som den har. Det är alltså fråga om hur språkvårdstraditionen har vuxit fram och om den kulturella och språkpolitiska bakgrunden, som det hette.

Frågorna från Finland förutsätter att språkvården på Island

skiljer sig från språkvården i de andra nordiska länderna. Det är klart att i fråga om organiseringen av språkvården ligger vi efter de flesta andra. Mer om detta sedan. Men jag är inte övertygad om att jag har bättre förutsättningar än andra att bedöma skillnaden mellan de nordiska ländernas språkvård. Jag är inte ens övertygad om att det finns någon större skillnad. Jag tror i varje fall att målet är – mutatis mutandis – praktiskt taget detsamma överallt. Det som är olika är själva språken och den historiska och politiska bakgrunden.

Här borde jag kanske reservera mig med hänsyn till ordet *språkvård*. När jag tillfrågas om isländsk språkvård svarar jag automatiskt som om det var tal om "islensk málrækt". Det finns naturligtvis ingen annan möjlighet. Men det är inte givet att *málrækt* har exakt samma innebörd som *språkvård*. Ordboksdefinitionerna i *Íslensk orðabók* 1983 resp. *Svensk ordbok* 1986 hjälper inte så mycket. De är visserligen rätt olika men knappast på ett avgörande sätt. Enligt min uppfattning kan det dock vara en skillnad på "málrækt" och "språkvård". Den återspeglar då antagligen olika språkpolitiska attityder. Sedan har de andra nordiska språken var sitt ord för motsvarande begrepp.

De nordiska språken i Danmark, Norge, Sverige (och därmed Finland) har som bekant utvecklats på ett helt annat sätt än på de atlantiska öarna, framför allt på Island. Skillnaden blev avgörande redan under senmedeltiden. Många har frågat sig varför "isländskan har bevarat sin ålderdomlighet så förunderligt väl tiderna igenom ända till våra dagar" för att citera Elias Wessén (1960:40). Flera olika faktorer har påpekats, litterära, sociala, geografiska etc. (se t.ex. Wessén 1960:40–41, Helgi Guðmundsson 1977:314–325). Det kan vi inte komma närmare in på här. Men när man frågar om den isländska språkvårdens kulturella bakgrund så är mitt svar kort sagt: *Islands medeltida litteratur och den oavbrutna språkliga kontinuiteten*.

Trots att mycket har gått förlorat, är vår gamla litteratur så mäktig, både i fråga om kvalitet och kvantitet, att man inte kommer ifrån den. Den verkar ständigt som en jättemagnet. Där har vi det fundament som isländsk kultur vilar på, och därmed också vår språkpolitik.

Frågan om språkvårdstraditionen och hur den har vuxit fram har ofta behandlats, senast av Jónas Kristjánsson i en högst läsbar

uppsats (1986). Jag har själv varit inne på denna fråga i olika sammanhang, bl.a. vid språkmötet på Färöarna 1984 (Baldur Jónsson 1985b. Se vidare Baldur Jónsson 1985c och Halldór Halldórsson 1962). Jag skall bara beröra några få punkter här.

Om vi nu tänker oss språkvård som medveten strävan att slå vakt om och förbättra ett språk enligt ett definierat mål, så är isländsk språkvård drygt 200 år gammal. (I vissa avseenden är den mycket äldre, jfr mitt föredrag från Färöarna.)

Men det går en gräns vid år 1780. Vid den tiden (1779) stiftade några islänningar i Köpenhamn föreningen Hið íslenska lærdómslistafélag ("De lärda konsternas förening" som man har kallat den på svenska). Den publicerade en årsskrift ("Rit þess Íslenska Lærdóms-Lista Felags") som utkom under perioden 1781–1798. Där behandlas olika ämnen som man aldrig förut hade skrivit om på isländska. Hur skulle man då bära sig åt? Det hade föreningens ledare redan i förväg funderat på. I föreningens stadgar som publicerades i Köpenhamn 1780 finns det tre paragrafer som innehåller bestämmelser om detta (se Halldór Halldórsson 1971:223). De låter så här i en fri översättning:

5. Vidare skall föreningen beskydda och bevara norrön tunga som ett vackert huvudspråk, som för en lång tid har talats i Norden, och sträva efter att rensa densamma från utländska ord och uttryck som nu börjar fördärva den. Man skall därför icke i föreningens skrifter använda främmande ord om idrott, verktyg och annat, om man lyckas hitta andra gamla eller medeltida norröna benämningar (= termer).

6. Därför kan man också i stället för sådana främmande ord tillverka nya ord, sammansatta av andra norröna ord, som väl kan förklara den saks natur som de skall beteckna; man skall därvid noga iaktta de regler som tillhör denna tunga och som tillämpats vid bildandet av goda, gamla ord; det skall också ges en tydlig förklaring och tolkning av sådana nya ord så att de blir lättförståeliga för allmänheten.

7. Dock får gärna behållas sådana ord som använts i skrifter från 1200- och 1300-talen även om de icke har sitt ursprung i norrön tunga utan kommer från främmande folk, när det ej finns andra mer brukliga eller bättre och vackrare ord bildade på annat sätt.

Vi märker här å ena sidan respekten för språket och dess renhet. Å andra sidan är man mån om att det som föreningen publicerar blir begripligt för allmänheten. Föreningens ledare har tydligen föreställt sig att det som man nuförtiden kallar termer vore lättare att förstå om de bestod av inhemska språkelement.

Om förverkligandet av intentionerna i dessa stadgar har Halldór Halldórsson skrivit bl.a. (1962:12): "ett gemensamt drag för artiklarna i årsskriften är, att man här försöker att bilda nya ord för vetenskapliga och tekniska begrepp".

Endast relativt få av dessa nya ord har överlevt till våra dagar, men huvudsaken är, som Halldór Halldórsson uttrycker det, "att här uppdrogs riktlinjerna för den språkliga inställning, som kom att bli tongivande på Island".

Innan vi går vidare är det värt att stanna ett ögonblick inför danskans ställning. Island tillhörde som bekant Danmark i flera hundra år, dvs. från 1380–1918, och Danmarks konung var enväldig på Island från 1662 till 1874. Men danskan blev aldrig islänningarnas språk. Märkligt nog har Island alltid varit enspråkigt. Ingen människa begärde någonsin – inte ens när kungen var enväldig – att islänningar i allmänhet skulle tala eller förstå danska. Förbindelserna med Danmark var ändå så långvariga och ensidiga att isländskan oundvikligen kom att påverkas av danskan. Isländska ämbetsmän måste givetvis använda danska i tjänsten. Nästan all högre utbildning fick isländska studerande i Köpenhamn. På så sätt lärde de sig danska, kanske fick de någon privat förberedelse innan de for iväg. I de gamla biskopssätenas latinskolor, på Hólar och Skálholt, var det – mig veterligen – ingen danskundervisning. Det torde heller inte ha varit fallet i motsvarande skolor i Danmark. Men i latinskolan på Bessastaðir undervisades i danska under 1800-talets första hälft (Porkell Jóhannesson 1950:381) och senare i andra skolor också. Många lärde sig – mer eller mindre på egen hand – att läsa danska böcker, men obligatorisk danskundervisning infördes inte i isländska skolor förrän 1946. Då hade Island varit suverän stat i 28 år och självständig republik i två (jfr Jónas Kristjánsson 1986:134).

Efter denna exkurs om danskan skall vi se oss litet omkring på Island efter 1780. På 1780-talet drabbades landet av häftiga katastrofer som medförde stora folkförluster. Först efter sekelskif-

tet började landet hämta sig. 1800-talets första hälft kännetecknas av romantik, frihetskamp och patriotism. Litteraturen började blomstra igen, och språkvården förenades med kampen för större frihet. Dess viktigaste uppgifter var att rensa ut onödiga danismer, vänja folk av med att tala den jargong som var gängse i vissa kretsar, främst på handelsplatserna och särskilt i Reykjavik, och framhäva allmogenespråket som hos bondefolket landet runt hade bevarats förbluffande bra helt ifrån medeltiden. Men den stora förebilden för språkvårdare och andra skrivande var naturligtvis fornlitteraturen själv.

När vi talar om dessa tider får vi komma ihåg att städer inte fanns på Island. Reykjavik, som var den största av handelsplatserna, hade vid sekelskiftet 1800 endast omkring 300 invånare. Bönderna som jag talade om utgjorde med andra ord nästan hela befolkningen.

Latinskolan på Bessastaðir spelade en väsentlig roll för språkvården under 1800-talets första hälft. Det vore värt att berätta om den och presentera några av dess framstående lärare och elever. Här får jag nöja mig med att nämna två av lärarna, Sveinbjörn Egilsson (1791–1852) och Hallgrímur Scheving (1781–1861), och två av eleverna, poeten Jónas Hallgrímsson (1807–1845) och filologen Konráð Gíslason (1808–1891). För övrigt får jag hänvisa till Jónas Kristjánssons uppsats.

Men jag kan inte låta bli att uppehålla mig ett tag vid ett namn till som brukar omtalas samtidigt med eliten från Bessastaðaskóli. Det är den danske språkforskaren Rasmus Kristian Rask (1787–1832). Han är en av de ledande gestalterna i den isländska språkvårdens historia. I år firas hans 200-års jubileum. Med tanke på det har det isländska post- och televerket givit ut ett frimärke med porträttet av Rasmus Rask. Utgivandet av isländska frimärken är förknippat med vissa restriktioner. En princip är att de inte får tillägnas utländska personer och inte ha deras porträtt. Nu har post- och televerket egentligen brutit emot denna princip. Men för att undgå problemet har frimärket officiellt tillägnats isländsk språkvård och har inskriptionen "Verndum tungu. Vöndum mál". Annars skulle det troligen ha kommit ut på Rasks födelsedag, den 22 november.

Med detta har post- och televerket bekräftat vår höga uppskattning av Rasmus Kristian Rask. Ingen betvivlar hans danska

nationalitet, men Island minns honom som om han vore en av dess bästa söner. Det skulle föra alltför långt att här redogöra för Rasks insatser på Island. Jag skall bara omtala att han vistades där 1813–1815 och gick i spetsen för stiftandet av Hið íslenska bókmenntafélag (Det isländska litteratursällskapet) 1816 som har betytt mycket för Island och fortfarande är aktivt.

Jag har nu försökt att komma litet in på den kulturella och politiska bakgrunden till den språkvård som i dag bedrivs på Island. Liksom alla andra ser vi mycket tydligt den nära förbindelse som råder mellan språk och nationalitet, och aldrig framstod den så klart som i begynnelsen av 1800-talet när Islands fattiga folk började kämpa för ökad frihet men ägde närmast ingenting utom sitt språk. Vi ser också det nära samband som råder mellan nationalitet och suveränitet. För oss är språkvården av central betydelse – av rent praktiska skäl.

Vi vet också mycket väl att allt har sina fördelar och nackdelar. Vårt språk är inte gångbart någonstans utanför Island utom kanske på Färöarna. Men det är inte något nytt. Så har det varit i flera hundra år. Den kommunikation som vi bryr oss om med andra människor måste vi betala för. Vi kan inte räkna med att någon utlänning anser det mödan värt att lära sig isländska utom i speciella fall. Inte ens experter på nordiska språk kan utan vidare kommunicera på isländska. Därför anser vi att en av våra språkvårdsuppgifter är att öka kunskaperna om isländskan också bland andra folk.

2. Språkvårdens uppgifter och verksamhet

För att komma fram till det språkpolitiska målet utnyttjas medel av samma slag som på andra håll, t.ex. undervisning, språkvårdsprogram i radio, språkspalter i tidningar, språknämndens rådgivning och publikationer, terminologisk verksamhet, språkforskning.

Det är kanske vilseledande att tala om ett isländskt språkprogram och dess genomförande. Det kan se ut som om isländsk språkvård är centralstyrd och väl planerad, men det har inte alls varit fallet. Tvärtom. Språkvården på Island har först och främst framträtt som ett intresse från allmänheten. Myndigheternas andel i språkvården är dock av stor betydelse, inte minst genom den

lagstiftning där språkvårdens målsättning återspeglas. Det viktigaste här (om man bortser från skolorna) är lagar om gårdsnamn m.m., firmanamn och personnamn. Här kan också nämnas vissa uttryck som kan betecknas som viljeförklaringar i lagarna om nationalteater och riksradio – även om språket i etermedierna överhuvudtaget (se Målfregnir 1, 1987:8–10). Sist men inte minst finns numera också lagen om Íslensk málnefnd nr 80 1984. Den trädde kraft den 1 januari 1985. Enligt den skulle upprättas en särskild institution med språkvårdsuppgifter och den skulle drivas gemensamt av språknämnden och universitetet. Den påbörjade sin verksamhet i Reykjavik den 1 januari 1985 och kallas Íslensk málstöð (eller på svenska Isländska språkbyrån). Íslensk málnefnd sorterar direkt under undervisningsministern som nu har utfärdat en instruktion om språknämnden och språkbyråns verksamhet ("Reglugerð um Íslenska málnefnd og starfsemi Íslenskrar málstöðvar" (nr 159, 26 mars 1987). Se också Baldur Jónsson 1986).

Under 1950-talet började myndigheterna stödja nyordsverksamheten med årliga anslag från Alþingi (parlamentet). Den blev ganska livlig under de följande åren och som en fortsättning av den stiftades språknämnden 1964. Därför har nämnden först och främst ägnat sig åt nyordsverksamheten. Men nyord (dvs. nýyrði) betyder här både 'nyord' och 'term' (jfr Baldur Jónsson 1985a:28). Flera terminologiska utskott har grundats inom olika branschföreningar, den första så tidigt som 1919, och i ett par fall inom officiella institutioner. En av språknämndens uppgifter är att hålla kontakt med dessa utskott och stödja deras verksamhet och även de personer som sysslar med terminologi eller nyord. 22 terminologiska utskott finns registrerade hos språkbyrån, men bortemot hälften av dem är litet aktiva. Om vi jämför oss med våra grannar i Skandinavien och Finland ligger vi långt efter i fråga om publicering av terminologier.

Något liknande kan man säga om övriga former av den organiserade språkvården. Med ökade resurser och med språkbyråns tillkomst hoppas vi att kunna ägna oss mer åt försummade språkvårdsuppgifter av olika slag, t.ex. vissa slag av normering med stor praktisk betydelse i det moderna samhället. Som exempel kan nämnas att den alfabetiska ordningen länge har varierat från den ena ordlistan eller förteckningen till den andra. Antagli-

gen håller den nu på att stabiliseras tack vare språknämndens insats. Ett tecken på detta är årets telefonkatalog som nu för första gången tar hänsyn till skillnaden mellan vokaler med accenttecken och vokaler utan, i överensstämmelse med nämndens förslag.

Här kan också omtalas att på språknämndens vägnar har det nyligen utarbetats regler, i första hand avsedda för massmedierna, för transkribering av ryska namn.

En annan viktig uppgift som Islensk málnefnd har försökt sig på är att utarbeta en lista över statsnamn och nationalitetsord. Detta har visat sig vara besvärligt men intressant, och vi kan inte vänta oss att komma fram till ett slutgiltigt resultat med en gång. Utanför språknämnden har flera personer, oberoende av varandra, kastat sig över samma problem i olika utsträckning och med olika resultat. Det utförligaste blir en lista som riksradios språkkonsulent, Árni Böðvarsson, har sammanställt och som kommer att tryckas inom kort.

På grund av vår puristiska inställning har vi alltid varit ganska upptagna av att hitta och bilda inhemska ersättningsord till främmande ord. Samtidigt har vi accepterat en hel del lånord, något som alltid – i viss utsträckning – är ofrånkomligt. Men vi har, enligt min mening, försummat att ge akt på lånorden och de principer man bör följa vid anpassningen av dem. Vi har knappast lyckats att riktigt odla den konst som det är att anpassa lånord på ett smakfullt sätt. Jag för min del saknar större mognad och finare språkkänsla. Allmänna kunskaper om isländsk ordbildning kunde också vara mycket bättre. Egendomligt nog har vi inte ägnat oss särskilt mycket åt morfologi. Ytterligare ett exempel på ett område som språkvården försummat är isländskans uttal. Det vore lätt att fortsätta och uppräknat försummade uppgifter. Ordböcker är viktiga språkvårdsmedel. Tills nyligen har isländska ordböcker varit ganska små och ensidiga. Situationen har bättrats under de allra senaste åren, men det är mycket som saknas. Ännu finns det t.ex. ingen utförlig isländsk rättskrivningsordbok i stil med Svenska Akademiens ordlista.

Isländsk språkvård har många problem att brottas med. Så vitt jag kan se har vi dock i stort sett liknande problem överallt. Alla små språksamhällen har i varje fall ett gemensamt hot, nämligen påverkan från den anglosaxiska världen. Hos oss är problemet

kanske större än hos många andra på grund av att vi är så få. Det förklarar åtminstone en del av vår "försummelse".

3. Isländsk språkvård i nordiskt perspektiv

Har språkvården i de övriga nordiska länderna någon betydelse för Island? Vad kan vi lära av varandra?

Ett uttömmande svar på dessa frågor kan jag inte ge men jag kan komma in på dem.

Med tanke på de isländska språkförhållandena och islänningarnas språkvårdsinriktning är det knappast onaturligt att vi frågar oss varför vi deltar i de nordiska språknämndernas samarbete. Detta är en fråga som jag ofta tänker på, men ett välgrundat svar har jag egentligen aldrig fått från någon utan bara det att vi brukar vara med i allt som heter nordiskt samarbete. Det är dock helt klart att Íslensk málnefnd och därmed isländsk språkvård har haft stor nytta av det nordiska samarbetet.

Upphovet kan spåras till 1960-talet när våra nordiska grannar började tala för upprättandet av en språknämnd också på Island. Den drivande kraften i nyordsverksamheten på den tiden var professor Halldór Halldórsson. Som ordförande i den så kallade "Nyordsnämnden" inbjöds han till Norge i anledning av Norska språknämndens tioårsjubileum 1962. De kontakter som därmed knöts ledde till att också Island fick sin språknämnd 1964. Den har inte alltid varit särskilt aktiv, men den har från början varit representerad vid de nordiska språkmötena varje år.

När Íslensk málnefnd började arbeta för att upprätta ett eget sekretariat fick nämnden direkt stöd genom rekommendationer från Nordiska språksekretariatet och därmed de nordiska språknämnderna. Íslensk málnefnd och Íslensk málstöð har sålunda tillkommit under uppmuntrande påverkan från de andra nordiska länderna.

Kontakterna utåt – inte minst efter Nordiska språksekretariatets tillkomst 1978 och representationen i dess styrelse – har i flera avseenden varit nyttiga. Genom dem har vi lärt oss mycket om de äldre nämndernas erfarenheter och arbetssätt. Vi får från de flesta av dem mötesprotokoll och kan sålunda följa med vad som är aktuellt och vad de tar sig för. Vi får tidskrifter som de publicerar och även större publikationer. I stort sett gäller det-

samma för Nordiska språksekretariatet, som vi också vänder oss till vid behov. Dessutom har sekretariatet arrangerat en del konferenser som har varit av intresse för isländsk språkvård och som isländska språkvårdare kunnat delta i. – Sist men inte minst är de personliga kontakterna alltid ovärderliga.

Men detta är endast en del av svaret på frågan om vårt deltagande i det nordiska samarbetet. Ännu återstår att besvara om andra språknämnder, eller nordisk språkvård överhuvudtaget, har någon nytta av oss. Jag lämnar denna fråga åt mina läsare. Men vi har som sagt en hel del att tacka för och skulle så gärna vilja ge någonting i stället, någonting *mer* än att ta emot gäster med några års mellanrum.

Citerad litteratur

- Baldur Jónsson. 1985a. Terminologiska aktiviteter på Island. *Nordterm 85. Reykjavík 27.–29. júní 1985*. Íslensk málnefnd. Reykjavík. S. 27–33.
- 1985b. Isländsk ordbildning på inhemsk grund. *Språk i Norden 1985*. Nordisk språksekretariats skrifter 4. S. 5–12.
- 1985c. Isländska språkets ställning inom 1800-talets förvaltning. *De nordiske skriftspråkens utvikling på 1800-tallet 2. Behovet for og bruken av skrift i 1800-tallets forvaltning, næringsliv og privatkommunikasjon*. Nordisk språksekretariats rapporter 6. Oslo. S. 51–61.
- 1986. Isländska språkbyrån. *Språk i Norden 1986*. Nordisk språksekretariats skrifter 5. S. 65–68.
- Frumvarp til laga um Íslenska málnefnd. Pingskjal 758. *Alþingistiðindi. Pingskjöl*. 18. hefti 1983–84. S. 2856–2863.
- Guðmundur B. Kristmundsson et al. 1986. *Álitsgerð um málvöndun og framburðarkennslu í grunnskólum*. Betänkande av en kommitté på utbildningsministrarnas vägnar 1985–1986. Författare: Guðmundur B. Kristmundsson, Baldur Jónsson, Höskuldur Þráinsson, Indriði Gíslason. Rit Kennaraháskóla Íslands, B-flokkur: Fræðirit og greinar. 1. Reykjavík.
- Halldór Halldórsson. 1962. Kring språkliga nybildningar i nutida isländska. *Scripta Islandica*. 13. S. 3–24.
- 1971. *Íslensk málrækt. Erindi og ritgerðir*. Red. av Baldur Jónsson. Hlaðbúð hf. Reykjavík.
- Halldór Hermansson. 1919. *Modern Icelandic*. *Islandica*. 12. Cornell University Library. Ithaca, New York.
- Helgi Guðmundsson. 1977. Um ytri aðstæður íslenzkrar málþróunar. Einar G. Pétursson och Jónas Kristjánsson (red.). *Sjöttú ritgerðir helgaðar Jakobi Benediktssyni 20. júlí 1977*. Första delen. Stofnun Árna Magnússonar. Reykjavík. S. 314–325.

- Íslensk orðabók 1983: Árni Böðvarsson (red.). *Íslensk orðabók handa skólum og almennungi*. Andra upplagan. Bókautgáfa Menningar sjóðs. Reykjavík 1983.
- Jón Hilmar Jónsson. 1985. Íslensk málstefna: lifandi afl eða gömul dyggð? *Skima*. 8:1. S. 21–23.
- Jónas Kristjánsson. 1986. Íslandsk sprogpolitik i 1800-tallet. *De nordiske skriftspråkenes udvikling på 1800-tallet 3. Ideologier og språkstyring*. Nordisk språksekretariats rapporter 7. Oslo. S. 134–147.
- Málfregnir* 1. Tidskrift utgiven av Íslensk málnefnd. 1987.
- Svensk ordbok 1986: Allén, Sture, et. al. *Svensk ordbok*. Esselte Studium. Stockholm 1986.
- Wessén, Elias. 1960. *De nordiska språken*. Sjätte upplagan. Almqvist & Wiksell. Stockholm.
- Porkell Jóhannesson. 1950. *Tímabilið 1770–1830. Upplýsingaröld*. Saga Íslendinga. 7. Menntamálaráð og Þjóðvinafélag. Reykjavík.

Finsk språkvård i Finland i dag

Av Osmo Ikola

Finskan intar som bekant en särställning bland språken i Norden. Det är det enda icke-nordiska språket som är majoritetsspråk i ett nordiskt land. Finlandssvenskarna, den näst största språkgruppen, utgör 6,1 % av befolkningen i Finland (1986). Finland är officiellt ett tvåspråkigt land, något som jag personligen anser vara en rikedom. Tvåspråkigheten spelar en viktig roll särskilt med tanke på det nordiska samarbetet och den nordiska samhörigheten. Men allt detta förmår inte rubba det faktum, att finskan är huvudspråk i Finland och en viktig faktor med tanke på den finska – eller finländska – nationalitetskänslan.

Finlands språkliga historia har haft en stor inverkan även på finsk språkvård. När Finland utgjorde en del av kungariket Sverige, var svenskan landets enda officiella språk. Under alla dessa århundraden hade utvecklingen bara en riktning: svenskans ställning i Finland förstärktes på finskans bekostnad. Denna utveckling fortsatte till en början även efter freden i Fredrikshamn 1809, då Finland lösgjordes från Sverige och införlivades med kejsardömet Ryssland. Svenskan förblev dock landets enda officiella språk. Det fanns ju ingen finskspråkig bildad klass, och det finska skriftspråket var ännu inte moget att tjäna förvaltningen och kulturen. Lyckligtvis nådde ryskan aldrig en ställning som officiellt språk i Finland.

Först 20–30 år efter Fredrikshamnsfreden började vinden vända. Efterhand förstärktes finskans status i landet. I detta läge var det naturligt att purismen blev en central princip hos dem som närmast ville utveckla och förbättra det finska språket. Det dåtida skriftspråket och särskilt talspråket i de största städerna var mättat med svenska ord och andra svecismer, vilket gjorde det främmande för genuina finnar.

Den s.k. språkrensningen fortsatte i flera årtionden. Ett språks

utveckling är ju alltid långsam, språket kan inte tillägna sig många reformer på en gång. Men gradvis blev purismen mindre central i finsk språkvård, och i dag står den inte längre i medelpunkten. I någon mån behövs det fortfarande purism även i dag åtminstone i ett språk som finskan, som hör till en annan språkfamilj och har en annan struktur än de språk vilka närmast utövar inflytande på det eller fungerar som långivare. I dag kan vi inte mera se nationalkänslan som en anledning till puristiska tendenser. Det är nästan uteslutande praktiska skäl som är avgörande. Där det är viktigt att alla, även s.k. lågutbildade, begriper vad man säger och skriver, är det bäst om man kan undvika främmande ord. Dessutom har majoriteten av finnarna svårt att uttala vissa ljud, t.ex. *b, d, g, f, sje* och *z*.

Det är närmast Baldur Jónssons anförande som stimulerat mig att beröra dessa frågor. Under de senaste åren har det inte skett några betydande omvälvningar inom den finska språkvården i Finland. Till en del är språkvården så att säga *förebyggande*. Man försöker hindra dåliga och fördärliga språkvanor från att vinna fotfäste. För närvarande gäller det i första hand det s.k. kanslispråket, dvs. det stela och tillkrånglade språkbruket som främst florerar inom förvaltningen. En underart av detta är det s.k. planerarspråket, planläggarnas specialjargong.

Å andra sidan kan vi tala om *renoverande* språkvård. Utvecklingen går raskt framåt på alla områden: inom tekniken, i samhällslivet osv. Vi behöver i snabb takt nya ord och nya uttryck för nya begrepp. Även om man nöjer sig med främmande eller internationella ord, är det inte alltid självklart hur man skall uttala eller skriva dem i en finsk text. Det är väl dessa frågor som mest sysselsätter språkvårdarna. Naturligtvis kräver språkutvecklingen ofta att man tar ställning även till syntaktiska eller morfologiska frågor eller till olika frågor som hör samman med språkets struktur.

Detta om principfrågor. Forskningscentralen för de inhemska språken har nu arbetat i drygt tio år. Organiserad språkvård har förstas funnits redan tidigare, men jag tänker inte bege mig in på historiska aspekter i det här sammanhanget. Språkbyrån och finska språknämnden arbetar i stort sett enligt samma riktlinjer som tidigare. I detta sammanhang vore det kanske på sin plats att redogöra för vissa nya former inom finsk språkvård.

ekonomiska sektorn. Forskningscentralen representeras också i denna delegation av Esko Koivusalo. Eftersom delegationen varit verksam endast en kort tid, är det för tidigt att bedöma dess arbete. Att det på olika håll finns så stort intresse för språkvård, kan i varje fall anses vara en positiv företeelse.

Det här var kanske det mest väsentliga man har att säga om finsk språkvård i Finland just nu.

Tendenser og tradisjoner i islandsk orddannelse

Av Jón Hilmar Jónsson

Enhver skildring av islandsk ordforråd i nordisk perspektiv må belyse dets særstilling overfor ordforrådet i de andre nordiske språk. Hovedtrekkene i dette bildet er vel kjent: det nedarvede ordforrådet spiller en mye større rolle i moderne islandsk enn i de andre språkene. Islandsk gjør større motstand mot leksikalsk påvirkning fra fremmede språk. Vi legger større vekt på å lage nyord ved å utnytte det nedarvede ordforrådet i avledninger eller sammensetninger.¹ Sett utenfra kan en slik språksituasjon gi inntrykk av at moderne islandsk er et isolert språk som pga. de sterke bånd til fortiden må ha vanskeligheter med å oppfylle de krav som det moderne samfunnet stiller til språket som et fleksibelt og nyanserikt redskap til kommunikasjon, formidling av nye kunnskaper og nye erfaringer og ikke minst ny teknologi. Utenforstående vil også lure på hvordan det islandske språksamfunnet eller språkbrukerne stiller seg til andre språk, hvilke holdninger de har til den nære språkkontakt som karakteriserer verden i dag og som islandsk må være berørt av som de fleste andre språk. Og hvordan stiller de seg til sitt eget språk, blir språkutviklingen ledsaget av en sterk og bevisst purisme, eller fins det andre krefter og mekanismer som styrer språkets utvikling og forhindrer brudd med tradisjonen? Og når det gjelder nylagingen av ord: i hvilken grad er den et organisert og sentraldirigert arbeid der arbeidsutvalg, språkkomiteer osv., evtl. også det islandske språkrådet, drøfter forslag og vedtar resolusjoner før de enkelte nyordene blir presentert for befolkningen? Eller foregår språkveksten ute i samfunnet, oppstår nyordene for en stor del i den spontane kommunikasjonen, slik at brede lag av språkbrukerne kan sies å spille en aktiv rolle i dette arbeidet?

I dette foredraget akter jeg ikke å besvare alle disse spørsmålene. For en islending som anser seg som en aktiv deltaker i språksamfunnet og til og med sysler med ordforrådet i sitt daglige yrke, må det være fristende å ta avstand fra betraktninger som tar utgangspunkt i andre språksamfunn. Jeg vil derfor velge en annen innfallsvinkel ved å se språksituasjonen og ordforrådet innenfra og påpeke de forutsetninger og motiver som bestemmer ordforrådets egenskaper og utvikling. I henhold til foredragets tittel kommer jeg til å legge hovedvekten på det som jeg synes er karakteristisk for islandsk i denne sammenhengen sammenliknet med de andre nordiske språk, nemlig de sterke bånd som knyttes til språkets nedarvede struktur og ordforråd.

Det er naturligvis problematisk å gi en kort karakteristikk av det islandske ordforrådets omfang og sammensetning. Ordforrådet i et språk er ikke noen avgrenset størrelse, men et åpent system i kontinuerlig vekst og fornyelse. Samtidig mister stadig en del av ordforrådet sin aktualitet og går ut av språket. Denne dynamikken kommer ikke til uttrykk i en tradisjonell ordbok eller ordliste. Men jeg vil henvise til et ganske interessant prosjekt som er blitt gjennomført på Universitetets Ordbok i Reykjavík (Orðabók Háskólans) de tre siste årene. En del av det datamaskinelle arbeidet gjenstår, slik at ikke alle opplysninger er tilgjengelige ennå, men stort sett kan prosjektet sies å være avsluttet. Prosjektet gikk ut på å lage en liste over alle oppslagsordene i instituttets hovedarkiv. Dette arkivet inneholder ca. 2.5 millioner belegg som dekker det islandske skriftspråket fra midten av 1500-tallet. Beleggene er ekserpert på tradisjonell, selektiv måte. Hvert ord har fått en konsentrert beskrivelse, der følgende faktorer blir markert:

- 1) ordklasse
- 2) kilden til det eldste belegget
- 3) alder på
 - a) det eldste belegget
 - b) det yngste belegget
- 4) antall belegg (markert opp til 5)
- 5) ordtype (usammensatte/prefigerte/sammensatte ord)

Markeringen av disse faktorene gir forskjellige muligheter til sortering og klassifisering av materialet, enten med henblikk på

selve ordboksarbeidet eller for å foreta mer spesifikke morfologiske eller leksikologiske undersøkelser.

Det dreier seg her om et kolossalt ordforråd, ialt ca. 610.000 ord. Til sammenlikning inneholder *Íslensk orðabók* ca. 85.000 ord.² Det etablerte eller stabile ordforrådet utgjør bare en del av denne mengden. Faktoren *antall belegg* gir følgende fordeling av det samlede ordforrådet:

Ord med 1 belegg:	380230	62.30 %
Ord med 2 belegg:	83229	13.64 %
Ord med 3 belegg:	37505	6.15 %
Ord med 4 belegg:	22194	3.64 %
Ord med 5 belegg:	14573	2.39 %
Ord med > 5 belegg:	72549	11.89 %

Ved hjelp av faktoren *eldstelyngste belegg* skulle man stort sett kunne avgrense den del av ordforrådet som utgjør den aktive kjernen, og som kan sies å stå for den leksikalske kontinuiteten. Ca. 78 % av det samlede ordforrådet er knyttet til ett bestemt århundre, derav 45 % til 1900-tallet. Men bare 2 % dekkes av belegg med eldste hjemmel fra 1600-tallet og den yngste fra 1900-tallet. Disse 2 % tilsvarer imidlertid hele 12.000 ord i absolutte tall. De tre store ordklassene, substantiver, adjektiver og verb, fordeler seg slik:

	16.-20. årh. derav med > 5 belegg	
Substantiver	7497 ord	6644 ord (88.6 %)
Adjektiver	2101 ord	1867 ord (88.9 %)
Verb	1875 ord	1808 ord (96.4 %)

Faktoren *ordtype* gir innblikk i ordforrådets oppbygning. Her skiller man mellom tre forskjellige typer, *usammensatte*, *uprefigerte ord* ("grunnord"), *prefigerte*, *usammensatte ord* ("forskeytt ord") og *sammensatte ord* ("samsett ord"). *Prefiks* har her en vid betydning ved at de ledd som ellers opptrer som adverb og preposisjoner, betraktes som prefikser. Jeg kan ellers ikke gå nærmere inn på begrunnelsene for denne tredelingen. Jeg vil bare understreke at den valgte markeringen skulle tjene til en grov-

klassifisering av ordforrådet, ikke minst med tanke på muligheten til å avgrense de usammensatte ordene. Når vi ser på det samlede ordforrådet, får vi følgende tall:

"Grunnorð"	42900	(7 %)
"Forskeytt orð"	46008	(7.5 %)
"Samsett orð"	518845	(85 %)

Det samlede ordforrådet av de tre store ordklassene fordeles slik:

		"g"	"f"	"s"
Substantiver	502452	4.95 %	4.24 %	90.42 %
Adjektiver	84373	11.59 %	20.27 %	67.98 %
Verb	16297	35.15 %	34.76 %	30.02 %

Vi legger merke til den store forskjellen mellom substantiver og verb, mens adjektivene inntar en mellomstilling. Hvis vi begrenser oss til den delen av ordtilfanget der det eldste belegget stammer fra 1600-tallet og det yngste tilhører 1900-tallet, får vi følgende fordeling:

		"g"	"f"	"s"
Substantiver	7497	37.27 %	13.17 %	49.43 %
Adjektiver	2101	38.12 %	28.80 %	32.94 %
Verb	1875	71.36 %	23.09 %	5.49 %

Jeg vil ikke gi noen nærmere tolkning eller analyse av ordforrådets sammensetning utfra disse tallene. Men det er iallfall verdt å legge merke til hvor stor del av ordforrådet sammensetningene utgjør. En mer detaljert bearbeidelse av materialet ville trolig vise hvordan faktorer som *produktivitet* og *leksikalisering* forholder seg til de forskjellige kategoriene.

De opplysninger som kan hentes fra Ordbokens ordliste synes å støtte det umiddelbare inntrykket av det islandske ordforrådets beskaffenhet. De vitner om sterk kontinuitet og utstrakt bruk av språkets evne til utvikling og fornyelse. Jeg går dermed over til det som egentlig skulle være hovedtemaet i dette foredraget, den belastningen ordforrådet utsettes for i det moderne samfunnet og

de midler språket har til rådighet stilt overfor nye behov og nye krav, ikke minst når det gjelder påvirkning utenfra.

Når et språk stilles overfor nye eller fremmede begreper gjennom fremmede ord, kan det reagere på flere måter. Det kan for det første innlemme fremmedordet som *lånord*. For det andre kan det med utgangspunkt i fremmedordets struktur og semantikk lage et tilsvarende ord av hjemlig materiale som *oversettelseslån*. Den tredje muligheten er å gi et nedarvet ord ny betydning som *avløserord*. Det fjerde alternativet er å ta utgangspunkt i fremmedordets referanse og gjengi den på en selvforklarende måte, dvs. lage *nyord*. Dette siste alternativet står svært sentralt i det islandske ordforrådets utvikling. En stor del av ordforrådets tilvekst er av denne typen der betydningen i større eller mindre grad gjenspeiles i ordets sammensetning eller struktur. Det spørs om ikke denne sterke tendensen til "gjennomsiktig orddannelse" langt på vei er en effektiv forsvarsmekanisme i seg selv mot tilførsel av ugjennomsiktig, fremmed ordtilfang uavhengig av bevisst puristisk innstilling eller fordømmelse av utenlandsk språkpåvirkning. Dette inntrykket styrkes av den måten språket stundom reagerer på overfor fremmedord som i sin opprinnelige form oppfattes som avledninger eller sammensetninger. Slike ord møter som regel mye sterkere motstand enn de som blir oppfattet som usammensatte ord. Det gjelder ord som *televisjon*, *telefon* og *mikroskop*, foruten en rekke fremmede prefikser og suffikser som har stått mer eller mindre utenfor det islandske ordforrådet (ledd som *de-*, *kon-*, *-sjon*, *-isme* osv.). Det forekommer at slike ord blir forkortet, og dermed reduseres faren for at de tildeles "falsk gjennomsiktighet": *helikopter/kopti*, *tuberkulosis/isl. berklar*, *registur/gistur/gisti*. Men språket kan også reagere ved å danne forståelige strukturer og gi fremmedordene hjemlig karakter. Det er først og fremst fremmede stedsnavn som er blitt omdannet på denne måten: *Feneyjar* (Venezia), *Frakkafurða* (Frankfurt).

Som eksempel på nyord av denne typen der betydningen blir angitt eller antydning gjennom ordets struktur, kan jeg nevne ord som *flugfreyja* (flyvertinne), *smjörliki* (margarin), *gervihnöttur/gervitungl* (satellitt), *frumeind* (atom), *málstol* (afasi). Men det dreier seg ikke bare om slike ord som mer eller mindre bærer preg av opphavsmannens eller ordskaperens personlige fantasi og

oppfatning. Det opptrer også en rekke produktive ordlagingssementer i slike nydannelser, f. eks. *-maður* og *-fræti*: *blaðamaður* (journalist), *fréttamaður* (reporter), *ferðamaður* (turist), *leiðsögumaður* (guide), *áhugamaður* (amatør); *líffræði* (biologi), *vistfræði* (økologi) osv.

Hvis kravet om størst mulig gjennomskuelighet fikk dominere ville det sikkert føre til betydelig økning av stadig mer komplekse sammensetninger. En slik utvikling ville gå utover språkets økonomi. En annen ulempe er at gjennomsiktede sammensetninger har tendens til å få et for konkret innhold og dermed kan de få problemer med å overvinne de fremmedordene de skal avløse. Eksempel på dette er *myndband*, som svarer til fremmedordet *video*. Det dekker i grunnen bare det konkrete videobåndet, ikke selve fenomenet, og er dermed mindre egnet til å dekke andre uttrykksbehov på dette feltet.

Dette har vel bl.a. sammenheng med at mange som driver med organisert ordlagning, er tilbøyelige til å avvise bruken av sammensetninger, uten dermed å oppgi prinsippet om gjennomsiktig orddannelse. Isteden legger de vekt på å lage usammensatte ord av hjemlig opphav, gjerne med støtte av suffikser som bidrar til å skjerpe gjennomsiktigheten. Til denne gruppen hører mange av de mest siterte islandske nyordene, ord som har slått igjennom og er blitt enerådende som benevnelser for de begreper de henviser til, f.eks. *tölva* (computer, datamaskin) og *þota* (jetfly). Andre er fortsatt utsatt for konkurranse fra de ensbetydende fremmedordene: *hreyfill/mótor* (motor), *hljóðan/fónem* (fonem). Hit hører også en hel del ord som aldri har spilt noen større rolle, men som allikevel utgjør en vesentlig del av tilfanget i forskjellige ordsamlinger og ordlister. Det er for en stor del tale om fagord som stammer fra organisert språkrøkt med aktiv deltakelse av språkfolk som har bidratt til å utnytte og oppspore språkstrukturens muligheter til orddannelse i samsvar med det som blir oppfattet som språkets gamle verdier og tradisjoner.

Når man skal gi nye begreper passende uttrykk, kan man bedømme verdien av de ulike alternativene etter to forskjellige prinsipper. Det første prinsippet gjelder uttrykkets forhold til referenten. Ved valg av uttrykk må det være viktig å tilstrebe en så direkte og utvetydig referanse som mulig, slik at språkbrukerne lett kan identifisere begrepet. Dette prinsippet vil i mange

tilfeller foretrekke et lånord dersom språkbrukerne allerede identifiserer begrepet med et fremmedord som fungerer som en umotivert og vilkårlig benevnelse på linje med et hjemlig uttrykk. Men man kan også oppnå en slik identifikasjon ved å velge et gjennomiktig og sammensatt hjemmespråklig uttrykk der betydningen gjenspeiles i strukturen.

Det andre prinsippet har med selve språkstrukturen å gjøre. Det blir ansett som fordel at ordet er godt tilpasset språkets struktur og orddannelsesmønstre og kan bidra til at språkets utvikling og fornyelse foregår i samsvar med de nedarvede tradisjoner. Dette innebærer at lånord i prinsippet utelukkes som alternativ. Det er derimot et viktig spørsmål hvor langt en skal gå i å utnytte og eventuelt gjenoppvekke eldre orddannelsesmønstre.

Det første prinsippet gjelder altså sprukbrukernes forutsetninger for å bruke det aktuelle ordforrådet på en effektiv måte i en kommunikasjonssituasjon. Det andre er derimot avhengig av i hvilken grad ordforrådets utvikling skal styres av språkssystemets indre egenskaper og verdier, slik som de blir oppfattet av dem som i hvert enkelt tilfelle foreslår nye benevnelser. Det kunne være ønskelig å samordne disse to prinsippene. Men i praksis viser det seg at de tvert om gjerne står i motsetning til hverandre. Ordforrådets utvikling vil ikke minst være avhengig av hvordan denne konflikten utvikler seg og av hvilke språkpolitiske tiltak som blir satt inn for å styre den.

På Island utgjør hensynet til språkets nedarvede strukturegenskaper en viktig språkpolitisk faktor som bl.a. har dominert det organiserte orddannelsesarbeidet. Innstillingen til fremmedordenes plass i ordforrådet må bli preget av dette. De krav som stilles til tilpasning, kan naturligvis gjelde forskjellige sider av ordets form og struktur, lydstruktur, bøyning og ortografi.³ Vi kan ta et fremmedord som *bridge* som eksempel. Den fremmede skrivemåten avviker klart fra islandsk rettskriving. En skrivemåte som svarer til den islandske uttalen er *brids* eller *bridids* som i den siste tiden har hatt en viss framgang. Men man har gått et skritt videre ved å kreve tilpasning til lydstrukturen siden kombinasjonen /ds/ ikke forekommer i utlyd i nominativ singularis. Formen *briss* ville derimot ha en regelrett lydstruktur både som hankjønns- og intetkjønnsord (jf. *foss*, *hross*). Men en slik endring ville innebæ-

re at den islandske formen delvis tilslører ordets fremmede opphav. Denne formen kan bare vinne fram gjennom følelsen for og innsikten i språkets strukturegenskaper hos den vanlige språkbrukeren. Språkbrukeren må også føle seg overbevist om at en slik endring ikke strider mot prinsippet om hensiktsmessig kommunikasjon.

Som eksempel på konflikten mellom disse to prinsippene kan vi ta de utenlandske stedsnavnene. En del fremmede stedsnavn har i tidens løp blitt oversatt og dermed tilpasset det islandske språkssystemet. Jeg har allerede nevnt omtolkninger som *Feneyjar*. For ca. ett år siden ble det holdt en sjakkturnering i en nederlandsk by som på nederlandsk heter *Wijk-aan-Zee*. En islandsk deltaker sørget for at denne turneringen ble nyhetstema i radioen i noen uker. I nyhetssendingene het ikke byen lenger *Wijk-aan-Zee*, men *Sjávarvík*, som om det dreiet seg om en islandsk by. Jeg tror mange tilhørere hadde vanskelig for å identifisere dette stedsnavnet i begynnelsen. Identifikasjon forutsetter nemlig kjennskap til det opprinnelige navnet. Så lenge denne sammenhengen ikke er klar, blir kommunikasjonen forstyrret.

Jeg har valgt to ekstreme eksempler for å vise hvor langt noen av dem som står i spissen for den offentlige språkpolitikken kan gå for å bekjempe fremmedord som ikke fullt ut tilpasser seg det islandske språkssystemet. I det første tilfellet kreves maksimal strukturell tilpasning, i det andre blir fremmedordet erstattet med et oversettelseslån av hjemlig type. Men det fins flere måter å ikle fremmedord islandske former på. En av dem er å feste et islandsk suffiks til en fremmed ordstamme for å klargjøre ordets betydning. Eksempel på dette er ord som *disklingur* som svarer til e. *diskette*, der suffikset *-lingur* opptrer i vanlig diminutiv funksjon. Men suffigeringen kan i tillegg tjene til å dempe eller skjule de trekk som sterkest viser ordenes opprinnelse. Den kan dessuten brukes for å aktivisere eller gjenopplive enkelte suffikser. Således får vi ord som *mótaldr* for e. *modem*, der et uproduktivt suffiks, *-aldr* (jf. ord som *rekaldr*, *hrúgaldr*, *keraldr*), legges til en fremmed ordstamme.⁴ Assosiasjonen med den islandske ordstammen *mótvil* bidra til at tilknytningen til fremmedordet *modem* går tapt. I andre tilfeller der fremmedord byttes ut med islandske nyord, fungerer gjennomsiktigheten som erstatning for og motvekt mot dette tapet.

Nedarvet orddanningspreg kan også komme til uttrykk i lydstrukturen. Fremmedordet *monitor* er blitt tilpasset islandsk i formen *mæmir*. Ordet har som tilsynelatende ia-stamme undergått i-omlyd. Men i dette tilfellet er ikke omlyden språkhistorisk betinget. Den er ikke forståelig uten henvisning til ordet *monitor* som dermed, i motsetning til det tilsiktede formålet, kan styrke sin stilling som et slags skyggebilde av det islandske ordet.

Et fremmedord kan for øvrig få flere avløserer i islandsk. Som eksempel kan jeg nevne *fonem*. Foruten lånordet *fónem*, som alltid har vært brukt til en viss grad, fins det i hvert fall fire betegnelser, som hver på sin måte uttrykker vilje til strukturell tilpasning: *fónan*, *fæni*, *hljóðan*, *hljóðungur*. De to første tar utgangspunkt i fremmedordets lydstruktur, de to siste i dets betydning. I tre av tilfellene understrekes den islandske strukturen ved å tilføye hjemlige suffikser. I *fæni* tildeles "i-omlyden" denne funksjon på samme måte som i *mæmir*. Et annet interessant og aktuelt eksempel er alle navnene som er blitt foreslått på sykdommen AIDS. Jeg støtter meg her til Baldur Jónssons redegjørelse i språknemndens *Málfregnir* fra mai 1987.⁵ *Íslensk málstöð* har registrert i alt 15 forskjellige betegnelser for denne sykdommen. De fleste inneholder leddet (*ó*)*næmi* (*ónæmur* betyr immun): *alnæmi*, *ínæming*, *næma*, *ónæmistæring*, *ónæmisvisna*, *næming*, *fjölnæmi*, *aðnæmi*. Delvis etterstreber man en gjennom-siktig benevnelse (*ónæmistæring*, *alnæmi*), eller man velger en kort stamme som muliggjør fleksibilitet i sammensetninger: *næma*, *næming*. Av disse har *alnæmi* sterkest gjennomslagskraft. Men det har fått en ny konkurrent som nå synes å ha sterk framgang, *eyðni*. Dette ordet uttrykker delvis en annen språklig holdning til referenten (stammen henger sammen med verbet *eyða* "ødelegge"), men dessuten avspeiler det tydelig fremmedordets fonetiske struktur.

Den store vekt som legges på størst mulig tilpasning til den språklige tradisjonen, kommer sterkest til uttrykk i det organiserte nylagingsarbeidet, der fagspråket inntar en sentral posisjon. Dette skyldes det utstrakte samarbeidet mellom spesialister på de enkelte fagområdene og språkfolk som trekker opp linjene for og kontrollerer selve orddannelsen. En vesentlig del av nyorddannelsen er nemlig arbeidet med å finne islandske paralleller til utenlandsk fagterminologi. I dette arbeidet må man hele tiden ha

avløserordenes gjennomslagsmuligheter for øyet, og nøye overveie hvorvidt de kan overta og gjenspeile den funksjon som er knyttet til deres fremmede motstykke. Dette betyr at man foretrekker nyord som på en mest mulig utvetydig måte gjengir betydningen av fremmedordet. Utfra denne vurderingen blir det således mindre hensiktsmessig å satse på etablerte ord som semantisk sett grenser opp til det fremmede ordet. Man vil også i prinsippet unngå synonymymer. Som eksempel kan jeg nevne fremmedordet *project*. I den store engelsk-islandske ordboken fra 1984 blir betydningen til det engelske ordet *project* dekket av fem forskjellige ord som alle hører til det alminnelige språket, og som til sammen gjengir det faktiske innholdet av det engelske uttrykket: *áætlun, áform, fyrirætlun; fyrirtæki; verkefni*.⁶ Der ser man altså at språket vårt mangler entydig uttrykk for dette begrepet og derfor kan man forstå hvorfor fremmedordet *prójekt* trenger på i islandsk. Den nye ordlista for pedagogikk og psykologi lanserer derimot en annen løsning med nyordet *tilvarp*.⁷ De som kjenner til latin, vil skjønne at det dreier seg om et oversettelseslån.

Mange islandske termer av denne typen karakteriseres dermed av to tilsynelatende motstridende forhold. På den ene side stilles det strenge krav om at den ytre formen skal samsvare med tradisjonell islandsk ordlaging. På den annen side vil ordenes betydning i mange tilfeller måtte bygge på definisjoner i de långivende språkene. Dette kommer klart fram i mange tradisjonelle ordlister der ordene står i alfabetisk rekkefølge bare med et fremmedord som definisjon. Dermed kan det oppstå en uønsket og utilsiktet avhengighet av andre språk stikk i strid med den nasjonalpuristiske holdningen som alltid har styrt ordlagingsarbeidet, hvis hensikt bl.a. er å bevise det islandske språkets selvstendighet og motstandskraft mot påvirkningen fra andre språk. Denne innstillingen gjelder selvsagt også fremmedordenes plass i dagligspråket. På den ene side kritiseres bruken av dem. På den annen side må man innse at mange fremmedord står sterkere enn de islandske synonymymer i dagligspråket. Dette viser seg tydelig i ordbokssammenheng. I *Íslensk orðabók* blir en del fremmedord oppført med spørsmålsteget som advarsel til leseren om at man skal unngå ordet i islandsk. Som regel består definisjonen av ett eller flere islandske synonymymer. Men når man slår opp på disse

synonymene i ordboka, dukker fremmedordene opp igjen uten advarsel. Her kan jeg bl.a. nevne par som *servietta/munnþurrka*, *kokkteill/hanastél*, *klósett/salerni*, *transistor/smári*. Hvis man vil at islandske nyord virkelig skal slå igjennom, må man unngå å la ensbetydende fremmedord overskygge definisjonen. Her spiller ordbøker en sentral rolle.

Tendensen til å lage islandske termer som lett kan identifiseres med deres fremmede motstykker, medfører at den tekstuelle sammenhengen tillegges mindre betydning. Hovedhensikten er nemlig å forsyne språkbrukerne med passende islandske uttrykk for ethvert gitt begrep. Det er ingen tvil om at mange har stor nytte av nyordslistene når de står overfor konkrete terminologiske problemer. Men når man arbeider med begrepene i tekstuell sammenheng, f.eks. i oversettelser fra fremmede språk, oppdager man snart ordlistenes begrensninger. De skyldes bl.a. enkelte begrepers kompleksitet, hvis funksjoner og nyanser islandske ord ikke alltid makter å uttrykke fyllestgjørende. Dessuten stiller en islandsk tekstsammenheng egne krav om enhetlig, enkel og forståelig uttrykksmåte. Det målet oppnås ofte lettere ved å gi kjente og hjemlige ord ny eller utvidet betydning enn ved å lage nyord hvis konteksten belyser forbindelsen med den opprinnelige betydningen.

Ikke sjelden kan begreper som allerede har fått islandske betegnelser tas opp til ny vurdering og forandres eller skiftes ut. I det organiserte orddannelsesarbeidet har slike revisjoner gjerne til hensikt å gjøre ordforrådet innenfor de enkelte begrepsfeltene mer koherent ved hjelp av morfologiske paralleller. Her fins det mange eksempler på gode resultater. Jeg viser igjen til den nye ordlista for pedagogikk og psykologi. Der utgjør betegnelse for begrepene "subjekt" og "objekt" en systematisk helhet: *huglag* (subject), *huglægur* (subjective), *huglægi* (subjectivity); *hlutilag* (object), *hlutilægur* (objective), *hlutilægi* (objectivity). Det har videre lyktes å knytte sammen termene for begrepene "abstrakt" og "konkret": *afhverfur* adj. (abstract), *afhverfing* (abstraction); *hluthverfur* (concrete), *hluthverfing* (concretizing). Begreper som "abstrakt" og "konkret" har for øvrig fremkalt forskjellige reaksjoner og løsninger i forsøkene på å gjengi innholdet på islandsk. De fremmede betegnelse er fortsatt i bruk, ikke minst i talespråket. Man kan vise til noen ordbøker i kronologisk rekkeføl-

ge. Gunnlaugur Oddsens dansk-islandske ordbok fra 1819 har en omskrevet forklaring av ordet *abstrakt*: "sem vidvíkr því, er menn með fulltýngi skilningarvitanna ei géta fengid skilning um".⁸ Det samme gjelder for både *abstrakt* og *concret* i Konráð Gíslasons dansk-islandske ordbok fra 1851.⁹ I Jónas Jónassons dansk-islandske ordbok fra 1886 har *abstrakt* denne forklaringen: "hreinn, óhlutkendr, eintómr; einangraðr", og *konkret* oversettes med "hlutkendr, áþreifanlegr".¹⁰ Her har vi altså et forsøk på å knytte uttrykkene sammen i parallell orddannelse: *hlutkenndur/óhlutkenndur*. Men det er en ulempe at ett av dem, *konkret*, morfologisk opptrer som primæror, mens ordet for *abstrakt* dannes ved hjelp av et negativt prefiks. Den store engelsk-islandske ordboka fra 1984 har en rekke betegnelser for *abstract* som vitner om uttrykksbredden i det moderne språket: "sértekinn, sértækur, óhlutbundinn, óhlutkenndur, óhlutrænn, óhlutstæður". I den nye ordlista for pedagogikk og psykologi er hensikten tydeligvis å stabilisere ordvalget på dette området.

I dette foredraget har jeg forsøkt å skildre hvordan ordforrådets utvikling i stor grad styres av språkets nedarvede tradisjoner. Jeg har lagt vekt på at kontinuiteten i vesentlig grad sikres av det allmenne kravet i språksamfunnet om gjennomiktig orddannelse, noe som bidrar til å begrense tilstrømmingen av fremmed ordtilfang. I tillegg kommer det sterke ønsket fra sentrale deler av språksamfunnet om å ta større hensyn til språkets strukturegenskaper i det organiserte orddannelsesarbeidet under faglig tilsyn av språkfolk og spesialister på de enkelte fagområdene. Jeg har pekt på hvordan dette ønsket faller sammen med bestrebelsene på å tilpasse fremmede ord og begreper, til og med fremmede navn, til den islandske orddannelsens lover og prinsipper. Det er ikke tvil om at denne holdningen har virket stimulerende på orddannelsen, og den har skapt økt spillerom for språklige nylaginger. Det spørres derimot om den ikke får problemer med å sikre at ordforrådet utvikler seg i overensstemmelse med språkbrukernes behov for kommunikasjonsmessig tilpasning til den moderne verden. De som har ansvaret for dette arbeidet bør se det som en viktig oppgave å ta mer hensyn til de synspunkter og problemer som angår den faktiske språkbruken, bl.a. med tanke på oversettelser fra fremmede språk. Hvis sentralisering og faglig og språklig spesialisering går for langt, er det fare for at språkbrukerne

blir passive tilskuere som har problemer med å identifisere seg med dem som tar viktige avgjørelser om språkbruken utfra sine egne forutsetninger. Resultatet av deres arbeid vil nemlig avhenge mye av at den vanlige språkbrukeren får være aktiv deltaker, og som på selvstendig måte kan ta stilling til de aktuelle språklige og språkpolitiske spørsmål.

Litteratur

1. Se bl.a. Jakob Benediktsson. Aktuelle problemer i islandsk sprogrøgt. *Sprog i Norden 1977*. s. 33–42; Jón Hilmar Jónsson. Zur Sprachpolitik und Sprachpflege in Island. *Muttersprache 1978*. s. 353–362; Baldur Jónsson. Ísländsk orðbildning på inhemsk grund. *Språk i Norden*. 1985. s. 5–12.
2. *Íslensk orðabók handa skólum og almenningi*. Ritstjóri: Árni Böðvarsson. Önnur útgáfa, aukin og bætt. Reykjavík, 1985.
3. Se Jón Hilmar Jónsson. Om skrivemáte og bøyning av fremmedord i islandsk. *Språk i Norden 1980*. s. 61–67.
4. Se *Tölvuorðasafn*. Íslenskt-enskt, enskt-íslenskt. 2. útgáfa, aukin og endurbætt. Orðanefnd Skýrslutæknifélags Íslands tók saman. Ritstjóri: Sigrún Helgadóttir. Rit Íslenskrar málnefndar 3. Reykjavík, 1986.
5. Se Baldur Jónsson. Íslensk heiti fyrir AIDS. *Málfregnir*. 1. árg. 1. tbl. Maí 1987. s. 25–26.
6. Sören Sörenson. *Ensk-íslensk orðabók með alfræðilegu ívafi*. Jóhann S. Hannesson bjó til prentunar ásamt fleirum. Reykjavík, 1984.
7. *Orðaskrá úr uppeldis- og sálarfræði*. Íslensk-ensk, ensk-íslensk. Orðanefnd Kennaraháskóla Íslands tók saman. Rit Íslenskrar málnefndar 2. Reykjavík, 1986.
8. Gunnlaugur Oddsen. *Orðabók sem inniheldr flest fágíæt, framandi og vandskilinn ord, er verda fyrir í dönskum bókum*. Kaupmannahöfn, 1819.
9. Konráð Gíslason. *Dönsk orðabók með íslenzkum þýðingum*. Kaupmannahöfn, 1851.
10. Jónas Jónasson. *Ný dönsk orðabók með íslenzkum þýðingum*. Reykjavík, 1896.

Inhemskt och främmande

Inlägg till Jón Hilmar Jónssons föredrag *Tendenser og tradisjoner i isländsk orddannelse*

Av Birgitta Lindgren

Främmande ord

Huvuddelen av Jón Hilmar Jónssons föredrag ägnas åt frågan om inlåningen av främmande ord. Isländskan skiljer sig här klart från de övriga nordiska språken i sitt stora motstånd mot lexikalisk påverkan från främmande språk. Hur är det då med övriga nordiska språk i denna sak? Det vore intressant med en jämförande historisk undersökning för att se om de skiljer sig åt och om det har skett någon ändring i inlåningen under tidernas lopp. Det svåra blir givetvis att reda ut hur öppenheten mot inlån skall mätas eller skattas. Att inlåningen från engelskan blivit vanligare efter andra världskriget vågar vi utan vidare fastslå. Men var inlåningen förr från andra kulturellt ledande språk mindre? Finns det i dag någon skillnad mellan danska, norska, svenska på denna punkt? Mitt eget spontana intryck är att svenskan numera är mindre benägen än danska och norska att ta in direkta lån. En översiktlig genomgång av den danska, norska och svenska nyordsboken verkar bekräfta detta intryck.

Ordbildningsalternativ

I föredraget anges fyra sätt att gå till väga när ett språk ställs inför nya eller främmande begrepp: 1) att inlemma det främmande ordet som *lånord*, 2) att med utgångspunkt i det främmande ordets struktur göra ett *översättningslån* med inhemskt material, 3) att ge ett existerande ord en ny betydelse som *ersättningsord*, 4) att med utgångspunkt i det främmande ordets referens återge det på ett självförklarande sätt och göra ett *nyord*, vilket enligt den isländska språkvetenskapliga terminologin innebär ett helt

nytt ord skapat med inhemskt material, medan det i övriga Norden också kan innefatta ord som tillkommit på något av de andra sätten (1-3).

Alternativ 2, översättningslån, kan kallas indirekt lån. Alternativ 3 borde också kunna innebära indirekt lån, om det t.ex. gäller betydelselån. Ta som exempel den bildliga betydelsen av *gräsrot* och *hök* efter motsvarande bruk i engelskan. Naturligtvis behöver alternativ 3 inte innebära ett sådant lexikaliskt beroende av ett främmande språk. Man kan t.ex. välja ett inhemskt ord som inte direkt motsvarar bakomliggande främmande ord. Ett exempel på detta i isländskan är väl *sími* 'tråd' för *telefon*. Det märkliga är att det är mycket svårt att komma på några sådana exempel i svenskan. Kanske följande kan duga. De vanligaste svenska slangbenämningarna för 'narkotika' är *knark* och *tjack*. Båda dessa ord är inhemska och alltså inte lexikaliskt beroende av några amerikanska förbilder, t.ex. *junk* och *dope*. Såväl *knark* som *tjack* är exempel på betydelseförändring hos redan existerande slangord. *Knark* betydde tidigare 'sup' och *tjack* 'stöldgods'. Med alternativ 4 får vi ord som *teckenruta* för eng. *display*, *infartsparkering* för eng. *park-and-ride*.

Genomskinlig ordbildning

Alternativ 4, nyorden, intar en mycket central plats i isländskan. I presentationen av alternativen talas det i detta sammanhang om "genomskinlig ordbildning". Det förefaller som om det bara skulle vara alternativ 4 som ger "genomskinliga ord", men rimligen kan ju både alternativ 2 och 3 ge samma resultat. Ex. *kedjehus* (efter tyska *Kettenhaus*), *papperstiger* (ytterst efter motsvarande kinesiska ord) samt de tidigare nämnda *gräsrot* 'den vanliga människan' och *hök* 'krigsivrare'.

Den starka tendensen i isländskan till "genomskinlig ordbildning" uppges vara en effektivare försvarsmekanism mot införande av främmande ordstoff än en medvetet puristisk inställning. Här skulle det vara intressant att veta hur t.ex. svensken i allmänhet ställer sig inför sådana val som *display*: *teckenruta*. Om man föredrar *teckenruta* är det då för att man tycker att ordet så bra täcker innebörden, eller är det bara för att ordet ser inhemskt ut?

Alltför komplexa, alltför konkreta

I föredraget tas också upp att inhemska ord som eftersträvar största möjliga genomskinlighet kan bli alltför komplexa. Det gäller kanske speciellt längden.

Men de inhemska motsvarigheterna kan också bli mer konkreta än bakomliggande främmande ord. Som exempel ges isl. *myndband* (bildband), som ju bara svarar till det konkreta innehållet (rättare en del av det) av *video*. Ett exempel från svenskan är det redan nämnda *teckenruta* för *display*. *Teckenruta* är så precist beskrivande att det bara täcker en delbetydelse hos *display*. För andra delbetydelser får vi ta andra ord, t.ex. *bildskärm*. Nu är det ju inte alls så att inhemska ord är sämre om de bara motsvarar delbetydelser hos ett främmande ord.

Jón Hilmar Jónsson tar i sitt föredrag upp fall där man kan ställa upp flera inhemska benämningar mot ett främmande ord. Han illustrerar detta med hur en engelsk-isländsk ordbok återger betydelsen hos eng. *project* med fem olika isländska ord. Han säger att man här har ett exempel på att isländskan saknar ett entydigt uttryck för engelskans *project*. Jag menar att det inte är en helt korrekt framställning. Vad detta exempel visar är dels att *project* inte är entydigt i engelskan, dels att det för dessa olika betydelser kan finnas synonymer i isländskan. Vi kan jämföra med hur ett ord som *fat* behandlas i en svensk-engelsk ordbok. Följande engelska ord finns i förklaringen: *dish, basin, saucer, barrel, cask, butt, hogshed, vat, drum, wood*. Det vore lika meningslöst här att säga att engelskan saknar ett entydigt ord för *fat*.

Direkt referens

I föredraget redogörs vidare för principerna för bedömning av ett uttrycks lämplighet. Den första principen gäller uttryckets förhållande till referenten. Man skall eftersträva *en så direkt och otvetydig referens som möjligt*. Det kan ibland leda till att man föredrar det främmande ordet. Vi kan se på ett exempel från svenskan.

När ordet *tejp* infördes i betydelsen 'självhäftande klisterremsa' var det förstås entydigare i sin referens än de direkta motsvarigheterna *remsa* och *band*, som ju kan åsyfta många olika slags

remsor eller band. För en annan betydelse av det engelska *tape*, nämligen 'band till bandspelare', kom man däremot att välja en inhemsk benämning: *band*, ibland förtydligt *ljudband*.

Det är intressant att konstatera att vi ibland accepterar mångtydigheten (som i *band*), ibland hellre föredrar ett främmande ord för att undvika den (som i *tejp*). Argumentet att *tejp* liksom *chips*, *display* m.fl. är att föredra eftersom de är entydiga gäller förstås inte i det långivande språket. Engelsktalande har alltså samma problem (om det nu är ett problem) med dessa ord som vi har med *band* och som vi skulle ha om vi använde förslagsvis *flisa* respektive *visare* i stället för *chips* och *display*.

Anpassning till språkstrukturen

Den andra principen som tas upp när det gäller att bedöma ett uttrycks lämplighet gäller anpassningen till språkstrukturen. Enligt Jón Hilmar Jónsson innebär detta att lånord i princip måste uteslutas som alternativ. Detta verkar vara en mycket sträng bedömning om man med anpassning till språkstrukturen avser att ordet skall passa in i ljud- och böjningssystemet. Med justeringar av stavning eller uttal, ibland av ändelse, anpassar sig en hel del främmande ord formellt sett väl till svenskan. Men det är möjligt att islänningar reagerar annorlunda i denna fråga. Även om t.ex. *mótor* till det yttre förefaller lika lätt att skriva, uttala eller böja på isländska som det inhemska *hreyfill* uppfattas det kanske ändå som så främmande att det är svårangepassbart.

I anslutning till detta tar Jón Hilmar Jónsson upp frågan hur långt man skall gå med att utnyttja och eventuellt återuppväcka äldre ordbildningsmönster. I ett annat avsnitt ges exempel från isländskan som *mótald* för *modem*, *fónan* eller *fæni* för *fonem* och *mæmir* för *monitor*. Detta är i svenskan inte något problem – helt enkelt därför att en sådan återgång till ett äldre ordbildningssätt väl aldrig förekommer. Det är svårt att komma på något exempel. Det skulle möjligen vara *dumska* till *dum* bildat i analogi till *ondska*.

Kommunikationssvårigheter

I diskussionen om inlemmandet av ordet *bridge* i isländskan kommer Jón Hilmar Jónsson in på sådana ändringar av ett främ-

mande ord som delvis döljer ordets främmande upphov. *Bridge* är inte en acceptabel isländsk stavning. Formen *brids* eller *bridds* skulle vara bättre. Men eftersom /ds/ inte förekommer i denna ställning i inhemska ord skulle formen *briss* vara att den som bäst passade in i strukturen. Det sägs emellertid att språkbrukaren kan uppfatta sådana ändringar som stridande mot ändmålsenlig kommunikation. Samma tanke tas också upp i diskussionen om ett isländskt ord för *modem*. Valet av *mót-* i *mótald* för *modem* skulle bidra till att anknytningen till *modem* går förlorad. Vidare sägs att motståndet mot att ta in främmande ord kan göra att ordförrådet inte utvecklar sig i överensstämmelse med språkbrukarens behov av kommunikationsmässig anpassning till den moderna världen. Jón Hilmar Jónsson går inte närmare in på vad som avses med detta. Gäller det kanske det faktum att lexikaliska likheter mellan två språk gör det lättare för en språkbrukare som kan det ena språket att lära in det andra? Är inte detta bara en anpassning på ytan? Det viktiga är väl att det finns ett uttryck för ett visst begrepp i det språk man jämför med, inte att det finns en lexikalisk överensstämmelse.

Om valet står mellan att ta in ett främmande ord och att välja ett inhemskt ord bör nog lexikalisk likhet med ett annat språk bedömas som mindre tungt vägande än vissa andra argument. Ordet *havsteknik* liknar ju på intet sätt det engelska *off shore*, men är ändå att föredra. Svenskan har gjort samma val, dvs. efter en viss vacklan mellan ett inhemskt och ett främmande ord föredragit det inhemska ordet, i fall som *mål* (fotboll): *goal*; *tändare*: *lighter*; *datamaskin*: *computer*.

I en diskussion tidigare sades att det vore synd om isländskan valde en inhemska benämning, som t.ex. *eyðni* i stället för att ta det engelska *aids*. Varför vore det synd? För att kunna kommunicera på engelska måste islänningar ändå lära sig hur varje begrepp uttrycks på engelska; finns det då en lexikalisk likhet mellan språken är det kanske en vinst. Men självfallet fungerar *eyðni* utmärkt i isländskan oavsett vad det heter på andra språk.

Purisme i nordisk språkrøkt

Av Eyvind Fjeld Halvorsen

Nordisk språkrøkt er inspirert av den offentlige eller halvoffentlige språknormering i Frankrike, det ledende kulturland i vår del av verden både i middelalderen og i tiden fra renessansen og fram til omkring 1900. I det sentraliserte og absolutistiske Frankrike var det naturlig å styre språket som alt annet fra Paris, gjennom l'Académie française, som var (og er) et organ for den språklige elite, hvis medlemmer naturlig nok var overbevist om at fransk allerede var det fortreffeligste av alle språk (unntatt kanskje de klassiske, som ikke var aktuelle som konkurrenter), men kunne gjøres enda bedre.

Som motsetning til halvstatlig fransk språkrøkt står den angelsaksiske, uten noe offisielt normeringsorgan. Fastsettelse av regler overlates til eksperter uten formell status, først og fremst ordboksutgivere av typen Samuel Johnson og Noah Webster. Det gir en smidigere og tilsynelatende mindre autoritær form for språkrøkt, men de nevnte ordboksutgiverne og deres etterfølgere representerer en elite av aktive skriftspråkbrukere, og det er fordi de er representanter for denne eliten at de blir akseptert. Og hvis de skulle ha enkelte eksentriske ideer, og lage regler som ikke føles akseptable, kan de også desavueres av andre representanter for eliten.

Felles for de to typene språkrøkt er at de er uttrykk for et bevisst ønske om å skape et mer enhetlig skriftspråk, et felles nasjonalspråk for de aktive skriftspråkbrukere i landet, og dette målet ble nådd, både i det eneveldige og sterkt sentraliserende Frankrike og i det langt mindre sentralstyrte England. Idealet med et enhetlig nasjonalt skriftspråk hadde sitt forbilde i det språket alle med skikkelig skoleutdannelse hadde studert, latin, med sin faste ortografi og sin tradisjonelle grammatikk. At de normer som ble skapt også var sterkt konservative og ofte bygde

på tradisjonen mer enn på levende språkbruk, var blant annet et resultat av at den litterære tradisjon var eldre enn normeringsbestrebelsene.

De forsøk som ble gjort på å skape en mer rasjonell ortografi for fransk mislyktes, derfor er fransk fra 1500- og 1600-tallet langt sterkere preget av etymologiserende skriftformer enn gammel-fransk var.

Behovet for fastere normer i skriftspråket fantes også i de to sentralnordiske skriftspråkene svensk og dansk, og når det kommer særlig tydelig til syne i svensk allerede på 1600-tallet, har det sammenheng med den politiske situasjon, stormaktstiden, gjenreisningen av det svenske riket, og det var derfor ikke unaturlig at tanken om et svensk akademi, med samme funksjon som det franske, dukket opp alt på 1600-tallet. Tanken om å normere og regulere skriftspråket var vel i og for seg noe som skulle gi seg selv hos eliten i en sterkt autoritær stat, men når en mann som Holberg beklager seg over at "vores sprog fluctuerer saaledes", er det neppe tvil om at han er inspirert av sin kjennskap til den normering av skriftspråket som hadde foregått i Frankrike.

Purismen er en spesiell form for språkrøkt. Fransk er og har alltid vært puristisk i den forstand at fransk språkrøkt er sentralistisk, statens og elitens språk regnes som bedre enn provinsenes, og selvsagt også som bedre enn et fremmed språk.

Man trengte ganske enkelt ikke låne ord fra andre moderne språk, alt kunne uttrykkes på det språk som til enhver tid ble fastsatt som korrekt fransk av akademiet. Men fransk var ikke puristisk når det gjaldt opptak av ord, eller nylaging av ord, med rot i latin og gresk; tradisjonelt var lærd terminologi preget av slike lån, og nye behov kunne uten videre dekkes ved lån fra de klassiske språk.

Den danske språkrensning på 1700-tallet rettet seg som kjent mot "unødvendige" franske ord i språket, og når disse ordene ofte ble erstattet med tyske, eller oversettelseslån bygd på tyske ord, er dette til en viss grad en parallell til de franske lån fra gresk og latin og nylaging med utgangspunkt i gresk og latin. Det tyske elementet i dansk var allerede der på forhånd, og de nye ordene passet inn i språkstrukturen. Reaksjonen mot romanske lån på 1700-tallet er av samme art som reaksjonen mot engelske lån i våre dager.

Verken i dansk eller svensk har purismen egentlig noensinne spilt noen svært viktig rolle. Det har den derimot i norsk og finsk, de nye nasjonalspråkene som skulle etablere seg og legitimere seg på 1800-tallet i et intellektuelt klima der romantikk og nasjonalisme virket sammen. Opposisjonen var rettet mot det bestående, de tradisjonelle offisielle skriftspråkene svensk og dansk, som stod i motsetning til det nasjonale, hjemlige, folkelige, representert ved talespråket.

Purismen var en viktig del av språkreisningen i finsk og i de to norske språk, og det er bare disse to siste jeg kan uttale meg om. I Norge som på Island ble verdien av nasjonale og folkelige tradisjoner i språket framhevet, og det ble lagt vekt på sammenhengen mellom nåtidens talespråk og middelalderens skriftspråk. Men norsk purisme, selv i sin mest rendyrkede form, har aldri gått så langt som den islandske. Begrunnelsen for purismen var, særlig hos Knud Knudsen, hovedsakelig pedagogisk: skriftspråket burde være mest mulig åpent og tilgjengelig også for dem som ikke hadde hatt fordelen av en høyere utdanning. Virkelig vidtgående purisme med antikvariske overtoner og forsøk på å gjenoppta ord som ikke lenger var i vanlig bruk i talespråket, kan en nok finne eksempler på hos visse forkjempere for nynorsk, men prinsipiell purisme har aldri vært akseptert av alle nynorskforkjempere.

Det er rimelig nok at den islandske språkrøkt, da den vokste fram på 1700-tallet, kom til å følge samme linje som den franske, selv om inspirasjonen også kan ha kommet fra den danske språkreising på 1700-tallet, som Jakob Benediktsson gjør oppmerksom på (Språk i Norden 1977 s. 34). Islendingene hadde, i enda høyere grad enn franskmennene, en lang og ubrutt litterær tradisjon, og i motsetning til franskmennene var alle islendinger på slutten av 1700-tallet i stand til å forstå språket i sin klassiske litteratur fra 1100- og 1200-tallet.

Det er ikke vanskelig for representanter for de andre nordiske språk å forstå at islendingene vil bevare og styrke den lange og ubrutte språklige tradisjon, og holde fast på en arkaiserende ortografi og det tradisjonelle grammatiske systemet, for det er den samme konservative linjen som har vært fulgt i språkrøkten i sentralnordiske språk. Islandsk er for folk i de sentrale nordiske land et fremmedspråk som må læres på samme måte som ikke-

nordiske språk, en mer talemålsnær ortografi, f.eks. avskaffelse av tegnene *y* og *ý*, vil ikke lette forståelsen for folk fra andre nordiske land, og en oppmyking av visse grammatiske regler vil neppe heller ha noen betydning for dem som skal lære islandsk som fremmedspråk.

Det som skiller islandsk språkrøkt klart fra sentralnordisk språkpleie, både den som drives av de enkelte språknemndene og den som drives på fellesnordisk basis gjennom Nordisk språksekretariat, er den avvisende holdning overfor lån av ord fra andre språk. Det er ikke, og bør ikke være, noen oppgave for et nordisk samarbeidsorgan å blande seg inn i islendingenes nasjonale språkpolitikk, men når islandsk språkrøkt er et tema på et nordisk språkmøte, må det være naturlig å peke på sider ved denne språkrøkten som forbauser en del av oss fra de andre nordiske land, og det må likeledes være naturlig å drøfte noe nærmere forholdet mellom islandsk og sentralnordisk språkrøkt.

Det er et faktum at islendingene på grunn av historiske, geografiske og kulturelle forhold som det ikke er nødvendig å gå nærmere inn på, har bevart det fellesnordiske grammatiske system nokså uforandret, mens systemet er sterkt modifisert i alle de sentralnordiske språkene. Det påstås av og til at selve det morfologiske systemet gjør det vanskelig å låne ord til islandsk fra andre språk. Noe er det vel i dette, men det burde vel egentlig forklares noe nærmere hvorfor det er vanskeligere å låne ord i islandsk enn i f.eks. tysk eller russisk. Og hvorfor er det vanskeligere å låne i dag enn det var i middelalderen?

Det er et faktum at språket i en del islandske historiske verker fra 1300-tallet har svært mange lånord, men *gjør* dette fremmede språkstoffet språket dårligere? De som satte i gang det språklige renovasjonsarbeid i islandsk fra slutten av 1700-tallet, taler i sitt program om å rense det nordiske målet *frá útlendum orðum og talsháttum, er nú taka henni að spilla*, og dette utsagnet er fullt forklarlig i den tids situasjon. Det som virker forbausende på mange av oss er at ord som innebærer samme syn på lånord fremdeles kan brukes i dag, og at de faktisk ofte brukes av islendinger utenfor kretsen av språklig sakkyndige – dvs. det opprinnelige, antikvarisk-romantiske, puristiske syn er tydeligvis fremdeles allment akseptert. Det er interessant, men overfor en krets av lingvister må det være rimelig å spørre hvorfor islandsk

blir forurenset av lån fra andre språk, mens sentralnordiske språk, engelsk og tysk tydeligvis tåler påkjeningen og har greid å leve med forurensningen i lange tider.

Vi har av og til under våre årlige møter fått høre fra islandske deltakere at vi burde ta eksempel av islendingene i vårt arbeid med å opprettholde det nordiske språkfellesskapet. Dette synet har nok fra tid til annen også vært hevdet i Norge, men det slo ikke gjennom – og mange av oss er glade for det. Men hovedsaken er ikke om vi liker eller ikke liker felleseuropeisk terminologi for begreper og konkreter som ikke var aktuelle for femti eller hundre år siden, vi er nødt til å avfinne oss med de språklige realiteter slik de nå en gang er i Norden i dag. Det betyr at vi må legge hovedvekten på samarbeidet mellom de sentralnordiske språkene, og på å bevare det fellesskap som fremdeles eksisterer. Det er ikke sikkert vi kan regne med å lykkes så svært godt, men vi mener i alle fall at vi bør prøve.

Samarbeidet med de andre språkene som er representert i Nordisk språksekretariat må bli av en annen karakter, fordi de alle, *også islandsk og færøysk*, er fremmedspråk, og ikke grannespråk/nabospråk i den betydning vi legger i dette ordet, i forhold til de sentralnordiske språkene dansk, svensk, nynorsk og bokmål. Det er urealistisk å tenke seg at de sentralnordiske språkene skulle kunne nærme seg til islandsk i ordforråd eller i prinsipper for språkrøkt, for bare å nevne et par tilfeldig valgte momenter. Purisme i sin rene form er neppe aktuelt i de sentralnordiske språk i dag, bare en viss, forsiktig nordisk opposisjon mot flommen av engelske lån. Men selv den motstanden er neppe særlig sterk, og har i alle fall hittil ikke oppnådd de store resultater.

I og med at islandsk språkrøkt og prinsippene for den ikke har og ikke kan ha noen nevneverdig betydning for den nordiske språkrøkt som bedrives i de sentralnordiske språk, må den uunngåelige konklusjon bli at den islandske purismen som har vært drevet gjennom de siste par hundre år faktisk har bidratt til å fjerne islandsk ytterligere fra de sentralnordiske språkene. Det er ikke noe vi kan gjøre med dette beklagelige faktum, men når forholdet nå først er slik, må det være naturlig å spørre hvordan utviklingen videre kommer til å gå. Den islandske purisme hadde i opphavet naturlig nok brodd mot det sentralnordiske språk som

var det dominerende i Islands samkvem med andre land, dansk. Utviklingen har ført til at dansk nå må læres som fremmedspråk, og vi som nettopp har deltatt i en konferanse om undervisning i skandinaviske språk på Island, fikk et levende inntrykk av at det ikke var uproblematisk å få elevene i skolen til å interessere seg for nordisk når et annet språk, engelsk, kunne virke langt mer tiltrekkende som viktigste fremmedspråk.

I sentralnordisk sammenheng driver vi en forsiktig og begrenset purisme overfor engelske lånord, med det mål å forsøke å demme noe opp for det sterke presset fra engelsk. Purismen grunngis med at det er vanskelig å innpasse deler av det engelske språkstoffet i våre språk på grunn av den fonologiske strukturen i engelsk. Det kan reises innvendinger mot denne form for språkrøkt også, men det er i alle fall mulig å hevde at de sentralnordiske språkene sammen har et så stort folketall bak seg at de *kanskje* kan greie å hevde seg overfor engelsk. I forrige hundreår var fremmed påvirkning et langt mindre problem, derfor kunne Aasen og Knudsen og islandske språkrensere trøstig legge i vei med å skape nye ord til avløsning for internasjonale termer, også slike som skulle brukes i høyere undervisning. De som skulle lære de nye ordene, hadde stort sett lite kontakt med utlendinger, og de kunne studere verkfræði og grasafæði, landafæði eller jarðfræði uten mye kontakt med internasjonale miljøer direkte.

Gulatingsloven kap. 90 begynner slik:

Pioðgata oc sætr gata oc aller recst(r)ar scolo sva væra sem legit hava at forno fare.

Bestemmelsen er i utforandret form gått over i Landsloven (VII-43) og i Jónsbók (Landsleigubálkr 44), og er et karakteristisk uttrykk for den konservatisme som gjerne rår i stabile bondesamfunn. Ordene kunne stå som motto for mye av det språkrøktarbeid som drives i nordiske land, og spesielt godt passer ordene som rettesnor, *mutatis mutandis*, for all puristisk språkrøkt.

Men en veipolitikk drevet etter denne lovregelen ville ikke være særlig hensiktsmessig i vår tid, og spørsmålet er om en virkelig gjennomført puristisk språkrøkt lar seg gjennomføre i et moderne, utadvendt samfunn, med en befolkning som allerede

nå kjenner flere fremmede språk bedre enn noen tidligere generasjon har gjort.

I våre dager er presset fra internasjonal vitenskap med engelsk som hovedspråk langt sterkere, muligheten for å komme til fremmede land større, behovet for å komme dit sterkere, samtidig som engelsk gjør seg gjeldende også i dagliglivet gjennom radio og fjernsyn, musikk og litteratur, og samtidig som opplæringen i fremmedspråk overalt er langt bedre, slik at forholdsvis mange i de nordiske språksamfunnene forstår engelsk, mange behersker det forholdsvis godt, og enda flere tror de behersker det.

I denne situasjonen er det naturlig å spørre representantene for islandsk i denne forsamling:

1. Mener de at den puristiske ideologi i lengden vil være nok til å motstå presset fra engelsk, spesielt innenfor internasjonale fag? Vil nye generasjoner av islendinger, med god kjennskap til engelsk, fortsette å bruke islandske nyord i stedet for internasjonale termer som de er nødt til å bruke når de møter fagfeller?

2. Er det ikke en reell mulighet for at engelsk heller enn et sentralnordisk språk i framtiden vil bli det naturlige sekundær-språk på Island?

Så vidt jeg kan se, er resultatet av den islandske purisme paradoksalt nok at presset fra de sentralnordiske språk er holdt i sjakk, men den isolasjonistiske linjen overfor nordisk påvirkning som islandsk språkrøkt har ført med seg, i neste omgang kan føre til at Island må kjempe alene, på sine egne premisser, uten støtte fra andre nordiske språk, mot den engelskspråklige påvirkning.

Om de nyaste nyorden i finskan

Av Päivi Rintala

Som känt har utvecklingen av finskans ordförråd ända från början av 1800-talet styrts enligt klart puristiska principer. Jag skall här bara i korthet hänvisa till de grunder för dessa principer, som Elias Lönnrot i mitten av 1800-talet framlade i flera av sina skrifter. Vi har nämligen till dags dato hållit oss till den linje, som Elias Lönnrot drog upp, och grunderna är också väsentligt sett desamma. Lönnrot var ingen sträng purist, utan han beviljade gärna hemortsrätt åt sådana internationella ord som redan hade vunnit insteg i språket (t.ex. *akademia, historia, kemia, konsistori, linja, protokolla, testamentti*). Språkets egenartade struktur, som avviker från de indoeuropeiska språkens, utgör dock ett hinder för ett vidsträckt införlivande av lånord. Också i de språk i vilka ord från grekiskan och latinet bättre anpassar sig är dessa ord ägnade att göra språket svårt att använda och förstå för de lågutbildade. Sålunda borde man alltså sträva efter att klara sig med hjälp av språkets egna uttrycksmedel i synnerhet på sådana kunskapsområden som kan erbjuda gemene man något. På så sätt blir skriftspråket hela folkets egendom (t.ex. 1858: 73–77).

Lönnrot själv berikade språket genom att skapa både avledning och sammansatta ord i hundratal. Var och en som i mitten av 1800-talet skrev på finska inom andra områden än religion och basnäringar måste vara sin egen ordsnickare. Både Lönnrot och några av hans samtida begrundade också principerna för ordska-pandet. Synnerligen klart formulerades de inom föreningen Kotikielen Seura ("föreningen för hemspråket") på 1870-talet. Bland annat kom man överens om att både sammansättningar och avledning av ord vid behov skulle användas, och inte ensidigt bara det ena ordbildningssättet. Det ansågs vara av största vikt att bevara och ta i bruk de ord som redan fanns i språket. Nyskapinget av ord skall ske "enligt språkets lagar". (Se vidare Paunonen 1976: 357.)

Dessa ca 100 år gamla principer har styrt utvecklingen av finskans ordförråd. En mängd ord ur folkspråket har i skriftspråket fått en ny uppgift. Man har vid utvecklingen av allmänspråket försökt undvika direkta lån från andra språk. Däremot har man för kultur- och samhällslivets behov skapat ord genom sammansättning och avledning av det egna språkets element. Skapande av helt konstgjorda ordstammar har inte haft någon större betydelse i något skede av det finska språkets utveckling. Som en enstaka kuriositet kan jag nämna benämningen på elektricitet, *sähkö*, som är en konstgjord stam. Visserligen har den – också enligt sin upphovsman Samuel Roos – ett etymologiskt samband med den onomatopoetiska *säh*-ordgruppen (*sähistä* 'väsa', *sähätää* 'fräsa', *sähäkkä* 'rivig'). Det är dock att märka att nyorden i allmänhet har skapats som motsvarigheter till vissa ord i andra språk. I synnerhet av de sammansatta substantiven är en avsevärd del översättningslån också till sin formella struktur: de har bildats genom "översättning" av det främmande språkets sammansatta ord. Också om den formella strukturen skulle avvika från förebildsordets struktur, är huvuddelen av skriftspråkets nyord åtminstone betydelselån. Då jag i det följande behandlar den senaste tidens nyord, avskiljer jag inte översättnings- och betydelselån till en egen grupp. De finns med i olika grupper.

Min översikt har två egentliga källor: Uudissanasto 80 (Nyordlistan 80) och en excerptsamling som Aarre Huhtala gjort över nyord som dykt upp i tidningsspråket under detta årtionde (1982–1987). Samlingen är deponerad på finska språkbyrån. Uudissanasto 80 innehåller nyord från 1960- och 1970-talet: ord som vunnit insteg efter att Nykysuomen sanakirja (Nufinsk ordbok) utkom, men före år 1980. Antalet uppslagsord i den är ca 6 000. Orden är utvalda ungefär enligt samma principer som för andra nyligen i Norden utkomna ordböcker över nyord. För boken har i synnerhet utvalts ord som en vanlig tidningsläsare, radiolyssnare och TV-tittare stöter på. De olika ämnesområdenas storlek står i proportion till områdenas anknytning till det dagliga livet. Också en del vanligare uttryck och slangord har tagits med i boken. Av nya främmande ord har endast de vanligaste tagits med. I Aarre Huhtalas excerpts, som jag använt, finns ca 600 nyord.

Jag skall koncentrera mig på de vanligaste ordbildningstyperna: lån, förändring av betydelse, sammansättning och avledning.

1. Lån

Risto Haarala har i några artiklar (1979, 1981) behandlat låneelementens andel i Uudissanasto 80. Enligt hans beräkningar innehåller ca 23 % av uppslagsorden i Uudissanasto 80 låneelement. Häri ingår då både citatord och andra främmande ord samt låneelement som förekommer i sammansättning (t.ex. *mini-*). Andelen citatord är mycket liten, bara knappt tre procent. Källspråket är för det mesta engelska, och citatlånen koncentrerar sig till vissa ämnesområden; popmusik, kosmetik, idrott osv. Citatlån från detta årtionde är t.ex. *aerobic*, *break dance*, *dragshow*, *freestyle* och tyvärr också *burn out*. De aktuella citatorden i tidningsspråket just nu härstammar dock inte från Förenta Staterna utan från motsatt väderstreck: *glasnost* och *perestroika*. Också den finländska dieten har fått ett tillskott av *kebab*.

Andelen andra främmande ord eller lån som anpassats till finskans ortografi är ungefär sju gånger större. Den är ca 20 % av uppslagsorden. En tydligt urskiljbar grupp bland dem bildar de internationella facktermerna och kulturorden, som grundar sig på latinet eller grekiskan. Till de nyaste av dem hör t.ex. benämningarna på olika terapier (*aroma-*, *logo-*, *primaali-*, *realiteettiterapia*, *suggestopedia*). Denna typ av ord inlemmas naturligtvis i större mängd i fackspråken på många områden än i allmänspråket.

I Finland har man inte ställt sig negativ till att förled av latinsk eller grekisk härkomst i sammansatta ord kombineras med inhemska slutleder. Vi har i dag t.ex. *Posti-* ja *telelaitos* och en mängd sammansatta ord börjande på *tele-* (t.ex. *telealue* 'teleområde', *teleasentaja* 'telemontör', *telekuva* 'telebild', *telekopiointi* 'telekopiering', *teleneuvottelu* 'telekonferens', *teletietopalvelu* 'teledata'). Andra sammansättningsled av utländsk härkomst som ofta förekommer bland de nyaste nyorden är t.ex. *bio-*, *eko-*, *euro-*, *mikro-*, *mini-*, *super-*.

Också många internationella initialord har funnit sin väg till finskan. Sjukdomen och dess upphov är också på finska *aids* (som kan skrivas antingen med små eller stora bokstäver) och *HI-virus*. Sjukdomen kan dock i allmänspråket också ha ett namn som beskriver dess natur, *immuunikato* ('immunförlust'). Också i fin-

skan har man accepterat bruket av initialordet *laser* och en mängd förkortningar av engelskt ursprung, såsom *MBD*, *PCB*, *PET-kamera*. En ung urban karriärist kallas i det moderna finska vardagsspråket för *juppi* (enligt finskans fonotax).

Låneverb godtas i det vardagliga talspråket och t.ex. i yrkesslang, men i synnerligen liten omfattning i allmänspråket. En av mina elever undersökte i sitt övningsarbete anglicismer i en populär ungdomstidning och plockade ur denna källa över tio låneverb av engelsk härkomst (i många fall dock invandrade via svenskan): *breikata* 'to break', *buukata* 'to book', *digata* 'to dig', *hengata* 'to hang around', *jammata* 'to jam', *meikata* 'to make up', *miksata* 'to mix', *missata* 'to miss', *rokata* 'to rock', *startata* 'to start', *treenata* 'to train', *tsekata* 'to check' (Myllymäki 1985). Av dessa förekommer *startata* och *treenata* redan i Nykysuomen sanakirja. *Buukata*, *jammata*, *miksata* och *tsekata* har tagits med i Uudissanasto 80, alla med beteckningen vardagligt språk. De övriga (hälften av alla) har inte alls inkluderats i allmänspråkliga ordböcker, varför det är skäl att anse dem vara närmast slangord. Gemensamt för alla dessa låneverb är en enhetlig morfologisk anpassning: låneverben anpassar sig till en viss strukturtyp. Härvid får de en vokalstam med *AA* och en konsonantstam som slutar på *At* (t.ex. *treenata* : *treenaan* : *treenatkoon*).

2. Gammalt ord, ny betydelse

Att man enkom ger en ny betydelse åt ett gammalt ord är inte vanligt i allmänspråket. Enstaka exempel kan dock nämnas, t.ex. det numera helt etablerade *juontaja* som betyder 'speaker': verbet *juontaa* och det därav härledda nomen agentis *juontaja* hör till den folkliga skogsarbetarterminologin. Substantivet *ruhje* har sedan gammalt betytt en skada av en viss typ, i allmänhet orsakad av en stöt. Ordet har medvetet överförts till geologins språk i betydelsen 'krosszon bildad genom rörelser i berggrunden'.

Spontana förändringar i betydelsen sker naturligtvis alltid. En ganska betydande grupp utgör de engelska betydelselånen. Mångtydigheten hos motsvarande engelska ord har tydligt inverkat på t.ex. bruket av vissa verb. Verbet *leikata* 'skära' har i likhet med engelskans verb 'cut' börjat användas också i betydel-

sen 'minska, inskränka'. Numera skär man t.ex. ned kostnader, skatter eller sociala förmåner också på finska. På motsvarande sätt har verbet *jäädyttää* 'frysa' fått den nya betydelsen 'förbjuda, stoppa; fastställa på bestämd nivå' (t.ex. priser eller löner) (jfr engelskans *freeze*), och verbet *romuttaa* 'skrota' har fått betydelsen 'förkasta som oduglig' (t.ex. en plan; jfr engelskans *scrap*). Det gamla transitiva verbet *myydä* 'sälja' ser man nuförtiden användas också i den intransitiva betydelsen 'gå åt, vara säljbar' (jfr engelskans *sell*). Bland nomina passar som exempel *päänsärky* 'huvudvärk', som man i vardagligt tal hör användas i bemärkelsen 'bekymmer, problem': "Se on sinun päänsärkyksi" ("Det är din huvudvärk"; jfr. engelskans *headache*). Också bruket av vissa främmande ord som härstammar från de klassiska språken har under de senaste åren förändrats eller utvidgats under inflytande av engelskan (t.ex. *abstrakti*, *karisma*, *klinikka*). Till och med bruket av ordet *filosofia* tenderar att utvidgas. (Se vidare om engelska betydelselån Pulkkinen 1984: 3–6.)

3. Sammansatta ord

Bildningen av sammansatta ord i finskan har varit och är fortfarande produktiv. Ungefär 65 % av uppslagsorden i Nykysuomen sanakirja är sammansatta ord, enligt Pauli Saukkonen. Av dessa är en överväldigande majoritet eller ca 89 % sammansatta substantiv. (Saukkonen 1973: 338). Också den nyaste ordproduktionen har givit ordförrådet speciellt rikligt med sammansatta ord. På basis av beräkningar som utförts av en av mina elever är ca 68 % av uppslagsorden i Uudissanasto 80 sammansatta ord, varav de sammansatta substantiven utgör 95 % (Immonen 1981). Samma tendens ser ut att fortsätta.

I finskan kan man även spontant bilda sammansatta nomina av många strukturtyper. Tillfälliga sammansättningar är populära speciellt i de texttyper där man strävar efter en kort och koncis framställning, exempelvis i reklam- och rubrikspråk. Följande plock ur dagstidningarnas annonser år 1983 är gjorda av en studerande (Riihelä 1983): *vauhtiväri* 'fartfärg', *talvikasvot* 'vinteransikte', *vauvaviikko* 'babyvecka', *porsaspäivät* 'grisdagar', *lauantaishokki* 'lördagschock', *suksipommi* 'skidbomb'. Tillfälliga

sammansättningar kan också ha många delar, såsom *monikäyttötavaratila* 'all round bagageutrymme', *yleismallipuolipeite* 'halvtäckande bilöverdrag för flera modeller' och *kokojyvävoileipäkorppu* 'fullkornssmörgåsskorpa'. Sådana sammansättningar är syntaktiska bildningar som det inte ens är meningen att bevara i språkets lexikon.

Tillfälliga sammansättningar, liksom andra syntaktiska bildningar, kan naturligtvis lexikaliseras. En lexikalisering av en tillfällig sammansättning kunde vara *kuutamourakointi* (jag har åtminstone inte observerat någon förebild för uttrycket i andra språk). Uttrycket är i dag mycket allmänt och betyder entreprenadarbete på småhus el.dyl. utan skattemyndigheternas vetskap. Ordagrant betyder det entreprenadarbete i månsken, eftersom dess led är substantiv som betyder 'månsken' och 'entreprenadarbete'. En spontant bildad sammansättning kunde också *köyhyysloukku* vara. Det används i synnerhet om barnfamiljernas situation, där samhällets stöd minskar vid ökande inkomst. Det består av substantiv som betyder 'fattigdom' och 'fälla'.

En stor del av de nya lexikala sammansatta substantiven utgör benämningar på de nya begrepp, som har tillkommit genom den moderna utvecklingen inom tekniken, trafiken, skolväsendet och olika vetenskapsområden. Som exempel må nämnas nyord från detta årtionde med anknytning till bilar och trafik: *asukaspysäköinti* 'boendeparkering', *katumaksu* 'gatuavgift', *kiihdytysajo* 'drag race', *pihakatu* 'gårdsgata', *rikesakko* 'ordningsbot' och *seutulipu* 'regionbiljett'.

Utvecklingen av vetenskaperna och tekniken är universell, och förändringarna i samhällssituationen är ofta åtminstone nordiska. Sålunda är ord, som skapas i finskan, oftast benämningar på redan existerande begrepp, som redan har fått sina benämningar på något språk. Förebilderna styr ordskapandet mer eller mindre. Den nuvarande skolterminologin t.ex. är översatt tämligen ordagrant från svenskan: *peruskoulu* 'grundskola', *ala-aste* 'lågstadium', *yläaste* 'högstadium' osv. Också t.ex. i vård- och socialområdets terminologi finns många direkta översättningslån från svenskan. Som källa för översättningslånen fungerar utom de nordiska språken framför allt engelskan. Exempel på ordagranna översättningslån är bl.a. *aivovuoto* 'brain drain', *hyvinvointivaltio* 'welfare state', *kehonrakennus* 'body building', *luottokortti* 'credit

card'. Översättningar som till sin språkliga form ligger längre bort från sin förebild är t.ex. *vierihoito* 'rooming in' (ordagrant på svenska 'bredvidvård') och *saattohoito* 'terminal care, hospice' (ordagrant 'följevård').

I inledningarna till den svenska och den norska ordboken över nyord uppmärksammas den senaste tidens ökning av sammansatta verb med nominalförled. Detsamma kan konstateras också i finskan. Finskan har ju traditionellt haft få sammansatta verb. I Nykysuomen sanakirja utgör de enligt Saukkonen bara ca 0,3 % av det totala antalet sammansatta ord (1973: 338). I Uudissanasto 80 utgör de ca 2 % av de sammansatta orden, och deras antal ökar i rask takt. Toini Rahtu har undersökt sammansatta verb i nufinskan, och i hennes material finns nära 1 500 sådana. Visserligen förekommer en del av dem bara i participform, och en del utgör helt tillfälliga bildningar skapade av t.ex. reklamfolk och kåsörer. En del av de sammansatta verben är normala avledning- ar av sammansatta substantiv eller adjektiv, t.ex. *valokuva* 'fotografi' > *valokuvata* 'fotografera', *nykyaikainen* 'modern' > *nykyaikaistaa* 'modernisera'. En betydande del (åtminstone en tredjedel) är retrograda avledningar, som man också i Norge och Sverige har fäst uppmärksamhet vid. De bildas vanligen på följande sätt: av ett verb (t.ex. *äänestää* 'rösta') har man avlett ett substantiv (*äänestys* 'röstning'); det har fått en bestämning var- med det bildar ett sammansatt ord (*ennakkoäänestys* 'förhands- röstning'), och jämsides har bildats ett verb som ett slags grund- ord (*ennakkoäänestää* 'förhandsrösta'). På senare tid har typen sammansatta verb med nominalförled blivit så hemvan, att dessa i viss mån har bildats också utan stöd av något som helst substantiv (Rahtu ger som exempel på tillfälliga sammansättningar *pikkusie- mailla* 'småsmutta', *teennäisitteä* 'gråta krokodiltårar'). (Se vida- re Rahtu 1984.)

Den finska språkvården har av hävd ställt sig negativ till verb som till sitt bildningssätt är retrograda. De har ansetts vara bildade enligt främmande modell och de borde undvikas åtmins- tone i allmänspråket. Men inom tekniskt fackspråk har dessa bildningar inte längre under de senaste årtiondena rönt motstånd. För tillfället följer man närmast läget för att se hur nyttiga eller nödvändiga de visar sig vara i andra texttyper där en kort och koncis framställning är eftersträvansvärd.

4. Avledningar

Avledningar med hjälp av suffix är i finskan vid sidan av sammansättningar viktiga, produktiva ordbildningstyper. I det nyaste lexikala ordförrådet är dock avledningarna i minoritet jämfört med sammansättningarna. Som tidigare anförts är andelen lånord i Uudissanasto 80 ca 23 % och andelen sammansatta ord ca 68 %. Eftersom övriga ordbildningstyper är mindre vanliga, utgör andelen avledningar nästan hela återstoden eller ca 9 %. Detta procenttal är dock något för litet bl.a. för att sammansatta ord innehållande främmande element har räknats med både bland främmande ord och sammansatta ord. Dessutom är också avledningar av sammansatta ord med bland de sammansatta orden. Endast i andelen sammansatta ord har inräknats de talrika sammansättningar, vilkas delar utgörs av avledningar som redan existerat i språket (t.ex. *kuutamourakointi*).

Av de nya avledningarna är huvuddelen deverbala substantiv. De största grupperna utgörs av benämningar på olika redskap och produkter.

De flesta deverbala redskapsbenämningarna har avletts med avledningsändelsen *in* (stam *ime*), t.ex. *ajastin* 'tidur' (<*ajastaa* 'tidsinställa'), *lannoitin* 'gödselspridare' (<*lannoittaa* 'gödsla'), *sadetin* 'vattenspridare' (<*sadettaa* 'överspruta') (om avledningstypen se Länsimäki 1987). Benämningar på invecklade, "själv fungerande" apparater har i någon mån också avletts med avledningsändelsen (*U*)*ri*, t.ex. *kuormuri* 'lastare' (<*kuormata* 'lasta'). I avledningar som avser 'ämne som används som medel' har man strävat efter att etablera avledningsändelsen *e^x* (stam *ee*), t.ex. *kuorrute* 'glasyr' (<*kuorruttaa* 'glasera'), *laimenne* 'utspädningsmedel' (<*laimentaa* 'utspäda'), *liukaste* 'glidmedel' (<*liukastaa* 'göra hal'). Det är att märka att man i finskan strävar efter att uppehålla den formella skillnaden mellan avledningar som avser redskap och agent. Därför rekommenderas i allmänhet inte avledningsändelsen *ja* för benämningar på redskap.

Avledningsändelsen *e^x* är polysemisk, och med hjälp av den har man också på senare tid bildat benämningar på resultat av verksamhet, t.ex. *kaiverre* 'graverat mönster' (<*kaivertaa* 'gravera'), *kooste* 'sammansättning, collage' (<*koostaa* 'sammansätta'). *e^x* hör till de senaste årtiondenas modeavledningsändelser.

Utgående från avledningsändelsen *e^x* har för deverbala adjektiv bildats avledningsändelsen *einen* (*ee + inen*). Den har dock blivit självständig, så att den kan fogas till verbet också då motsvarande *e^x*-avledning inte är i bruk. Till användningen av denna avledningsändelse hör alltid också komposition. De ord som bildas är samprodukter av derivation och komposition, både morfologiskt och semantiskt sett invecklade skapelser. T.ex. *vesiohenteinen* 'som förtunnas med vatten' (t.ex. målarfärg) (< *ohentaa* 'förtunna'), *jatkuvalämmitteinen* 'som uppvärms kontinuerligt' (används om en bastuugn, som uppvärms hela tiden medan man badar bastu; motsats *kertälämmitteinen*) (< *lämmittää* 'uppvärma'). Trots sin komplexitet används denna avledningstyp numera synnerligen flitigt.

Den mest omfattande gruppen av nya verbavledningar ser ut att bildas av de verb som slutar på *stU* och betyder 'att ingå i något tillstånd', t.ex. *konttoristua* 'kontoriseras' (< *konttori* 'kontor'), *laitostua* 'institutionaliseras' (< *laitos* 'institution').

Litteratur

Tryckta källor

- Haarala, Risto 1979: Uudissanojemme vierasperäisistä aineksista. – Virittäjä. Helsinki.
- 1981: Främmande element i finska nyord. – Språk i Norden 1981. Lund.
- Länsimäki, Maija: Suomen verbikantaiset *in:ime*-johdokset. Mänttä 1987.
- Lönnrot, Elias 1858: Suomalaisia kielenoppi-sanoja. – Suomi 1857. Helsingfors.
- Paunonen, Heikki 1976: Kotikielen Seura 1876–1976. – Virittäjä. Helsinki.
- Pulkkinen, Paavo 1984: Tarpeellista ja turhaa lainatavaraa. – Kielikello. Helsinki.
- Rahtu, Toini 1984: Suomen nominalkuiset yhdysverbit. – Virittäjä. Helsinki.
- Saukkonen, Pauli 1973: Suomen kielen yhdys sanojen rakenne. – Mémoires de la Société Finno-ougrienne 150. Helsinki.
- Uudissanasto 80 = Nykysuomen sanakirja: uudissanat. Redigerad av finska språkbyrån vid Forskningscentralen för de inhemska språken. Porvoo 1980.

Otryckta källor

- Huhtala, Aarre: Mitä missä milloin -kirjan uudissanöja. Finska språkbyråen. Forskningscentralen för de inhemska språken.
- Immonen, Ulla 1981: Yhdysanat Nykysuomen sanakirjan Uudissanasossa. Proseminariearbete. Institutionen för finsk och allmän språkvetsenskap. Åbo universitet.
- Myllymäki, Päivi 1985: Englismit nuortenlehti Suosikin sanastossa. Proseminariearbete. Institutionen för finsk och allmän språkvetsenskap. Åbo universitet.
- Riihelä, Marjukka 1983: Mainoskielen sananmuodostuksesta. Proseminariearbete. Institutionen för finsk och allmän språkvetsenskap. Åbo universitet.

Islandsk sprogpolitik

Av Eiríkur Rögnvaldsson

1. Samfundsudviklingen og det islandske sprog

For tiden tales der i Island en hel del om, at det islandske sprog nu sættes på en hård prøve. Der holdes konferencer om "det islandske sprogs vanskeligheder i vore dage", undervisningsministeren tager initiativ til møder rundt omkring i landet og tilskynder folk til at tage affære, og man kan næppe åbne en avis eller for radio og fjernsyn, uden at der tales om disse problemer. Men hvori består problemet? Er problemet reelt? Og hvis det er tilfældet, hvordan skal man så reagere på det, og hvordan har man reageret på det hidtil?

Det forekommer mig at problemet er reelt. Ændringerne i samfundet de seneste årtier, og måske ikke mindst de sidste 2-3 år, har haft omfattende betydning for det islandske sprogs situation og funktion. Man er nødt til at reagere på disse ændringer på en eller anden måde. Sandsynligvis er de fleste, om ikke alle, som mere eller mindre har udtalt sig offentligt om sprogpolitikken, enige om vigtigheden af at bevare og styrke sproget (se Baldur Jónssons artikel i dette hæfte). Det er ønskeligt, at selve sprogsystemet ændres mindst muligt; men på den anden side er det nødvendigt at udvide ordforrådet, for at skabe mulighed for at tale om hvad som helst på islandsk. Hvad dette angår er det rigtigt, at den offentlige sprogpolitik er utvetydig – eller rettere sagt, målsætningen er utvetydig.

På den anden side har myndighederne, og herunder også Islandsk sprognævn, så vidt jeg kan se ikke levet op til sine forpligtelser i udformningen af en islandsk sprogpolitik. Det er nemlig ikke tilstrækkeligt, at målsætningen er klar; der er også brug for en plan for, hvordan den opfyldes. Ellers er der nemlig ikke tale om en politik, men højst om en utopi. Og selv om de metoder,

der anvendes til at gennemføre sprogpolitikken, måske har været rimelige og effektive engang, så har samfundet ændret sig så meget, at det forlængst er på tide at revidere dem.

Det er f.eks. indlysende, at sproget nu overføres fra generation til generation på en helt anden måde end f.eks. for 50 år siden. For det første kan det nævnes, at børn nu i vid udstrækning lærer deres sprog fra andre børn, hvorimod de tidligere hovedsagelig lærte sproget fra voksne, fra deres forældre eller endog fra bedsteforældrene. Det giver straks en forskel på en hel generation, og har ganske indlysende stor betydning for sprogforandringernes tempo. Dertil kommer, at lønmodtagere i Island har en overmåde lang arbejdsdag – meget længere end i det øvrige Norden. Forældrene har derfor alt for lidt tid til at tænke på børnene – hvilket måske ville være i orden, hvis børnene havde adgang til daginstitutioner og en sammenhængende skoledag fra 5–6 års alderen på 6–8 timer. Men sådan forholder det sig desværre ikke. De fleste steder er der lange ventelister til daginstitutionerne, og kun en brøkdel af børnene får plads. De yngste børns (6 år) skoledag er kun 2–3 timer; og efterhånden som de bliver ældre og skoledagen længere, stiger antallet af mellemtimer, hvor børnene er overladt til sig selv.

En anden faktor er, at børnenes erfaringsverden førhen i vid udstrækning var sammenfaldende med de voksnes. Da næsten hele nationen boede på landet, deltog børnene i næsten alt, hvad de voksne foretog sig. De lærte derfor straks at tale om det meste af det, de voksne talte om. I dag er situationen som bekendt en anden; børnene går i skole, i børnehave, på fritidshjem, eller de leger med kammeraterne ude og inde; forældrene er på arbejdet, i byen at more sig, eller deltager i sociale aktiviteter o.s.v. Børnene står derfor over for at tale om ting, som forældrene kun deltager lidt eller slet ikke i, mens forældrene omvendt beskæftiger sig med forskellige ting, som børnene aldrig kommer i berøring med og derfor ikke lærer at tale om. Det er formentlig klart for enhver, hvordan dette uvilkårligt må føre til hurtigere sprogændringer. Selvfølgelig drejer det sig især om ændringer i ordforråd, men disse har naturligvis visse følgevirkninger; hvis folk er i bekneb for ord for det de vil tale om, koster det tit pinlige pauser, klodsede omformuleringer, lange forklaringer o.s.v.

For det tredje er det sket utroligt store ændringer i det islandske samfund de sidste 2-3 år – forandringer der, som før nævnt, har haft stor betydning for det islandske sprogs stilling. Sproget er på forskellig måde ikke så betydningsfuldt som det var; billedet har til en vis grad overtaget. I stedet for at læse eller lytte til historier, læser børnene nu tegneserier, og ser fjernsyn eller video. Radio- og tv-monopolet blev ophævet i begyndelsen af 1986, og siden da er der kommet yderligere mindst fire radiostationer og en tv-kanal; desuden er den ene videoudlejning efter den anden spiret frem de seneste år. Den nye tv-kanal har især udenlandske film med engelsk tale på programmet, og det samme gør sig gældende for det meste af hvad videobutikkerne udlejer. Ganske vist er der som regel islandske undertekster på disse film, men der sjuskas for det meste med oversættelserne. Det er en kendt sag, at børn og unge ser meget tv og video, endog til langt ud på natten; så det er indlysende at indflydelsen fra engelsk er stor. Desuden viser begge tv-kanaler adskillige børneudsendelser med udenlandsk tale; og selv om der er islandske undertekster, så hjælper det ikke meget, når en stor del af børnene ikke er kommet i læsealderen. Mange af dem der omgås børn, både forældre og lærere, har de også talt om, at børnene er begyndt at forstå utroligt meget af hvad der siges i disse film.

Det er klart, at ingen af de ovennævnte punkter skyldes at folk i dag på nogen måde er dummere eller mere dovne eller ignorante over for sproget end deres forældre og bedsteforældre; forklaringen skal alene søges i samfundsudviklingen. Der kan være delte meninger om, hvorvidt disse ændringer er af det gode eller onde, men det er ikke svært at påvise at de stort set alle har været uundgåelige. Jeg tror det er meningsløst at forestille sig, at tidligere generationer har været mere påpasselige med sproget end vi er; derimod var samfundet indrettet på en måde, der medvirkede til at bevare sproget uden de store ændringer.

Hvis vi anklager nutidens islændinge for skødesløshed i forhold til sproget, vender vi altså skytset i den forkerte retning – vi skulle hellere vende os mod de ændringer i samfundet, som forårsager at den sproglige opdragelse ændres. Nu skal vi naturligvis ikke tilbage til bondesamfundet; der er næppe nogen, der vil pege på denne løsning, og jeg vil tillade mig at betragte den som uinteressant.

2. Hvad kan vi gøre?

Men er der ikke nogen mulighed for at nedsætte tempoet for de ændringer, som sproget undergår? Jo, naturligvis kan man udbygge modersmålsundervisningen i skolerne betragteligt. Det kan ikke undre nogen, at det går ned ad bakke med de unges beherskelse af modersmålet, når de samfundsmæssige ændringer fører til en forringelse af den sproglige opdragelse uden at dette opvejes af forøget undervisning. De sidste årtier er antallet af fag steget betragteligt på folkeskolernes undervisningsskema, og andre fag begynder tidligere end før; og dette betyder naturligvis, at modersmålsundervisningen ikke får mere tid, som den burde for at kunne opveje hvad der tabes uden for skolen.

Hvis man virkelig ønsker at holde igen med hensyn til sprogændringer og fastholde sproget på dets nuværende trin, så er der ikke andet at gøre end at se mere velvilligt på modersmålsundervisningen end man har gjort de sidste år og afsætte langt mere tid til den. Det er absurd at forestille sig, at de unge tilegner sig idealsproget lige så nemt i dag, hvor de mere eller mindre skal lære det hele i skolen, som man gjorde i aftensædernes, rimedigtningens og husandagtens tid.

I sandhed sagt har jeg lille tiltro til, at modersmålsundervisningen bliver udbygget i nævneværdig grad i den nærmeste fremtid. Så man må leve med begrænsningerne og gøre sit bedste. Personligt er jeg ikke i tvivl om, at den begrænsede tid der er til rådighed udnyttes bedre ved at træne eleverne i at læse og bruge sproget klart og systematisk i ord og skrift, end til de førnævnte aspekter. Ellers risikerer vi at bruge al vor tid og alle vore kræfter på at trække en slags Maginot-linie, mens fjenden falder os i ryggen.

Men det virker som om man nægter at se kendsgerningerne i øjnene og ikke har forståelse for den ændrede situation i samfundet. Det er et urealistisk krav til elever og lærere i dag, og samtidig urimeligt, at forvente at eleverne skal lære islandsk som deres bedsteforældre talte det, uden forøget undervisning. Vi må gøre os dette klart, og siden afgøre om vi er indstillet på at give modersmålsundervisningen denne ekstra tid, eller om vi vil slå af på kravene om et guldaldersprog. Man kan ikke både blæse og

have mel i munden, og behovet for en holdbar politik på området bliver stadig større.

Som landet ligger er der mange – f.eks. gymnasielærere – som mener, at de unges sprogbrug er under forandring, både hvad angår udtale, bøjning og syntaks. Fænomenet har ikke været undersøgt, så jeg tør ikke bekræfte om det er rigtigt. I lyset af de seneste års samfundsudvikling burde det dog ikke overraske, om så var. Og så kan man spørge: Hvad skal man gøre? Er det ikke oplagt at tage sprogpolitikken, eller rettere sagt den praksis som sprogpolitikken har afsat, op til fornyet overvejelse? Er det ikke det islandske sprognævns opgave at undersøge, om det drejer sig om reelle forandringer og tage skridt til en handlingsplan, hvis svaret er bekræftende?

Jo, selvfølgelig. Det er omsonst at tage kampen op mod enkeltstående ændringer, som har så godt som ingen indvirkning på sprogsystemet i sin helhed, hvis sprogets bøjningssystem og syntaks er godt på vej til at opløses. Så må der gribes til andre midler; og udspillet må i dette tilfælde komme fra myndighederne, helst naturligvis fra Islandsk sprognævn. Mig bekendt er der ikke taget initiativ til en politik på området. Det ser ud til, at dem der har til opgave at udvikle en islandsk sprogpolitik og omsætte den til praksis, ikke har gjort sig situationens alvor klar.

Det centrale er nemlig at nationen kan tale, læse og skrive islandsk, og at sprogsystemet i hovedtrækkene holdes stabilt. Dette opnås hverken med bønner eller befalinger. Det eneste effektive er træning i at tale, læse og skrive islandsk. Efter min mening har man brugt al for megen tid på at mundhugges om aspekter, som er uden betydning for sprogsystemet. F.eks. lider sprogsystemet ikke nogen skade ved at enkelte ord skifter bøjningsklasse eller ændrer betydning. Derfor forbliver sprogsystemet som helhed uændret, selv om man begynder at sige *tugs* i stedet for *tugar*, *læknirar* i stedet for *læknar*, *mér langar* i stedet for *míg langar*, *dingla* i stedet for *hringja*. For at beskytte sprogsystemet behøver man ikke at udpege det ene som mere rigtigt. Tilsvarende synspunkter blev fremsat i en udvalgsbetænkning om udtaletræning og sprogrensning fra efteråret 1986.

Problemet for sprogpolitikken er som sagt ikke at målsætningen er uklar eller omstridt – alle er enige om at det drejer sig om at bevare og styrke det islandske sprog. Problemet er, at de metoder

man hidtil har brugt, ikke længere er anvendelige – de er blevet forældede som følge af samfundsudviklingen de seneste årtier, og måske ikke mindst de sidste 2–3 år eller deromkring.

Det er derfor min opfattelse, at vi bør holde op med at hænge os i bagateller i skolerne, som jeg redegjorde for ovenfor, og i stedet bruge tiden på at træne eleverne i at læse og udtrykke sig klart og systematisk i tale og skrift. Kun på den måde kan vi bevare sproget som et levende og frodigt udtryksmiddel, hvilket naturligvis er det mest afgørende.

Med denne fremgangsmåde – træning i at læse, skrive og tale islandsk – tror jeg at vi får fat om problemets rødder, som består i at den sproglige opdragelse i dag er så totalt anderledes end førhen, og det derfor er så meget vanskeligere at bevare sprogets konsistens. Hvis de såkaldte ”sprogfejl” – forandringer i ordenes bøjning, udtale og syntaks – er mere udbredte og påtrængende end tidligere, så er det en følgevirkning og ikke årsagen.

3. Myndighedernes rolle

Som det allerede er fremgået, mener jeg ikke at islandsk sprognavn har opfyldt sin forpligtelse til at følge med og udvikle sprogpolitikken. Det er naturligvis nødvendigt og nyttigt med en institution som Islandsk sprog bureau, og jeg vil på ingen måde undervurdere det arbejde som har fundet sted i dette regi med at danne nye ord og fagudtryk. Men det er min opfattelse, at sprog bureauet og sprognævnet burde være mere aktive og deltage mere i diskussionen og udviklingen af det islandske sprog, stå for oplysende indslag i medierne, udsende betænkninger om et og andet som vedrører det islandske sprogs udvikling; og sidst men ikke mindst, lægge pres på myndighederne for at få politisk og økonomisk støtte til sprogpolitikken og dens realisering.

Det kan nemlig ikke nægtes, at myndighederne på det undervisningsmæssige og det økonomiske område fuldstændig har svigtet modersmålet. De taler i tide og utide om at styrke sproget, men når det kommer til stykket bliver det ikke til noget. Daginstitutioner og skoler pålægges nu i stigende grad den opdragende funktion, som hjemmene tidligere varetog, og det gælder ikke mindst for den sproglige opdragelse. Det fordrer naturligvis at personalet, pædagoger og lærere, får den nødvendige uddannelse

til at udføre arbejdet. Man skulle derfor formode, at myndighederne ville prioritere at skabe gode forhold for disse grupper. Men også her skuffes man. Begge disse faggrupper må døje med lav løn og tit også med vanskelige arbejdsvilkår. Konsekvensen har været, at mange uddannede lærere og pædagoger er gået over i andre erhverv og ufaglært arbejdskraft er kommet i stedet.

Som eksempel kan også nævnes et forslag til altingsbeslutning om udtaleundervisning og sprogensning, som blev besluttet i Altinget foråret 1984. I forlængelse heraf blev der nedsat et udvalg, som afgav betænkning efteråret 1986. Dette udvalg tog efter min mening fornuftigt på problemerne og fremsatte mange gode forslag, især om uddannelse og efteruddannelse af lærere, udgivelse af undervisningsmidler o.fl. Det var nævnets holdning, at dets arbejde og forslag ville være spildt, hvis der ikke blev foretaget noget på disse områder. Nu er der gået halvandet år siden udvalget afgav betænkning; ingen af nævnets forslag er blevet realiseret, og mig bekendt er der ikke udsigt til det.

I begyndelsen af 1986 arbejdede et nævn bestående af repræsentanter fra alle uddannelsesstrin på at reformulere og koordinere beskrivelserne for islandsk på de forskellige klassetrin i fortsættelsesskolen. Udvalget foreslog bl.a. at den obligatoriske undervisning i islandsk til studentereksamen blev udvidet, og at man indførte et specielt fag hvor man kunne behandle islandsk sprogrøgt og sprogpolitik. Der blev lagt vægt på, at undervisningsministeriet uden tøven tog initiativ til udarbejdelse af undervisningsmateriale for dette fag. Det er heller ikke sket.

De lærere som underviser i Pædagogikum ved Islands universitet fremlagde sidste sommer en plan for forbedring af læreres efteruddannelse, hvor man skulle begynde med islandsklærerne. Denne plan skulle sættes i gang sidste efterår; men myndighederne har ikke vist stor interesse, og indtil nu er der ikke sket noget.

I foråret 1987 holdt Foreningen for modersmålslærere en konference om islandskundervisningen i skolen. Undervisningsministeren tog til mæle på konferencen, erklærede sin interesse for emnet og lovede al den støtte, som det var i ministerens magt at give. I tillid til at dette løfte ville blive holdt, søgte man sidste sommer om ministeriets støtte til at afholde et kursus i mundtlig udtryksfærdighed (udtale, diktation m.m.). Men da var løfterne glemte, og man fik ingen støtte.

Undervisningsministeren inviterede til sammenkomst i Nationalteatret d. 1. december 1985, hvor man skulle tale om det islandske sprogs stilling. De følgende dage talte ministeren med store ord om, at den 1. december (Island blev selvstændig stat. d. 1. december 1918) skulle være kampdag for bevarelse af det islandske sprog. Men allerede næste år så dette ud til at være glemt; 1. december har ikke siden været helliget bevarelsen af islandsk sprog.

Og sådan kunne man desværre blive ved. Det har ikke skortet på viljestilkendegivelser fra myndighedernes side om bevarelse af sproget og en udvidelse af modersmålsundervisningen, men den praktiske udførelse lader vente på sig. Smukke ord koster nemlig ikke noget, men det gør det utvivlsomt at omsætte dem til handling.

4. Afsluttende bemærkninger

Jeg tror ikke, der er grund til at frygte for det islandske sprogs fremtid, hvis sagen gribes rigtigt an. Det første skridt må være at lave en holdbar handlingsplan, som tager udgangspunkt i de herskende forhold i samfundet og i sproget selv. Med en udvidelse af islandskundervisningen, udarbejdelse og udgivelse af nyt undervisningsmateriale, forbedret oplysning og agitation i medierne, og med en koordineret indsats fra undervisningsministeriet, Islandsk sprognævn, medier, skoler og andre som har indflydelse på sprogudviklingen, burde det være muligt at styre denne i positiv retning. Men det er nødvendigt med initiativ og sikker ledelse fra Islandsk sprognævn, og det er nødvendigt med retningslinier angående skolepolitik og finansiering fra undervisnings- og finansministeriet. Hidtil har begge dele manglet.

(oversat af Keld Gall Jørgensen)

På terskelen til et nytt tusenår

En tilstandsrapport om norsk språk

Av Finn-Erik Vinje

Språk er en mangfoldig ting, og det er fåfengt å forsøke å fange dets vesen i en enkel formel.

Det står bi når vi skal slå noen bruer over til medmennesker, og det yter hjelp når vi skal spikre opp stakittet mellom dem og oss. Med språket kan vi bryte ned rommets og tidens murer, og sammenlikne egne iakttakelser med andre menneskers erfaringer. Språket er utvilsomt det viktigste instrument for individets orientering i en komplisert tilværelse.

Men språket er også et identitetsmerke, og språklig atferd en solidaritetshandling. De språksignaler vi sender ut, forteller hvem vi er, og hvem vi ønsker å være.

”Der Mensch ist Mensch durch Sprache,” sa 1800-tallsfilosofen Wilhelm von Humboldt.

En epidemisk foreteelse

Her og nå skal det handle mest om språket som samfunnsorgan, og da kan vi karakterisere språket som en *epidemisk* foreteelse. Det oppstår ved menneskelig berøring, og det sprer seg gjennom smitte.

I våre dager kan vi konstatere hvordan vi nesten alle ligger under for de språklige moteluner, på samme måte som vi lar oss diktere av tekstilmakernes skiftende innfall. Skjørt går opp og skjørt går ned, bukser skal snart være vide, snart trange – og det står ikke til å nekte: Vi følger med på ferden (nesten) alle sammen.

Den eneste forskjellen mellom klesmoter og språkmoter er at det er billigere å følge språkmotens bud!

Dette er ikke noe nytt, men foreteelsen er mer synlig i våre

dager, fordi kommunikasjonslinjene løper så tett nå. Men også våre forfedre, de gamle nordmenn i middelalderen, må ha kjent det som en spesiell fortryllelse da de begynte å ta i bruk den tids moteord – slike importerte, velklingende gloser som *vakker, skjønn, from, tapper* og mange andre splitter nye ord fra nedertysk.

Den tids snacksy inne-gloser fra nedertysk må ha vært like uimotståelige som dagens favoritter; jeg tenker på ord som *fokuserere, indikere, respons, implisitt, problematikk* og de andre traverne. Men nå om dagen blåser dette språkstoffet inn over våre skigarder vestfra, fra engelsk, især amerikansk engelsk.

Den som pynter seg med ord og stikker seg ut språklig, skaper spenninger i miljøet. Slik var det før, og slik er det nå. *Diplomatarium norvegicum* har et 1400-tallsdokument som forteller om hvilke dramatiske følger det kan få, når noen tror de *er* noe og vil markere det språklig.

Her handler det om den alamodiske narrifas Levor Aslaksson og øksedrapet på den fedrelandssinnede Arne Torleivsson.

Det begynte pent med at Levor Aslaksson i året 1489 kom innom gården Bø i Sauherad, der det var gjestebud. Levor bad om å få være med. Det fikk han, satte seg til bordet med de andre og drakk Arne Torleivsson til. Men Levor sa da: *Got synth jw*, altså den nedertyske hilsenen "Gud signe deg". Det skulle han ikke gjort, for Arne ble sur og sa at han ikke likte det tyske skravlet. En annen av gjestene la seg opp i det og sa: "Vi må da få lov å skravle litt." Til det svarte Arne: "La oss tale det målet vi har lært av far og mor, vi blir ikke møtere enn de har vært. Vi liker ikke det fremmede snakket, det er som å ha ostevelling i kjeften. Ikke la oss snakke slik at vi snakker halsbeinet av oss."

Slik begynte bråket, og det utviklet seg til et skikkelig slagsmål som endte med drap.

Arne Torleivsson mistet livet på grunn av en skål på nedertysk. Norsk målstrev hadde fått sin første martyr.

Det gamle og det nye samfunnet

I hundreår etter hundreår levde folk temmelig isolert her i landet. Enda på slutten av 1800-tallet var det vanlig at folk levde hele sitt

liv innenfor den samme soknegrensa – kanskje med et par kortvarende avstikkere til nærmeste tettsted.

Denne stabiliteten i det gamle bondesamfunnet var forutsetningen for at det norske talespråket – det egnsesifikke språket – kunne leve temmelig upåvirket gjennom hundreåra. Derfor var det en lett match for Ivar Aasen rundt midten av 1800-tallet å grave fram levende språkstoff for sin rekonstruksjon av et ekte nasjonalt skriftspråk.

I de siste par mannsaldrene har den nye veien, jernbanen, bilen, dampruta og telefonen gitt helt andre muligheter for å kommunisere med folk utenfor nærmiljøet. Bare få blir nå værende i den målførekretsen de er født i. Spesialiseringen av arbeidsoppgaver har gjort oss stadig mer avhengige av kontakter utenfor hjembygda. De unges opplæring har de offentlige skoler tatt seg av, og der møter ungdommen språkformer som skiller seg fra bygdemålet. Alle blir vi trukket inn i en riksnorsk skriftkultur.

I samme tidsrom har vi flyttet tettere og tettere sammen. Flere flytter, og de flytter lenger. Over 70 % av oss bor nå i tettbygde strøk, og en tredel av befolkningen klumper seg sammen rundt Oslofjorden.

Disse sentraliserende kreftene har naturligvis gjort de geografiske særpråkene – dialektene – temmelig flossete i kantene. De er på ingen måte borte, og vi har ikke fått noen dialektutrydding – snarere en dialektuttynding. Vi snakker mer likt hverandre enn før; særmerkte dialektkjennetegn står utsatt for å bli utjamnet.

Sophus Bugge sa omkring hundreårsskiftet noen ord som ofte er blitt sitert. Han sa: "Det klinger en Seierssang for vort Rigsmaal over hver Damper som stevner ind den stille Fjord, over hvert Jernbanetog som sprenger sig Vei frem i den avstengte Dal."

Vi behøver ikke tolke utsagnet snevert språkpolitisk – for det har sannelig klinget seierssanger også for nynorsken etter Bugges tid –, men hans slående formulering er utvilsomt en korrekt påvisning av hvordan kommunikasjonssamfunnet virker språklig utjavnende.

I den nye situasjonen kjenner flere enn før et behov for en språklig norm med større geografisk og sosial rekkevidde enn dialekten – et muntlig standardspråk som bedre enn det lokale målføret sikrer en friksjonsfri kommunikasjon. I sakorientert

kommunikasjon er vi nemlig tjent med at språket er mest mulig usynlig, at dets virkemåte ikke pukker på oppmerksomhet – og da er en talemålsvariant som holder seg innenfor rammene av våre språklige felleserfaringer, det mest hensiktsmessige uttrykksmiddel. En slik talemålsvariant har relativt tett tilknytning til skriftspråket, som er riksgyldig.

”Sproget *vil* overses,” sa Louis Hjelmslev. Vi skal ikke høre språklyder når folk snakker til oss, vi skal høre betydning, vi skal høre hva de mener.

Ord dør og ord fødes

Særglosene forsvinner først. Ord og nevninger som var velkjente for de gamle, kan være uforståelige for oss som lever i dag, fordi kultursituasjonen er endret. Ord som *nåtler, bøkker, skyru, sliul, mangletre, landauer, karjol, puttis, traktorsko* og *swingpjatt* er ubegripelige for mange nordmenn i dag.

Ord dør, og ord fødes: Det er alltid bevegelse i ordforrådet. En ny livssituasjon har gitt oss mengder av nyord (*jetfly, moped, radar, plast, jogge, kafeteria, gatekjøkken, solarium* osv), så balansen opprettholdes. Folk flest kan sikkert ikke færre ord nå enn før. Men når ord skyves ut til utkantene av det allmenne ordforrådet, slik det er skjedd med mange ord fra den religiøse og litterære tradisjonen, da oppstår det naturligvis problemer i vår kontakt med eldre tekster. Av en svensk undersøkelse i 1970 gikk det fram at 180 ord fra Markus-evangeliet var uforståelige for en gruppe konfirmanter, og situasjonen er neppe annerledes i Norge. For å råde bot på dette kommunikasjonsproblemet har en derfor i nye bibelutgaver fjernet mange slike ord og erstattet dem med mer moderne.

I den nye salmeboka (1984) har utgiverne gått fram på samme måte, og dessuten forsynt nyutgaven med en ordliste, der bl a følgende ord blir forklart: *arg, arm, armod, eder* (pronomen), *lønnlig, våde, vånde*.

Målbrytning

Den livligste målbrytningen og den raskeste utviklingen ser vi på tettsteder, i stasjonsbyer og på nye industristeder. Folkeblending-

en fører til utjamning og nedslipning av særmerkte språkformer, og flere og flere orienterer seg i retning av et standardmål – især folk i serviceyrkene, kontorfolk og funksjonærer. Stasjonsbyer og tettsteder blir spredningssentre for novasjoner.

I en avhandling fra 1958 la Olav T. Beito fram resultatet av sine granskinger av gammelt og nytt i hallingmålet. Han fant at folk i stasjonsbyene til vanlig talte bygdemålet sitt. I 1979 kommenterer Kjell Venås:

”Sidan dess (= 1958) har mykje vorti annleis. Hjø butikkfolk i Gol sentrum høyrer ein no heller sjeldan skikkeleg hallingmål. Innfødde hallingar med rot i det gamle bygdemålet kan med sorg ordleggje seg slik om språktilhøva i dalen: På Geilo må ein seia at bokmål er det vanlegaste talemålet no (velkjend kommunemann i Hol). Me må sjå i augo at me er den siste generasjonen som bruker hallingmålet (lærer i Gol som kommenterte språket åt barna sine).”

Eldre grammatiske former står i faresonen; tendensen går mot enklere bøyning.

Dativbruken (*han så kjerringa – han var heime hos kjerringen*) minker. I Lensvika i Sør-Trøndelag skal en ennå kunne høre dativ i bruk hos eldre folk, men den synger på siste verset. Det samme gjelder Rissa og Stadsbygd der bare de eldste har dativ. I de ytre trøndermål fra Ytre Namdal og søretter til og med Agdenes, Hitra og Frøya er dativformene helt borte. I Hallingdal har dativbruken i talemålet vært helt fast like til våre dager (*gje heste for* ”gi hesten før” – *gje hesto* ”gi hestene (før)”), men blant de unge er bruken ustø nå.

I Gudbrandsdalen har sentrumsmålet i Ringebru helt oppgitt dativen, på Kvam finnes den stort sett bare hos de eldste, og også på Otta er dativbruken på retur. Det tydeligste tegn på dativens svake stilling er feilaktig dativbruk av typen *hestom kjem* (der *hestom* er subjekt og ikke skal stå i dativ).

Flertallsbøyning av verb (*eg kjem – me koma*) er uten støtte i standardmålene og er på vikende front i talemålet. I Vosse-målet er slike former sjeldne blant de yngre, og blant de unge i Hallingdal er det bare få som bruker flertallsformer fast.

Eldre grammatiske former er altså i faresonen; tendensen går i

retning av enklere bøyning. Flertallsformer av substantiv som *våtn* eller *vøtn* (av *vatn*) og *spånn* eller *spønn* (av *spann*) står utsatt, og blir trengt til side av former med samme vokal som entall. Utsatt står også former som *lepsa* (for *lefsa*), *gipta* (for *gifta*), *kodn* (for *korn*), *fjedl* (for *fjell*). På industristedet Odda viker en særmerkt bøyingsform som *solæ* for *sola*.

Eldre Odda-mål hadde *kodn*, *hådn* – yngre folk sier *korn*, *horn*; eldre mål hadde *staidn*, *adle*, *fjedl* – nå heter det *stein*, *alle*, *fjell*. Folk i Odda sier ikke lenger *ein stor'e hest*, men *ein stor hest*.

I Lommedalen i Bærum er former som *itte*, *fønni* (partisipp av *finne*), *kaste* (preteritum av *kaste*) ennå levende blant de eldre, men ikke blant de yngre. Dialektformene er enten avløst av standardspråkets former, eller av mer utbredte dialektformer (jf regionalmål, nedenfor). Nå sier lommedølene helst *ikke*, *funnet* eller *finni*, *kasta* eller *kastet*.

De dialektspesifikke prosodiske trekk (trykk, tonelag og setningsmelodi) står i særstilling; de viser stor motstandskraft overfor utjamningstendensene. Vi hører alltid hvilken landsdel folk kommer fra.

Regionalmål

Et interessant trekk i bildet er utviklingen mot det vi kan kalle regionalmål (regionale standardmål), dvs talemålsvarianter med bredere grunnlag enn det de gamle dialektene hadde. Regionalmålet blir et kompromiss mellom dialektene(e) på stedet og det landsgyldige standardtalemålet.

Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand og flere andre steder er spredningssentre for språklige nyheter og virker mønsterdannende for talemålet i distriktene omkring. Talemålsdrag fra de folketette ytre strøk av Telemark breier seg oppover i fylket.

Anders Steinholt har gransket målet i Hedrum ved Larvik med tretti års mellomrom, og i 1972 kunne han konstatere at bygdefolket ikke lenger skiller seg fra byfolket i språkveien. Larviks-målet holder på sin side på å gå opp i et allment sørøstnorsk talemål, med utjamning også mellom ulike sosiale grupper.

Steinsholt kommenterer utviklingen i Hedrum-målet slik:

”For de fleste Hedrumfolk har overgangen til bymålet vært en frigjøring. Bygdemålet var en belastning for alle som kom utenfor bygda, og utenfor bygda måtte jo de fleste for kortere eller lengre tid. Det var t.eks. ikke moro å bli tatt for *kvæll'-sokniq* i Larvik. Det er ubehagelig at folk omkring en ser på en hver gang en åpner munnen, ja, at de dummeste til og med blunker til hverandre. Det snakkes og skrives så mye pent om våre dialekter, om hvor vakkert de klinger. Det er naturligvis da underforstått at dette ikke gjelder alle dialekter. Det gjelder ikke dialektene fra Vestfold og Østfold, – de er ”*fæ læ*”, – og vel heller ikke dem fra Hadeland og Toten. Men uansett hvor en har sitt målføre fra, så vil det være en belastning for den som har det og ikke kan fri seg fra det – dersom vedkommende da ikke står så sikkert sosialt at det skaper tilstrekkelig motvekt.”

Radio og teve

Den samfunnsomforming jeg har omtalt ovenfor, satte i gang en språklig utvikling som var langt framskreden da radio og teve ble en del av hverdagen. Vi må altså ikke tro at dialektutjamningen er etermedienes verk. Radio og teve har saktens forsterket de sentralistiske tendensene, siden de har trukket oss alle inn i fellesspråklige erfaringer og kommet med et tilbud om et standardspråk til dem som søker etter en talenorm med større geografisk og sosial rekkevidde enn den lokale dialekten. Men jeg tror vi skal nøye oss med å si at i dialektutjamningen er mediespråket bare én av flere samvirkende faktorer. Den direkte interaksjonen mellom menneskene har nemlig mer langtrekkende virkning enn den eterbårne. En lærer mer engelsk av å samtale med en engelskmann enn å se en utekstet film på teve!

Motkrefter – Nynorskens kamp for å overleve

De sentripetale kreftene er altså sterke, og hele den moderne informasjonsteknologien som er på vei inn i hjemmene, øker det nivellerende trykket. I samme retning trekker kommersialismen og den internasjonale pop- og sportskulturen; atferdsformer og ytringsformer blir enhetlige, språkbruken blir mer likeartet over landet.

Men det finnes jo motkrefter, og bildet blir ensidig hvis en overser dem. Det pågår en viss desentralisering i form av den grønne bølgen, miljøbevegelser og folkelige initiativ i musikk, diktning, teater, nærradioer. Interesse for lokalmiljøene og begeistringen for dialektene løp i 1970-åra sammen i forsøk på å motvirke storsamfunnets sentraliseringsprosesser.

Den utbredte politiske viljen til å forsvare og styrke nynorskens posisjoner springer ut fra et ønske om å gi støtte til denne motkulturen. Den sammenhengende og kraftige nedgangen for nynorsk som skolespråk er da også stanset de siste åra. I 1944 hadde 34,1 % av elevene i grunnskolen (folkeskolen) nynorsk som hovedmål, i 1977 16,4 %, og i 1986 og 1987 16,8 %.

En annen sak er at utviklingen gjør nynorsk mer og mer til et Vestlands-fenomen. I 1975 var 79,1 % av nynorskelevne å finne i de fire Vestlands-fylkene Rogaland, Hordaland, Sogn og Fjordane, Møre og Romsdal. I 1986 var prosentandelen steget til 83,6, i 1987 til 84,0.

I den videregående skolen står nynorsken vesentlig svakere enn i grunnskolen. I begynnelsen av 1980-åra var det drøyt 10 % av dem som gikk opp til eksamen i allmennfaglig studieretning, som valgte nynorsk som hovedmål; i 1987 var det bare 7-8 %.

Enda svakere står nynorsken blant rekruttene. Rekruttstatistikken forteller at mange som har hatt nynorsk som hovedmål i grunnskolen, svikter hovedmålet sitt når de blir voksne (dvs 19 år). I 1980 var det 9 % av rekruttene som oppgav at de betraktet nynorsk som sitt språk, i 1987 7,3 %. I 1970 kom 78,1 % av nynorskrekruttene fra de fire Vestlandsfylkene; nå (1987) er tallet 85,2 %.

Postgirokontoret trykker blanketter og kataloger på begge målformer, og kontohaverne blir bedt om å krysse av for ønsket målform. I 1977 foretrakk 9,8 % av kontohaverne nynorsk, i 1987 8,7 %.

Også Skattedirektoratet stiller publikum overfor valget: Kryss av for den målform du ønsker på selvangivesskjemaet. I 1987 valgte 11,9 % av skattyterne nynorsk — samme tall som året før.

I inneværende sesjon er det 21 stortingsrepresentanter som har bedt om å bli referert på nynorsk i Stortingstidende; det er 13,4 %. Av disse representantene kommer 12 fra Hordaland og Sogn og Fjordane.

I foregående sesjon (1981–85) var det 25 representanter som slik soknet til nynorsk, dvs 15,9 %.

Vi har tall som viser målfordelingen i trykte bøker på norsk. Ifølge *Norsk Bokfortegnelse* var 9 % av bøkene i 1985 på nynorsk, 91 % på bokmål. (Skolebøker er ikke medregnet.) I 1980 var det 10 % nynorskbøker.

Næringsliv og presse er dominert av bokmålet. Knappt 18 % av medlemsavisene i Norske Avisers Landsforbund regnes for nynorske, og de er små: Deres samlede andel av totalopplaget for norske aviser er bare 5 %. Nesten alle nynorskavisene blir utgitt i de to Vestlands-fylkene Hordaland og Sogn og Fjordane.

I ukepresse og tegneserier er nynorskinnslaget ytterst lite, og av de ca 300 medlemsbladene i Den Norske Fagpresses Forening er det ingen som er redigert på nynorsk.

Språket følger kulturstrømmen

Omformingen av dialektsamfunnet innenlands har sin parallell internasjonalt. Språket følger kulturstrømmen, og USA er den dominerende stormakten i vår del av verden – politisk, økonomisk og kulturelt. Vi kan avlese den anglo-amerikanske påvirkningen i språket: 80–90 % av alle fremmede nyord er hentet vestfra. Og det påfallende er at uansett om vi sokner til bokmål, nynorsk, svensk eller dansk, så låner vi de samme ordene. De fremmedspråklige innslagene øker i så måte den felles andelen av ordforrådet, og dermed kan vi si at både samnorskidéen og idéen om språklig skandinavisme er blitt styrket gjennom denne påvirkningen, rett nok på en ukonvensjonell måte. Vi er blitt mer like hverandre.

Språket speiler virkeligheten, og når virkeligheten forandres, må språket følge med. Og i det moderne kommunikasjonssamfunnet sprer nyhetene seg med forbausende fart. Det tok for eksempel bare noen få måneder i 1968 å få det flunkende nye ordet *kjendis* på alles lepper. Et annet eksempel er *grasrota* "den menige mann, mannen i gata", som er en oversettelse av amerikansk *grass roots*. Den norske avløseren fikk sitt gjennombrudd på kort tid omkring 1970, i forbindelse med debatten om norsk medlemskap i EF.

Med det omfang innlåningen har, er det klart at vi blir stilt

overfor mange normeringsproblemer. Det er jo utbredt enighet om at det nye ordstoffet bør være noenlunde tilpasset norsk språkssystem dersom det skal få borgerrett hos oss. Dét stiller krav både til den spr lige ingeniørkunst og til psykologisk/taktisk skjønn hos dem som bærer et ansvar på dette felt av samfunns- livet. Også språkpolitikk er det muliges kunst, og det hjelper lite   p nske ut glupe filologiske løsninger dersom en ikke f r overtalt språksamfunnet til   akseptere dem og ta dem i bruk. Nettopp fordi nyordene sprer seg så fort, og fordi de så raskt finner fottfeste, gjelder det for spr kr kterne   være raske i snuen. Som regel er de altfor seint ute. Norsk språkråd var for eksempel minst én postgang for seint med de fornorskede skrivemåtene *frilanser* og *teip*. De fremmede skrivemåtene hadde vunnet innpass, og for mange er *frilanser* og *teip* den dag i dag bare lattervekkende ordformer. Mer om dette siden.

Engelsk

I avisenes allmenne nyhets- og reportasjetekster er ikke de engelske ordene iøynefallende mange; der dreier det seg først og fremst om ord med ganske stor spredning og med flere år på baken: *team*, *container*, *pop*, *guide*, *offshore*. En nærmere undersøkelse ville trolig avsløre at det er mer slikt fremmed ordstoff i det oversatte telegrammaterialet enn i det innenlandske.

I faglig pregede tekster er de engelske ordene vanligere; især ligger de tett i økonomisk stoff: *leasing*, *implementere*, *management*, *franchising*, *public relations*, *insider*, *offshore*, *copy*. Også sportsjournalistikken holder seg med mange engelske gloser, især i forholdsvis nye idrettsgrener (f eks ishockey, curling, basket, bowling, squash).

Den engelske påvirkningen berører mange sider av språket. Det dreier seg om import av helt nye ord (som enten slukes r tt og beholder sin fremmede uttale og sine bøyningsendelser, eller som helt eller delvis tilpasser seg v re språkregler), oversettelseslån, betydningsl n og syntaktiske nyheter. Også vår staveskikk kan påvirkes.

Vi eksemplifiserer i tur og orden: Ordl n med fremmed form er eksempler som *design*, *approach*, *knowhow*, *snacks*, *layout*,

keyboard, sightseeing, drawback, franchising, management, hearing. Andre ordlån har vi nasjonalisert, slik at de passer bedre inn i norsk: *teip, musikal, jus, spurt, nylon, jass.*

En stor gruppe utgjør oversettelselåne. *Grasrota* er allerede nevnt, og det vrimler med andre eksempler: (*saken er*) *en varm potet, få kredit for noe, ha en god dag, ha sommerfugler i magen, gå inn for, leve opp til, feie noe under teppet, kjønnsrolle, paraplyorganisasjon.*

I kategorien betydninglån finner vi ord som under påvirkning fra engelsk har utvidet sitt bruksfelt. Eksempler er *romanse* (i betydningen "kjærlighetshistorie"), *dramatisk* (en *dramatisk* økning av salget), *rehabiliter* (gamle leiegårder), *definitivt* (han er *definitivt* enig med sin kollega).

En fremmedordbok fra 1966 oversetter *konsistent* med "fast, tett"; nå brukes ordet oftere som synonym til *konsekvent*. *Bokmålsordboka* (1986) er à jour og gjengir eksemplet *en konsistent argumentering* ("konsekvent, motsigelsesfri"). Den nye betydningen skyldes engelsk.

Et helt ferskt eksempel på slik betydningsutvidelse er *suffisanse*. I tradisjonell bruk betyr ordet "selvgodhet, selvbehag, selvtilfredshet"; vi har det fra fransk, der *suffisance* betyr det samme. Men i avisene og i det offentlige ordskiftet støter vi trolig oftere på ordet i annen bruk, nemlig i betydningen "dyktighet, kompetanse" – under påvirkning av engelsk *sufficiency*, som betyr nettopp det.

I en teve-omtale i Aftenposten hette det om en skuespiller at han med *suffisanse* ledet en times underholdningsprogram; det var ment som ros. Men ingen norsk ordbok – selv ikke den aller nyeste, *Bokmålsordboka* (1986), eller parallellen *Nynorskordboka* (1986) – har oppført den nye betydningen.

Oversettelselån (inklusive betydningslån) vekker ikke oppmerksomhet og/eller forargelse på samme måte som de tilfellene der skriftbildet er typisk engelsk (*approach, layout*). Importen av ord og uttrykk som berører språkets innholdsside (*romanse* i betydningen "kjærlighetshistorie", *massiv* med abstrakt hovedord, feks *massiv kritikk*), skjer i det skjulte, og slike lån gliir nettopp derfor lettere inn. Ordene oppfattes som gamle kjenninger i ordforrådet, om enn betydningen av dem, eller konstruksjonsmåten, er noe endret. Dessuten steller jo denne type lån

ikke til noen som helst formelle problemer med tilpasning til vårt språks regler.

Syntaksen er språkets kjerneområde, og de grunnleggende syntaksreglene lar seg ikke – eller i det minste ytterst vanskelig – påvirke av fremmed innflytelse. Jeg tenker bla på slike regler som angår formingen av spørresetninger, relativsetninger og passivsetninger.

Derimot kan syntaksens mer perifere deler påvirkes, slik det f.eks er når aviser og ukeblad (og oversatt skjønnlitteratur) bruker ubestemt artikkel i ytringer av typen *Han er en lege*.

En mer iøynefallende syntaksnyhet som er spredt effektivt i det norske språksamfunnet i etterkrigstida, er den uttrykkstypen som simpelthen kan kalles for *talentfulle Eva Opaker*. Navnet eksemplifiserer typen, og det karakteristiske for den er at den bestemte artikkelen (*den*) strykes foran et adjektiv i bestemt form + egennavn.

Tradisjonelt forekommer en slik konstruksjon bare ved mer eller mindre faste tilnavn av typen *Tjukke Berta (Tjukke-bera)*; nå har den under påvirkning fra engelsk (og svensk) utvidet sitt område, og forekommer nå hyppig spesielt i sports- og annet kjendisstoff i uttrykk som *elegante Gjermund Eggen, sjarmerende Wenche Foss, råsterke Alf Hansen, skjermisikre Erik Bye*.

I forbindelse med nasjonalitetsadjektiv og aldersbestemmelser er uttrykkstypen nå nærmest enerådende i dagspresse og ukepresse (*engelske Sebastian Coe, 23 år gamle Jon Ås*), og det preg av intimitet eller gemyttlighet som tidligere heftet ved den, ser ut til å ha forsvunnet.

Engelsk forbilde har også den nye transitive bruken av visse verb, f.eks *selge, fotografere, kommunisere, lande, lekke*, og det er dags- og ukepressen som har vent oss til det nye. I oppstillingen nedenfor står eksempler på den tradisjonelle bruken i venstre kolonne; i den høyre står eksempler på den nye bruken:

Bokhandleren selger romanen Romanen selger godt

Mor fotografere barna

*Twiggy fotografere godt (dvs
opptrer overbevisende som foto-
modell)*

*Ekspertene kommuniserer
med hverandre*

Vi kommuniserer et budskap

*Flyet lander
Båten lekker*

*Flygeren lander flyet sikkert
Sekretæren lekker nyhetene*

Også vår stavepraksis blir berørt av den engelske innflytelsen. Jeg tenker på den tiltakende bruken av særskriving i stedet for sammenskriving (*favør pris, IBM maskin*) og apostrof-s (*Tom's gatekjøkken, Turid's salong*). Slike skrivemåter møter vi først og fremst på oppslag, skilt og (annen) reklametekst, men de får nedslag også i dags- og ukepresse (jf *De takeover bud som har vært vellykket, har bygget på en klart gjennomtenkt strategi* (Farmand)). Især hos mer utrente skribenter dukker slike skrivemåter opp, og skolens lærere melder om generell usikkerhet hos elevene på dette felt. Men det er viktig at vi holder fast på vår norske sammenskriving (*favørpris* osv), siden den markerer en spesiell uttale (sammensetningsaksent).

Svensk

Den andre store långiveren i etterkrigstida er svensk. Norske journalister har innført mengder av svensk språkstoff, og det meste av denne innførselen skjer helt ubemerket, siden svesismene så smertefritt tilpasser seg. Svensk og norsk er jo systemlike språk, dvs vi har stort sett samme regler for uttale og setningsbygning, og forskjellen i stavemåte og bøyning er heller ikke stor.

Spesielt sportsjournalistene har vist forkjærlighet for det svenske, og kopierer villig vekk også mer iøynefallende svesismer: *den siste skrällen på ishockeyfronten* (Arbbl); *Finland, den mest ski-bitne nasjonen i verden* (Dagbl); *Ørn er ingen munnsbitt på hjemmebane* (Dagbl; av sv *munsbit* "barnemat"); *For Sverige kunne det ha gått dårligere uten at vi derfor hadde vært nødt til å kaste øksen i sjøen* (Aftp; av sv *kasta yxan i sjön* "gi opp").

Særlig er det hverdagslig eller slangpreget ordstoff som importeres til norske aviser og ukeblad: *komme i blåsvær, dags for, forgubbing, pampig, takke neilja, svenskedøder, -frelst* (f eks *jassfrelst*), *holde tommelen for*.

Ord med suffikset *-is* hører til denne kategorien. Fra Stockholmsutstillingen i 1930 fikk vi *funkis*, og seinere har vi fått en hel flora av *-is*-ord: *champsis, kompis, kondis, skådis, skjeggis, kjendis, holdis* o fl.

En syntaktisk påvirkning foreligger i den nye bruken av *anse* og *mistenke*, som i moderne pressespråk (til dels også annetsteds) gjerne opptrer med *at*-setning som objekt: *Flyhavarikommisjonen mistenker at det en-motors flyet kom inn i hvirvelstrømmen* (Aftp).

En positiv side av svenskpåvirkningen er at vi har fått hjelp med nasjonaliseringen av engelsk-amerikanske ord og uttrykk. Svensk har nemlig dannet mønster for vår bruk av ord som *teip*, *tenåring*, *flyvertinne*, *ukeslutt* – trolig også for oversettelseslån som *ny giv*, *helhjertet*, *kjernefysikk*, *kjernevåpen*, *opptrapping*, *nedtrapping*.

Purisme

Den konsekvente purisme avviser alt fremmed språkgods. En slik holdning har ikke mange talsmenn i dag, og det er heller ingen grunn til å drive klappjakt på alle fremmede inntrengere. Det kan nemlig hende at innlånet representerer en verdi! De bølger av fremmede ord som fra jernalder til atomalder har skylt mot våre norske kyster, er simpelthen uttrykk for at vi har tatt del i et større kulturfellesskap. Det nye ordstoffet har vært tingenes ledsagere, fraktbrev som har fulgt varene (nye tanker, prosesser, innretninger og tekniske oppfinnelser); ordene har gitt form og uttrykk til nye ideer og ny kunnskap. Ordene har formidlet åndelig nyorientering. På hver side av ordboka leser vi kulturhistorie.

Dessuten er det aldeles fåfengt å forsøke å unngå lånordene. Ingen nordmann – selv ikke den mest ihuga purist – kan samtale i to-tre minutter uten å ty til et nedertysk lånord. Ca 40 % av ordforrådet vårt er fra nedertysk. Se for eksempel på dette stykket: *Skredderen tenkte at trøya passet fortreffelig, men kunden klagde og mente at plagget var kort og tøyet simpelt og grovt*. Her er det bare småordene *at* og *og*, og dessuten verbet *var*, som er norsk.

Ulempen ved det store innlånet fra engelsk-amerikansk er at så mye av dette ordstoffet bryter med reglene for norsk uttale, stavemåte og bøyning, og på den måten gjør språket mindre konsekvent og mindre letthåndterlig. Ord av typen *stress*, *test*, *spurt*, *tank* er lånt fra engelsk, men de stiller ikke til noen som

helst problemer for oss, og vi bør ikke sløse med energi på å bekjempe dem. I stedet bør vi konsentrere innsatsen om å finne erstatninger for slike uttrykk som slett ikke passer inn i norsk språkssystem. Jeg tenker på ord av typen *franchising, management, leasing, turnover*. Slike systemfremmede inntrengere gir grus og småstein i språkmaskineriet, og språkrøktene og pressefolk burde gå sammen om å innarbeide hensiktsmessige avløsere.

Når vi har overtatt et ord – lånt det, som det heter, da gjør vi hva vi vil med det. Vi skal jo ikke levere det tilbake!

Hvis alle gode krefter ble forent i et slikt forsvar for vårt norske språk, kunne vi være med og begrense infiltrasjonen til områder der den ikke gjør skade, men tvert om tilfører vårt språk nye uttrykksmuligheter og på den måten beriker det.

Men de omtalte gode krefter må være forberedt på motstand. For det første ligger det atskillig salgssjappell i det engelske; reklamefolk vet at *jeans* er lettere å selge enn *olabukser*. Reklamefolk og markedsførere er klar over at engelsk lønner seg, og da snakker en filolog og språkrøkt for døde ører. Selv en så kjernenorsk institusjon som Norske Meierier har satt i gang en reklamekampanje under mottoet *Milk is a better drink!*

For en stund siden forsøkte jeg å overtale dem som lanserer den appelsinsafta som nå står på vårt alles frokostbord, til å bruke det systemriktige navnet *jus*. Forsøket mislyktes. *Juice* i den engelske innpakningen smaker bedre, og har større salgssjappell.

For det andre kan vi så mye engelsk nå for tida, og nye fornyelser får derfor lett et latterlighetens skjær over seg. Ennå er det som nevnt mange som synes at *tejp, musikal, jus* og *frilanser* er lattervekkende former, enda de nå i flere år har stått i ordlistene. En toneangivende avis som Aftenposten nekter plent å spille på lag med offentlig språkrøkt og tviholder på *tape, musical, juice* og *freelance*. Heller ikke ukepressen har markert noen utpreget samarbeidsvilje i dette stykket.

Skriftspråksbestemt uttale

Karakteristisk for språktilstanden i våre dager er at forholdet mellom språkarterne – tale og skrift – er forrykket. Skriftspråket, som historisk sett er sekundært, har kommet på nivå med tale-

språket og påvirker det. De skriftspråkspregete uttaleformene gjør seg mer og mer gjeldende.

Forholdet springer en i øynene når en forsøker å danne seg et bilde av 1800-tallets dannede dagligtale. Denne talen holdt seg nemlig med en hel del former som fra vårt synspunkt virker påfallende folkelige eller vulgære, og som seinere er avløst av mer skriftrette former. I den tids dannede tale var uttaleformer som *brølløp*, *møe*, *støkke*, *homør*, *sirop*, *løst* (= lyst, substantiv) de gangbare; en informant opplyser at uttalen *sirup* (istf *sirop*) nok kunne forekomme, men da bare i affektert tale.

Utviklingen har utvetydig gått i favør av de skriftrette formene, og det er ingen ting som tyder på at den prosessen vil svekkes. Vi lever jo i et samfunn der skriftstykkene drysser som snø over hodene på oss, og det er ikke mange som helt kan unngå å lese *noe* trykt hver dag.

Den alminnelige lese- og skriveferdigheten har gitt skriftspråket nye påvirkningsmuligheter, og en skriftbestemt uttale gjør seg mer og mer gjeldende.

Radioens og fjernsynets rolle er viktig i denne sammenheng. Mikrofontalerne sitter i regelen med manus og leser opp av det; det språket de presterer, er verken talespråk eller skriftspråk i egentlig forstand – det er et opplest skriftspråk. Under slike forhold har skriftbildet lett for å påvirke uttalen.

Drøvel

Et eksempel som på en pussig måte illustrerer skriftspråkets makt, er ordet *drøvel*. Dette ordet, som altså betegner det vesle organet baktill i den bløte gane, henger etymologisk sammen med verbet *dryppe* (gno *drjúpa*) og betyr egentlig "liten dråpe". Det passer jo bra.

I dansk fikk vi tidlig en del skrivemåter med *v* for slik gammel *p*; danskene skrev *skiv* (*skib*), *begrev* (*begreb*), *slæve* (*slæbe*) – slike skrivemåter skyldtes dialektal dansk utvikling. Men normalt i dansk blir jo fellesnordisk *p* til *b* – *gabe* istf *gape* – og da danskene skulle få orden på rettskrivningen sin, avskaffet de skrivemåter av typen *begrev* og innførte det mer systematiske *begreb* i stedet.

Slik restitusjon rammet også *drøvel*; i 1912 kvittet danskene seg

med den og gikk over til *drøbel*. (Men i 1986 bestemte de at *drøvel* ikke lenger skulle holdes utenfor det gode selskap, og ordformen fikk anvist plass i *Rettskrivningsordbogen*.)

Men det påfallende er at hos oss her i Norge, her er den gamle danske dialektskrivemåten *drøvel* bevart. De fleste av oss sier nettopp *drøvel*, og vi skriver ordet slik. Nynorskfolk holdt lenge fast på den historisk mer tilfredsstillende formen *drøpel*, men i 1979 lot Norsk språkråd også *drøvel* slippe til i nynorskordlista.

Den avlagte danske skriftformen har bestemt vår uttale; den er blitt norsk folkemål.

Kolbotn

Skriftspråksovertaket ser vi også på den tradisjonsrike delen av vokabularet som navnene utgjør – både personnavnene og stedsnavnene. Skriftformer som *Alf*, *Rolf*, *Ulf*, *Olaf* og *Leif* gjengir den praksis som ble fulgt i sagautgavene på 1800-tallet; uttaleformene (med *f*) er moderne skriftbaserte uttaleformer som avviker fra dem disse navnene hadde der de har levd på folkemunne. Et navn som *Rolf* ville i tradisjonell uttale ha hett *Rolv* eller *Rølv*. Men i bøkene stod det og står det *Rolf*, dermed ble uttalen slik.

Og se på stedsnavnene. Hvis det ikke er navn som hører til vårt aller nærmeste miljø, lærer vi stedsnavn ved å lese dem på kart, i bøker og aviser. Dermed lærer vi dem i en form som svarer til det konvensjonsbestemte forholdet mellom bokstav og lyd, og den skriftnære uttalen vinner fram. At *Skodje* på Sunnmøre egentlig heter *Skøye*, eller at *Fedje* heter *Feie*, det er det snart bare den lokalkjente som vet – og selv i lokalmiljøet gjør den skriftbestemte uttalen seg mer og mer gjeldende.

Den folkekjære sangeren Olav *Stedje* bærer et navn som lokalt uttales *Steie*, men han foretrekker sjøl å bli kalt *Stedje* med bokstavrett uttale.

I genuin Bærums-uttale hette det *Bærom* og *Kørsås*; nå er det neppe noen bæringer som sier slikt, nå heter det med skriftnær uttale *Bærum* og *Kolsås*.

Et enda mer talende eksempel på skriftbildets makt er navnet *Kolbotn* i Opegård kommune ved Oslo. Lokaluttalen var *Kølabånn*, den gamle skriftuttalen var *Kullebunden*. Men her har en aldeles lokalfremmed uttale – *Kolbotn* – faktisk slått rot, og

nettopp fordi *Kolbotn* har vært skriftformen noen tiår (dvs fra 1920-åra).

Gjensidig tilnærming

Men skriftspråket har ikke bare vært givende, og talespråket har ikke bare vært mottakende. Mellom de to språkartene har det i vår levetid vært en gjensidig utveksling, en tilnærming. Gransker vi feks hundre år gamle tekster og sammenlikner dem med moderne tekster i samme sjanger – la oss si sakprosa, finner vi at utviklingen har gått mot enklere syntaks med kortere perioder og mindre kompliserte setningsledd. En moderne tekst er vanligvis analytisk, dvs at de enkelte informasjonsenheter trer fram tydelig og selvstendig – i motsetning til den syntetiske uttrykksmåten, der enhetene bygges sammen til faste helheter, i kompakte syntaktiske strukturer. Den såkalte kansellistilen er karakterisert ved slik syntetisk uttrykksmåte.

Stilleiet har nærmet seg samtalspråket. Uttrykksformer som er eksklusivt skriftspråklige, har måttet vike, og dagligspråkets uttrykksformer har vunnet innpass i tekster der de før slett ikke kunne forekomme.

Konjunktiv og annen gammeldags grammatikk

Konjunktiven hadde inntil nylig et visst spillerom i religiøst språk – nå holder den på å bli forvist også fra det reservatet. Slik er det i de tre første bønnene i Fadervår; det heter for eksempel ikke *Helliget vorde ditt navn*, men *La ditt navn holdes hellig*. I Johs 8,7 hette det i 1930-utgaven av kirkebibelen: *den av eder som er uten synd, han kaste den første sten*. Dagens kirkebibel (1978) har også her avskaffet konjunktiven: *den av dere som er uten synd, kan kaste den første steinen*. Merk også den doblete bestemmelsen, og diftongen: *den første steinen*.

Den nye salmeboka (1984) har slått inn på samme veien, og ryddet bort mange rester av förelidet grammatikk. Grundtvigs velkjente salme *Kimer, I klokker rommer* i denne åpningslinja en imperativ flertall som lenge har gått hus forbi hos mange; salmebokkomiteen lar salmen nå begynne slik: *Kim, alle klokker*. På

tilsvarende måte er *Lover den Herre* erstattet av *Lovsyng vår Herre*.

I nynorskdelene i den nye salmeboka er de gammeldagse flertallsformene av verb nesten konsekvent fjernet (et unntak er Blix-salmen *No koma Guds englar med helsing i sky*). Slik er det også gått med *a*-endelsen i ubestemt form av svake hunkjønnsord; denne formen – *ei lukka, ei kyrkja* – har vært utestengt fra offisiell rettskrivning fra 1917, og oppfattes som gammeldags, litterær.

I rutsjebane på stilskalaen

Før lå det morsmålslærere og andre på hjerte å innprente respekt for stilskillene. Høystilens, mellomstilens og lavstilens uttrykksmåter måtte ikke blandes. Sjangerens stilkrav skulle respekteres.

Utviklingen har gått i retning av utjamning. Ord og uttrykksmåter som hørte til på stilskalaens lavere nivåer, har trengt inn på områder der de før slett ikke kunne eller skulle forekomme, og de eksklusivt (høy)litterære ord og syntaktiske konstruksjoner er blitt nærmest ubrukelige. Idealet er en ledig, enkel uttrykksmåte i nær sagt alle sjangere. Muntligheten har sluppet til og gitt skriftspråket et nytt preg – en mer ledig, naturlig tone.

Ventelig har radioen hatt en viss innflytelse på denne tilnærmingen mellom tale og skrift. Uttrykksmåter som kunne være gangbare i skriftlig nyhetsspråk, viste seg å være ubrukbare i talt nyhetsspråk, som måtte formes etter enklere modeller.

Det gikk ikke an å si i radioen: *det av Stortinget med klart flertall vedtatte forslaget*. Like papirknitrende var en formulering som denne: *Han oppfattet ikke navnet på mannen med hvem han talte*. Nyhetsleseren eller radiokommentatoren lærte å lytte seg fram til en annen og enklere uttrykksmåte. Han sa: *det forslaget som Stortinget har vedtatt med stort flertall*. Og: *Han oppfattet ikke navnet på den mannen han snakket med*.

Journalister i aviser og ukeblad har fulgt med i denne utviklingen; sammen har vi kjørt rutsjebane på stilskalaen.

”En av fylkesmannen nedsatt komite”

Visse eksklusivt skriftspråklige konstruksjoner er skjøvet helt i bakgrunnen i moderne norsk pressespråk. Et eksempel er den

konstruksjonen som gjerne omtales som attributiv sperring: *en av fylkesmannen nedsatt komite; hans med listighet gjennomførte plan*. Jf tilsvarende eksempel ovenfor.

I artikkelsamlingen *Det stod i Dagbladet* (1968), som inneholder avisartikler fra tidsrommet 1869–1958 og består av ca 80 000 ord, fant jeg i alt 25 eksempler på slik attributiv sperring. 18 av de 25 eksemplene stod i samlingens første halvdel, dvs i artikler fra tida 1869–1927; 7 av eksemplene stod i artikler fra før år 1900, og disse 7 artiklene utgjorde bare 38 av de til sammen 228 tekstsidene.

Regner vi uttrykkstypens frekvens per 1000 ord, blir tallene slik:

Hele materialet:	0,30
1869–1927:	0,45
1927–1958:	0,15

Attributiv sperring var fremmed også for 1800-tallets samtalepråk, men det var ikke noe avgjørende hinder for at den tids journalister kunne bygge virkelig komplekse setningsledd ved hjelp av denne konstruksjonen. Her er et eksempel: *Grunden hertil er nærmest at søge i den i de forskjellige østerrigske Lande med væsentlig slavisk Befolkning vakte Nationalbevægelse i Forbindelse med den skjulte Forbitrelse som Tyskernes Overmod har fremkaldt* (Aftenposten 1884). En slik konstruksjon ville vært utenkelig i en avis eller et ukeblad fra vår tid.

Dobbelt bestemmelse

Bruken av dobbelt bestemmelse, også kalt overbestemt substantiv (*den rike mannen* istf *den rike mann*), har vært i jamn framgang i norsk skriftmål det siste hundreåret – i skjønnlitteratur, fagprosa og pressespråk. Den talespråklige dobbelte bestemmelsen har i stor monn trengt til side den tilsvarende litterære uttrykksmåten med enkelt bestemmelse.

Ragnvald Iversen tok i sin tid for seg *Tidens Tegn* og *Aftenposten* for året 1918 og talte eksempler på dobbelt bestemmelse. Han fant om lag 700 i *Tidens Tegn* og om lag 600 i *Aftenposten*. Einar Lundeby undresøkte en mannsalder etterpå *lederartiklene* i Ar-

beiderbladet, Dagbladet og Morgenbladet for en måned i 1960 og fant til sammen 520 eksempler (220 i Arbeiderbladet, 279 i Dagbladet, 21 i Morgenbladet). Som vi ser av tallene i parentes, holder den (språk)politisk konservative avisa mer fast på den dansk-norske litterære tradisjonen også her. Altså: Vis meg dine dobbelte bestemmelser, og jeg skal si deg hvem du er!

Kortere perioder nå

Tendensen til større syntaktisk enkelhet har ført til at periode­ lengden er redusert i det tidsrom vi her har for oss; det er kortere avstand mellom hvert punktum i en moderne tekst enn i en eldre. En sammenlikning mellom lederartikler fra 1966 og tilsvarende tekster fra 1866 viste at 1966-journalisten skrev perioder som var gjennomsnittlig 7,8 ord kortere enn kollegaens fra 1866. I 1966 var gjennomsnittstallet 20,6 ord.

Vi har ikke tilsvarende undersøkelser av ukebladenes språk før og nå, men det er ingen grunn til å tro at utviklingen har vært annerledes der. Svenske undersøkelser av ukeblad tyder på at utviklingen har fulgt parallelle baner i aviser og ukeblad.

Ti tusen pigor skal forstå

Pressemannen på 1800-tallet vendte seg til en relativt liten del av folket; hans stilideal var litterært – han kunne sikte høyere i ordvalg, setningsbygning og billedspråk enn sin kollega i dag. For dagens journalister gjelder den grunnsetning som Rudolf Wall innprentet overfor sine journalister i Dagens Nyheter: *Skriv så att tiotusen pigor förstå er!*

Liks

Lesbarhetsforskerne holder seg med noe de kaller liks eller lesbarhetsindeks. Den fester seg ved to språklige egenskaper ved teksten, nemlig periodelengden og ordlengden, og skal gi et uttrykk for tekstens vanskegrad.

Hvis vi likser eldre tekster og sammenlikner med nyere, finner vi nesten alltid at likstallet er blitt mindre. Den moderne teksten skal altså ha blitt lettere å lese. Men gransker vi emnet nærmere,

finner vi at de lavere likstallene gjennomgående skyldes kortere periodelengde; det er vesentlig kortere avstand mellom punktu-
mene i moderne tekster. Ser vi på den andre faktoren, altså
ordlengden, oppdager vi at det har gått i motsatt retning: Voka-
bularet er blitt tyngre; de lange, abstrakte, faglig pregede ordene
er blitt flere. Vi har altså fått *færre* lange perioder med kompli-
sert setningsbygning, men *flere* lange ord, ofte sammensetninger.
Forholdet henger sammen med at fagspråkene og den faglige
terminologi har gjort seg mer gjeldende i allmennspråket. Jeg
kommer tilbake til emnet.

Et bilde av samfunnet

Det er naturligvis sant at språket er et bilde av samfunnet;
endringer i samfunnsstrukturen får språklige følger. På samme
måte er det med endringer i samværsformer og regler for takt og
tone. Under påvirkning av den rådende likhetsideologien har vi i
etterkrigstida fått en stillferdig revolusjon i tiltalepronomenene.
Du har bredt seg til de grader at det stundom simpelthen virker
uhøflig å si *De*; poenget med *De* er jo at den formen markerer en
avstand. I 1975 var det 83 % av de spurte i en gallup som erklærte
seg som tilhengere av at vi alle skulle si *du* til hverandre. I NRK
tiltales nå praktisk talt alle – muligens med unntak for kongen og
hans nærmeste familie – med *du*.

Med større åpenhet og ledighet i samværsformene er det i vår
generasjon kommet til å fortone seg mindre dramatisk å overtve
visse språksosiale regler. Og her går utviklingen virkelig fort. I
begynnelsen av 1900-tallet var *bukser* avgjort et uartig ord; pene
mennesker sa *benklær*, som det ennå heter i manufakturbransjen.
I 1920-åra var det ikke tillatt i pent selskap å ta ordet *svette* i
munnen; fremmedordet *transpirasjon* var mer gangbart.

I 1937 erklærte Norsk rikskringkasting at det var forbudt i
sendingene å bruke uttrykk som *holde maven i orden* eller *regule-
re fordøyelsen*, og ikke før rundt midten av 1970-åra forekom
ordene *menstruasjon* og *onani* i sendingene.

Språklige tabuforestillinger styrer mindre av vår atferd nå, og
det er større muligheter for å referere direkte f eks til kjønnsliv og
fysiologiske prosesser uten de vidløftige omgående bevegelser.

Humanisering av ordforrådet

Et trekk i bildet av språket som uttrykk for ideologiske endringer er den stadig løpende humaniseringsprosessen i ordforrådet. I solidaritet og medkjensle med ugunstig stilte medmennesker har myndigheter og andre satt i gang omdøpinger i stor skala, og erstattet gamle, affektladde nevninger med nyere mildere termer: *innsatt* i stedet for *fange* (*innsatt* leder jo tanken i retning av innleggelse og behandling), *alkoholskadd* i stedet for *alkoholiker* (*alkoholskadd* leder tanken i retning av uforskyldt lidelse); vi taler om *aldersbolig* istf *gamlehjem*. *Norges vanførelag* har for ikke lenge siden tatt det nye navnet *Norges handicapforbund*.

Vi pynter altså på foreteelsene ved å gi dem navn som vekker mer behagelige assosiasjoner. Kjært barn har mange navn, heter det – og vi kan legge til: Ukjært barn har flere.

Denne humaniseringen av ordforrådet kan vurderes på to måter. På den ene side kan vi si at det er prisverdig å forsøke å unngå å vekke til live våre fordommer, og omskrivende uttrykk eller eufemistiske termer kan slik sett være redskaper i den gode saks tjeneste. De språklige fintene er altså nødvendige fordi de gamle navnene har konnotasjoner som kan gi opphav til uønskede konklusjoner. Jeg skulle for eksempel tro at vi med lettere samvittighet kaster *ungdomsforbrytere* i fengsel enn *miljøskadd ungdom*.

Språket er altså til en viss grad med og styrer vår innstilling.

På den annen side har slike omskrivninger kortvarig verdi dersom den virkelighet de skal beskrive, ikke endrer seg. De gamle forestillingene blir nemlig temmelig raskt overført til de nye, mildere navnene, og så må vi sette i gang med ny omdøping. Det blir stadig vanskeligere å finne navn på marginalt plasserte grupper som er dårligere stilt enn flertallet.

Feministisk målstrev

Jeg må i denne sammenheng komme kort inn på det feministiske målstrevet, som har tiltrukket seg slik oppmerksomhet og fått så mange pussige utslag. Når menn og kvinner påtar seg de samme yrkesoppgaver, med samme ansvar og samme lønn, er det rimelig at vi i omtalen av disse yrkesgrupper legger større vekt på disse

likhetene enn på kjønnsforskjellene. Med andre ord: Opphavlig maskuline termer som *lærer*, *sufflør*, *danser* osv blir kjønnsnøytrale. Oftest er det altså den maskuline varianten som blir fellesformen, men vi har et unntak. Den Norske Jordmorforening gjorde for noen år siden et vedtak om å fortsette å kalle yrkesutøverne *jordmødre*, trass i at yrket nå også blir rekruttert blant menn. Nå finnes det altså *mannlige jordmødre*.

Pronomenet *han* brukes på to måter: dels kjønnsnøytralt om individ av hankjønn, dels kjønnsnøytralt – i henvisninger til *eleven*, *studenten*, *søkeren* osv. Enkelte har her villet innføre et splittet nytt pronomen, *høn* eller *hæn* for den kjønnsnøytrale bruken, men forsøket er fullstendig uten muligheter for suksess, fordi pronomenene utgjør en liten og eksklusiv ordklasse som ikke uten videre aksepterer nye medlemmer.

Langt større utsikter til å lykkes har entallsformen *en forelder*, som også er kommet inn i ordlistene. En familiesituasjon med enslig far eller mor blir mer og mer vanlig, så behovet for en kjønnsnøytral betegnelse er åpenbart til stede, og jeg tror entallsformen *en forelder* vil slå igjennom.

Et liknende eksempel er ordet *sambo(er)*.

En samlivsform uten lovformelig vigsel er populær i våre dager, men vi mangler et spesialord for hver av kontrahentene. Det er da to veier å gå: enten gi (*ekte*)*mann* og *kone* (*hustru*) et videre bruksfelt enn hittil (og ved behov legge til en spesialisierende bestemmelse, f.eks (*u*)*gift*), eller også finne fram et nyord.

Vi valgte den sistnevnte utveien. *Sambo(er)* kom i bruk i 1970-åra, og har nå slått igjennom. En fordel med *sambo(er)* er at det er kjønnsnøytralt; det fungerer altså i så måte som en parallell til *ektefelle*. Både en *forelder* og en *sambo(er)* får etter alt å dømme varig liv i det norske vokabularet.

Fagfolk spør, men folk rår

I foregående avsnitt har jeg dumdristig gitt meg i kast med å spørre om språkets utvikling, et emne som en mer forsiktig filolog ville styrt behendig utenom. All erfaring tyder nemlig på at språkbruken utvikler seg temmelig uavhengig av hva språkfolk mener. Fagets historie kan framvise en serie av i og for seg velgrunnede forsøk på å forutsi språkutviklingens gang – i detalj og i store

trekk, men det er bare få av de kloke menn som har hatt noe synderlig hell med sine spådommer.

August Western – forfatteren av vår største riksmålsgrammatikk – mente i 1930-åra at avhengighetsformen *dem* i løpet av kort tid ville komme til å utkonkurrere *de*. Utviklingen har gjort hans ord til skamme; nå ser det nærmest ut til å gå i stikk motsatt retning: *de* gjør seg brei på bekostning av *dem*.

Språkfolk av flere kategorier kjempet drabelig imot den såkalte garpegenitiven (*laget sin formann* istf. *lagets formann* eller *lagsformannen*); den var ikke bare unasjonale, men også vulgær (*han hev ein vulgær svip*, sa Alexander Seippel). Men alle dødsdommer til tross, garpegenitiven lever i beste velgående, og den breier seg nå til områder der den før var ukjent – jeg tenker på Oslo og det sørøstlandske.

Fagfolk kan spå, men språkbrukerne rår, og de hører lite på fagfolk. Det siste eksemplet jeg skal nevne i denne sammenheng, gjelder tallordreformen i 1951. Når vi nå leser utredernes vurdering av mulighetene for å få folk til å legge seg til nye tallordvaner, virker optimismen nesten rørende. Stortingskomiteen sa det slik: "Folk vil snart venna seg til den nye seiemåten, når skulane tek til med den, og den blir bruka i Kringkastinga." Det ble sagt i 1951, og i dag – i 1988 – er det ennå langt igjen før tallordreformen kan sies å være gjennomført. Reformen hadde gode grunner for seg, og folkemeningen har etter alt å dømme vært positiv hele veien. En gallupundersøkelse fra 1968 viste at 70 % av de spurte mente det var riktig å innføre den nye tellemåten.

Men planleggerne hadde ingen oversikt over de psykologiske mekanismer som til dags dato har hindret en full gjennomføring. Det vi ser i våre dager, er tilløp til en situasjonsbestemt og stilistisk differensiering: Den gamle tellemåten råder grunnen i privatsfæren, den nye tas i bruk i mer offisielle sammenhenger.

Et fagspråklig samfunn

Vi lever i et fagspråklig samfunn. Ekspertene befinner seg omkring oss på alle kanter, og fagspråket deres har i økende grad satt sine spor i allmennspråket. Det som i går var typiske fagord, kan i dag være på alles lepper (*frustrasjon, fusjon, stress, kom-*

pleks, vitamin, økologi). Slik blir grensebeltet mellom fagspråk og allmennspråk temmelig bredt, og risikoen for forståelsesproblemer blir stor.

Standardisering og regulering gir ny begrepsdannelse, og alle begrepene skal ha språklig uttrykk. Tenk bare på hvordan den moderne trafikkreguleringen på gater og veier har tvunget alle bilister til å pugge et helt knippe med vilkårlige språkstandarder, og nåde den som ikke vet forskjellen på *kjørebane* og *kjørefelt*!

Kort sagt: Det stilles strenge krav til den enkelte som skal ferdes i det fagspråklige samfunnet. Det var lettere før – da kunne flere mennesker de *samme* ord.

En stor ordkunnskapstest fra 1981 – *Vanskelige ord i nyhetene*, heter den – gav till resultat at under femti prosent av de spurte kunne gi riktig forklaring på ord som *alliert*, *prinsipielt*, *initiativ*, *opposisjonell*. Og *petrokjemisk* var det bare 4,7 % som forstod!

Her ligger en av utdanningssamfunnets store utfordringer. Det er jo viktigere enn noen gang at så mange som mulig behersker språket – aktivt i tale og skrift, og passivt som lyttere og lesere. Skrivning er ikke lenger forbeholdt noen få; lesning er ikke noe som bare en liten gruppe holder på med. Og det rår full enighet om at de språklige muligheter bør være rimelig fordelt i samfunnet. Hvis vi skal spille vår samfunnsrolle i dag, må vi kunne tilegne oss tekster, og vi må være beredt til å fatte pennen og ivareta våre demokratiske rettigheter – fylle ut skjemaer, skrive et innlegg, sende brev med søknad om utsettelse osv.

Kamp om luftrommet

Kommunikasjonsmiljøet er vesentlig annerledes i dag enn på den tid jeg sammenliknet med innledningsvis – slutten av 1800-tallet og begynnelsen av dette hundreåret. Tekniske hjelpemidler har forlenget våre øyne og ører slik vi kan komme i kontakt med hvem som helst hvor som helst og når som helst. Fire timer om dagen tilbringer vi i kontakt med radio og fjernsyn – det er anslagsvis 25 % av vår våkne tid. Vi lever under konstant bombardement av ordprodusenter som bruker stadig sterkere midler for å bli lagt merke til; kampen om luftrommet blir heftigere år for år, og det er ikke alltid den med det viktigste budskapet som har den største stemmestykke.

Slik jeg ser det, er det en åpenbar fare for forsøpling av hele kommunikasjonsmiljøet. Luftrommet domineres av folk med det største stemmevolum – jeg tenker på reklamefolk, markedsførere, og dem som lager Dagbladets og VGs førstesider. Men når alle skriker ut sitt budskap, da er det til slutt ingen som blir hørt – deres desibel gjør oss alle sløve. At dette rammer bråkmakere sjøl, bekymrer meg lite – det kommer nok en dag da selv løssalgssavisenes krigstyper ikke duger i kampen om oppmerksomheten. Verre er det at vesentlig og kanskje livsviktig samfunnsinformasjon drukner i strømmen og slett ikke når fram. For meg å se kunne det være på tide å lansere ideen om en kommunikasjonsombudsmann som på forbrukernes vegne fikk myndighet til å rydde opp i informasjonskanalene.

Transistorgenerasjonen

Transistorgenerasjonen, den som har vokst opp i 1970-åra, har vent seg til at den språklige aktiviteten – snakking, skrijving, lesning – må etableres av andre auditive impulser. Mange barn kan simpelthen ikke lese lekser uten at radioen eller platespille- ren går samtidig.

Resultatene kan være flere. Noen mener å kunne konstatere at barn og unge snakker *høyere* enn før, og at konsentrasjon i relativt stillhet er et uopnåelig mål i skolen. Psykologene snakker om en *information overload* og mener at hjernen kan bli utsatt for så store mengder stimuli at den risikerer å bli overanstrengt. Overstimuleringen leder til passivitet, eller også inntreer det psykiske forstyrrelser – hvis ikke hjernens sikkerhetsventil fungerer og vi får "skrudd av".

En undersøkelse fra 1971 gav imidlertid beroligende resultat i så måte: Fjernseere som ble intervjuet rett etter en nyhetssending, ble spurt om hva de husket av det de hadde sett og hørt. Mer enn halvparten kunne ikke minnes et eneste nyhetsinnslag!

Det skumle i situasjonen er kanskje først og fremst at respekten for ordet og for den som produserer ordet, blir borte. Vi skrur over på en annen kanal om det blir for kjedelig, vi prater eller sitter og blar i en avis samtidig som vi halvtitter på fjernsynet.

Komputoren yter språkhjelp

På overgangen til det nye hundreåret – det som rettmessig burde hete tju hundretallet – må språkfolk og andre være forberedt på at våre kommunikasjonsformer kan komme til å bli radikalt omformet, og at mange av våre tradisjonelle språkrøktsproblemer og språkpolitiske motsetninger kan komme til å fortone seg som småpirk og bagateller.

Allerede i lang tid har datamaskinen ordnet med en detalj som orddeling ved linjeskifte – med vekslende hell riktignok (*politikkvinner!*), men det skyldes at oppdragsgiverne ikke har satset nok penger på å utvikle mer heldekkende programmer.

Men datamaskinen yter språkhjelp på flere måter. Den kan for eksempel være ordskaper. Vi har jo stadig bruk for nye ord – nye varenavn, for eksempel. Det er beregnet at 70 % av de produkter vi har i dag, vil være borte om ti år – for nye produkter strømmer på. Og alle skal ha sitt navn.

Her trår datamaskinen til. Med et enkelt program kan den tilby oss 50 000 systemriktige norske enstavelsesord som kan tas i bruk av dem som kjenner behovet. Av disse 50 000 er ca 5000 opptatt, dvs de betyr allerede noe og er oppført i ordbøkene. Men det er altså 45 000 fonotaktisk tilfredsstillende ord til fri bruk!

Det er ikke bare vareprodusentene som kan ha nytte av dette tilbudet. Også folk som er på jakt etter nytt slektsnavn, kan få service. I telefonkatalogen for Oslo har jeg funnet om lag 2500 *Hansen'er*, derav 65 med fornavnet *Rolf*. Slikt kan være upraktisk, og i Sverige har de latt datamaskinen oppstille lange lister med forslag til nye navn. Det kan for eksempel gjøres slik at et maskinprodusert, men systemriktig enstavelses forledd kombineres med kjente navne-etterledd som *-berg*, *-sjø* osv. Resultatet blir *Flunkberg*, *Splytsjø* og *Språtfors* o.l. Det er fritt fram!

Dessuten kan datamaskinen gjøre tekstene våre mer lesbare, mer effektive som informasjonsbærere – idet vi kan lære den til å gjennomgå tekstene og fjerne syntaktiske konstruksjoner som virker tyngende, og erstatte dem med mer lesbare og tidsmessige konstruksjoner. Slike språkkrettingsprogram finnes allerede og kan være en lokkende mulighet i en tid da det ofte ropes på mer hensiktsmessig språkbruk i embets medfør. Det vil sikkert til å

begynne med kjennes litt rart å bli rettet av en komputor, men det er en tilvenningssak.

Et hav som aldri er i ro

”Språket er som et hav som aldri er i ro,” sa en gang en dansk språkmann. Også hos oss her i landet – ja, især hos oss – har det vært mye uro på språkhavet, og med den nye informasjonsteknologien kommer det til å bli mer sjøgang.

Men språket er en ting med en merkverdig tilpasningsdyktighet, og dersom vi en og annen gang synes at det ikke strekker til, da beror det nesten aldri på språket – nesten alltid på språkbruket. Språket klarer seg. Det er vi – hver og en av oss – som bør sørge for å ta vare på dets muligheter, interessere oss for det og bidra til å vise hvor rikt og presist det norske språket kan være.

Språksamarbeid i Norden 1987

Av Ståle Løland

Nordisk språksekretariat

Nordisk språksekretariat ble opprettet i 1978 som et samarbeidsorgan for språknemndene i Norden og andre som arbeider med nordiske språkspørsmål. Ifølge instruksjonen skal sekretariatet arbeide for å bevare og styrke det språklige fellesskapet i Norden og for å fremme den nordiske språkforståelsen. Dette skal sekretariatet gjøre blant annet ved å være rådgivende og koordinerende organ i nordiske språkspørsmål, ta initiativ til forskningsprosjekter, følge grannespråksundervisningen på alle utdanningsnivåer, samarbeide med massemediene, medvirke ved ordboksprosjekter, gi ut skrifter og arrangere nordiske møter om språkspørsmål.

Organisasjon

Nordisk språksekretariat blir ledet av et styre på tolv personer som representerer samtlige språknemnder i Norden. Styret utpeker blant sine medlemmer et arbeidsutvalg med en representant fra Dansk Sprognævn, en fra Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland, en fra Norsk språkråd og en fra Svenska språknämnden. Formannen i styret er samtidig formann i arbeidsutvalget. Sekretariatets fellesnordiske administrasjon er plassert ved Norsk språkråd i Oslo. I 1987 har sekretariatet hatt fire ansatte: en sekretariatssjef, en pedagogisk konsulent (førstekonsulent), en førstesekretær og en førstekontorfullmektig i halv stilling.

På grunn av sykdom har Bertil Molde i 1987 trukket seg som formann. Allan Karker er valgt til ny formann.

Møter, kurs og konferanser

Det årlige styremøtet i Nordisk språksekretariat ble holdt i Akureyri 16. august i tilknytning til det 34. nordiske språkmøtet 16.–18. august. Hovedemnet for det nordiske språkmøtet var islandsk språkrøkt og endringer i ordforrådet.

Arbeidsutvalget og de nordiske sekretærene i Dansk Sprog-nævn, Forskningscentralen för de inhemska språken i Finland, Norsk språkråd og Svenska språknämnden har hatt tre møter. Dessuten har det vært tre sekretærmøter.

I 1987 har Språksekretariatet arrangert eller vært med på å arrangere disse møtene, kursene og konferansene:

Møte om nordisk grannespråksarbeid og nordisk samarbeid (Oslo 8. april, i samarbeid med Foreningen Norden og Informasjonssentret for språkundervisning)

Konferanse om dansk-, norsk- og svenskundervisningen på Island, Færøyene og Grønland (Reykjavík 13.–14. august)

Kurs om språkforståelse og samarbeid i Norden (Kungälv 20.–24. september, i samarbeid med Nordens folkliga akademi og Nordiska språk- och informationscentret)

Informasjonsmøte om Færøyene (Oslo 14. oktober, i samarbeid med Foreningen Norden og Informasjonssentret for språkundervisning)

Konferanse om norsk og dansk i svenskundervisningen i Finland (Hanaholmen 21.–22. november, i samarbeid med Nordiska språk- och informationscentret, Svenskläraryforeningen i Finland og den danske og norske ambassaden i Helsingfors)

Konferanse om språklig samarbeid i Norden med utgangspunkt i rapporten "Nordiske språk i gymnas og yrkesutdanning" (København 4.–6. desember, i samarbeid med de nordiske morsmåslærerorganisasjonene (Nordspråk), Nordiska språk- och informationscentret og Nordisk ministerråds sekretariat)

Språksekretariatet har tatt initiativet til og delvis medvirket i språkkurs for Nordjobb-ungdommer. I 1987 har slike kurs vært holdt i Helsingfors, Oslo og Stockholm.

Representanter for Språksekretariatet har som vanlig orientert om nordisk språksamarbeid og nordiske språkspørsmål ved møter, konferanser, kurs o.l. Sekretariatet samarbeider med morsmåslærernes og terminologisentralenes nordiske organer – Nordspråk og Nordterm – og deltar på deres fellesmøter. Språksekretariatet har også faste samarbeidsmøter med Nordiska språk- og informasjonscentret i Helsingfors. Dessuten er Språksekretariatet representert i Nordisk ministerråds språkutvalg, som i 1987 blant annet har planlagt og gjennomført konferansen om det videre arbeidet med handlingsplanen for økt språkforståelse i Norden (jf. ovenfor).

Skrifter

I 1987 gav Nordisk språksekretariat ut disse skriftene: Språk i Norden 1987, Bibliografi over læremidler til grannespråksundervisningen i grunnskolen og Statsnavn og nasjonalitetsord. Det siste inneholder en liste over navn på stater, innbyggernavn og nasjonalitetsadjektiv på dansk, norsk, svensk og finsk. Dessuten har sekretariatet utgitt en informasjonsbrosjyre om virksomheten og om nordisk språksamarbeid.

Språknemndenes telefonrådgivning

Språksekretariatet har arbeidet videre med den undersøkelsen av språknemndenes telefonrådgivning som ble satt i gang i 1985. En foreløpig rapport om prosjektet er publisert i Språk i Norden 1986. Den endelige rapporten vil bli publisert i Språksekretariatets rapportserie våren 1988.

Grannespråksundervisningen

Språksekretariatet har arbeidet videre med en holdningsundersøkelse blant morsmåslærere om grannespråksundervisningen i den videregående skolen (gymnaset). Materialet blir nå behandlet av Johannes Dalsgaard, nordisk lektor ved Stockholms universitet. Dessuten har sekretariatet i 1987 arbeidet med et prosjekt om brevveksling mellom skoleklasser i Norden. Den pedagogiske konsulenten har besøkt skoler, skolemyndigheter og lærerutdan-

ningsinstitusjoner og orientert om grannespråksundervisningen. Konsulentene har også vært med på å utarbeide læremidler, metodiske veiledninger o.l.

Gransking av Språksekretariatets virksomhet

I forbindelse med en gransking av skolesamarbeidet i Nordisk ministerråds regi har Nordisk råds budsjett- og kontrollutvalg uttalt at Språksekretariatet "arbeider i overensstemmelse med de foreliggende vedtekter og direktiv og utfører arbeidet slik de nåværende økonomiske rammer gir muligheter for". Utvalget foreslår at Språksekretariatet bør få oppgaver "som gjelder språksamarbeidet og språkforståelsesarbeidet på universitetsnivå".

Uttalelser

Språksekretariatet har i 1987 uttalt seg om disse sakene: handlingsplan for det nordiske kultursamarbeidet (til Nordisk ministerråd), medlemsforslag A 773/k om nordisk tjenestemannsutveksling for tolker og translatører (til Nordisk råd), utredningen "Språkbud – en metod för översättaren att utveckla sin yrkeskunnsighet" (til Finansministeriet i Finland), studenteksamen i Finland (til Undervisningsministeriet i Finland), "Förslag till ändringar i kursplanen i ämnet svenska i grundskolan" (til skolministeren i Sverige).

Frekvensbaserte ordlister

Språksekretariatet har arbeidet videre med et prosjekt som tar sikte på å utarbeide små internordiske ordlister basert på frekvensundersøkelser. Foreløpig er det utarbeidet en dansk-svensk og en norsk-svensk prøveordliste.

Forskningsprosjektet "Demokrati og språklig purisme"

Språksekretariatet har fortsatt planleggingen av prosjektet "Demokrati og språklig purisme" i samarbeid med universitetslektor Olle Josephson ved Institutionen för nordiska språk, Stockholms

universitet. Tanken er å undersøke om språk med en puristisk tradisjon (f.eks. finsk og islandsk) er lettere å forstå for samfunnsmedlemmene enn språk med en mer åpen holdning til fremmedord.

Den nordiske nyordsundersøkelsen

De nordiske språknemndene registrerer nye ord og uttrykk som blir brukt i massemedier, faglitteratur o.l. I 1986 gav Svenska språknämnden ut "Nyord i svenskan från 40-tal till 80-tal". Tidligere har Norsk språkråd (1982) og Dansk Sprognævn (1984) gitt ut tilsvarende ordbøker. På styremøtet i 1987 var det enighet om at nyordsarbeidet bør fortsette, og at kontakten mellom de nordiske språknemndene bør styrkes på dette området. Det ble også foreslått å gi ut en samnordisk nyordsbok ved årtusenskiftet.

Samarbeid med Nordisk Kontakt

I 1987 har Språksekretariatet gransket og vurdert språket i tidskriftet Nordisk Kontakt, som blir gitt ut av Nordisk råd. Sekretariatet har påtatt seg å redigere en språkspalte i tidskriftet. Spalten vil inneholde språklige anbefalinger og utredninger, omtaler av prosjekter og publikasjoner, orienteringer om språkforhold i Norden osv.

Språkspørsmål

I samarbeid med språknemndene har Språksekretariatet også i 1987 behandlet språkspørsmål med sikte på å komme fram til fellesnordiske anbefalinger. Det gjelder for eksempel spørsmål om nordiske avløserord for engelske uttrykk, geografiske navn og tekniske skrivereregler. Av større språklige spørsmål kan det nevnes at Språksekretariatet har arbeidet med et forslag til fellesnordiske regler for transkribering av arabiske navn.

Ny språklitteratur

PUBLIKASJONER FRA SPRÅKNEMNDENE

Fornyning og tradisjon (redigert av Oddrun Grønvik, Einar Lundebry og Leif Mæhle). Cappelen 1987. 180 s.

I 1964 kom *Skriftspråk i utvikling*, tiårsskrift for Norsk språknemnd 1952–1962. *Fornyning og tradisjon* er eit sekstenårsskrift for etterfølgjaren Norsk språkråd, som vart skipa i 1972. *Språkvern og språkrøkt 1972–1988* er undertittel. Innleiingsartikelen i boka er eit oversyn over arbeidet i Språkrådet i tidsrommet 1972–1988, det vil seie dei fire første oppnemningsperiodene for medlemmene i rådet. Dei andre artiklane er samla i to hovudbolkar: 'Språkrøkt og normering' og 'Språk og samfunn'. Boka gjev eit godt innblikk i kva slag saker Språkrådet steller med. Særleg er ho av interesse for dei som er opptekne av dei juridiske og dei offentleg-administrative sidene av dei språkpolitiske spørsmåla i Noreg, til dømes målbruk i offentleg teneste og språkspørsmål knytte til skuleverk og lærebøker. Jamstelling mellom målformene (nynorsk og bokmål) er eit nøkkelomgrep og ein samlenemnar for svært mange av sakene. Nynorsk ordtilfang, terminologiarbeid, nyord og framandord, nordisk språksamarbeid er elles mellom dei emna som blir drøfta. Alle dei 13 forfattarane i boka er eller har vore knytte til Språkrådet, anten som tilsette i sekretariatet eller som rådsmedlemmer.

Kielikello, Finska språkbyrås tidskrift, kom som tidigare ut med fyra nummer (3 × 24 og 1 × 32 s.) Huvudtemat för nummer 1 är förkortningar, och numret innehåller både principiella råd och en 14 sidor lång förteckning över finska och – i mindre utsträckning – internationella förkortningar. Nr 2 handlar om medicinskt språk; dessutom ingår ett längre referat av artiklarna i Språkvård 1/86 om engelskans inflytande på svenskan. Artiklarna i nr 3 behandlar bl.a. språket i den nya finska psalmboken, språknormer i tjeckiskan samt undervisningen i språkriktighet och dess (ringa) betydelse för skrivträningen. Temat för nr 4 är namn och namnanvändning. I alla nummer ingår också språkfrågor och andra kortare artiklar.

Nordisk språksekretariats rapporter 8: Undervisning i skandinaviske språk på Island, Færøyene og Grønland (1988). 194 s.

Nordisk språksekretariat arrangerte i august 1987 ein konferanse om undervisninga i skandinaviske språk på Island, Færøyane og Grønland. Denne rapporten har med alle dei førebudde innlegga på konferansen.

Nordisk ministerråd la i 1981 fram ein vidfemnande handlingsplan for betre språkforståing i Norden. Konferansen tok i samsvar med denne handlingsplanen sikte på å kartleggje problem og behov når det gjeld danskundervisninga på Færøyane og Grønland og undervisninga i dansk, norsk og svensk på Island. I rapporten finn vi innlegg om situasjonen for dansk, norsk og svensk som undervisningsfag i det aktuelle området. Det blir greidd ut om læremiddelsituasjonen for desse faga og om den stillinga dei har i lærarutdanning og vidareutdanning av lærarar. Ein kjem dessutan inn på spørsmål i samband med bruken av skandinaviske språk som hjelpespråk i Norden.

Konferansen hadde og som mål å finne fram til tiltak som kan gagne undervisninga i skandinaviske språk, og han skulle gje høve til drøfting av aktuelle nasjonale, bilaterale og nordiske initiativ på dette området. Dei konkrete framlegga som vart resultatet av desse drøftingane, er tekne med til slutt i rapporten.

Norsk dataordbok, 4. reviderte utgave, redigert av Knut Hofstad, Ståle Løland, Per Scott. Universitetsforlaget 1987. 260 s.

Den nye utgåva er ajourført, utvida og har no om lag 3500 termar. Dei fleste termane har ei kort og grei forklaring. Bak i boka er der ei engelsk-norsk ordliste, ei svensk-norsk ordliste og tabellar med oversyn over symbol og symbolnamn (i fri omsetjing frå internasjonale standardar).

Norsk språkråd, Årsmelding 1987. Årsmeldinga inneheld lov og vedtekter for Norsk språkråd og gjev eit oversyn over verksemda til rådet i 1987.

Nyt fra Sprognet. 1987 nr. 1-4. Hvert nummer er på 16 s.

Hvert nummer inneholder et udvalg af svar på sproglige spørgsmål til nævnet, bogomtaler og artikler om sproglige for-

hold, herunder en rubrik om nye ord. Af årgangens artikler kan nævnes: *Marie Bjerrum*: Om "forvanskede" fremmedord (nr. 1); *Erik Hansen*: Lækage (om den nye brug af *lække* i betydningen 'få til at lække eller sive ud'), *Allan Karker*: Qua (om ordets nye betydninger) (nr. 2); *Henrik Galberg Jacobsen*: Tal, tal, tal (en samlet oversigt over de retskrivningsregler for tal og taltegn der fremgår af forskellige paragraffer i Retskrivningsordbogen) (nr. 3); *Erik Hansen*: Sproget er skabt af mennesker (om grundlaget for at anerkende formen *bagerst*), *Marie Bjerrum*: Rasmus Rask og retskrivningen (nr. 4).

Språkbruk, den finlandssvenska språkvårdens informationsblad, gavs som tidigare ut med två nummer, det ena på 28 och det andra på 24 sidor. Nr 1 innehåller en artikel om finlandismer och presentationer av Svenska Akademiens ordlista, Svenska Akademiens ordbok och Svensk ordbok. Huvudtemat för nr 2 är skönlitteratur, finlandssvenska och språkgranskning. Dessutom ingår litteraturpresentationer och språkfrågor.

Språknytt, meldingsbladet for Norsk språkråd, kom i 1987 som vanleg med fire nummer, kvart på 20 sider. Opplaget var på godt og vel 17000.

Bladet har informasjon om arbeidet i Norsk språkråd, artiklar om språkspørsmål, bokmeldingar og omtale av språkmøte. Det har ei spørjespalte og ei spalte med nyord. Av artiklane i 1987 kan nemnast: nr. 1: *Einar Lundeby*: Prinsipper for normering av fremmede ord, *Svein Nestor*: Hvem ringer till Språkrådet om hva?; nr. 2: *Vigleik Leira*: Kor mange ord finst der i norsk?, *Dag Gundersen*: Hent et ord på lageret; nr. 3: *Arne Torp*: "Mellom klokka 13 og 15 i formiddag", *Botolv Helleland*: Meir om rettskrivingsproblem i stadnamn; nr. 4: *Aud Søyland*: Tarjei Vesaas – ein språkfornyar, *Arnold Thoresen*: Hva er radikalt bokmål?

Språkvård, Svenska språknämndens tidskrift, har som tidigare utgivits med fyra nummer. Ur innehållet kan nämnas följande. Nr 1: Språkvårdens mål och medel – en konferens (Vad begär man av språkvården? Vad kan och vill språkvårdarna göra? Åtta bidrag från representanter för förvaltningen, massmedierna, näringslivet, skolan samt språkvårds- och terminologiorganen.) Nr 2: *Martin Gellerstam*, Svenska Akademiens ordlista – elfte uppla-

gan; *Hans Karlgren*, En efterkrigsrapsoði (Anmälan av Nyord i svenskan); *Ulf Teleman*, Om avstavning. Nr 3: *Carin Sandqvist*, Några synpunkter på den nya upplagan av SAOL; *Olle Josephson*, Storstycken och småstycken; *Bengt Sigurd*, Språkliga förlängningskonster; *Lars Melin*, Svengelska är inte så dumt; *Bernt Olsson*, Alla språk duger. Nr 4: Några nyare ord i svenskan; *Kristina Svartholm*, Svensk ordbok (anmälan); *Allan Karker*, Det nordiske sprogsamarbejde; *Catharina Grünbaum*, Om baklängesdatering.

Teleman, Ulf (red.): Grammatik på villovägar. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 73. Esselte Studium, Stockholm 1987. 123 s. Anmäls i det svenska litteraturavsnittet.

DANMARK

Af *Else Bojsen (EB)*, *Arne Hamburger (AH)* og *Henrik Galberg Jacobsen (HGJ)*

ARK. Sproginstitutionernes Arbejdsblad. Handelshøjskolen i København. Distr.: Handelshøjskolen i København, Fabrikvej 7, DK-2000 Frederiksberg.

I denne serie arbejdsblade er der i 1987 kommet 7 numre (33–39). Af størst interesse for sprognævnens arbejde er nr. 39: *Indlæg fra Forskningsseminaret: "Fagsproglig forskningsprofil" Kollo-Kollo 22. maj 1987*. Det indeholder 5 indlæg, bl.a. *Peter Harms Larsen*: Ned med fagsproget! – om fagsprog som kommunikationsmodstand (30 s.). *HGJ*

Becker-Christensen, Christian: Bogstav og Lyd. Dansk retskrivning og rigsmålsudtale. Bd. 1. Gyldendal, København 1988. 315 s.

Bogen beskriver udtalen af moderne dansk rigsmål. Beskrivelsen tager udgangspunkt i retskrivningen og redegør for de regler der gælder ved omsætningen af skrift til tale. Bind 1 beskriver udtalen af vokaler og konsonanter i enkeltord. Bindet afsluttes med en række ordlister der viser fordelingen af vokalbogstavernes lydverdier i et korpus på ca. 18000 ord. I bind 2 skal reglerne

for tryk og stød behandles, både i enkeltord og i sætningssammenhæng. Også reglerne for ordreduktion i sætningssammenhæng vil blive behandlet i dette bind.

Bogen henvender sig til "undervisere, sprogfolk og andre med interesse for dansk udtale og retskrivning". Ikke mindst for undervisere og forskere i dansk i de andre nordiske lande vil den være af stor betydning. *EB*

Bing, Erik: Ord og begær. En brugsbog om reklametekster. Teknisk Forlag, København 1987. 122 s.

Forfatteren, der er reklametekstforfatter, giver i bogen råd til andre der vil være tekstforfattere eller som i forvejen skriver annonce- og brochuretekster mv. Bogen består af en række korte kapitler om arbejdet som tekstforfatter skrevet på grundlag af forfatterens egne praktiske erfaringer som ansat i reklamebureauer og som freelancer. *HGJ*

Breds, Preben og Tim Lindholm: Sport i sproget. Forlaget Atju, København 1987. 80 s.

Bogen er en lille morsom samling af eksempler på at udtryk fra sportens verden bruges i mange forskellige sammenhænge der ikke har noget med sport at gøre. De enkelte udtryk er desuden forklaret i deres sportsbetydning. Bogen er tilegnet "alle supporters af det danske sprog". *EB*

Danmarks gamle Ordsprog. IV. Problemata et Proverbia moralia, København 1611 og 1624, Hans Chr. Sthens Ordsprog. Udgivet af Iver Kjær, John Kousgård Sørensen og Niels Werner Frederiksen. Det danske Sprog- og Litteraturselskab. C.A. Reitzels Boghandel, København 1987. 290 s.

Tidligere er udkommet: bd. II (1977), bd. I:1 og I:2 (1979), bd. VI (1980), bd. V (1981) og bd. VII:1 *Peder Syv: Danske Ordsprog 1682* (1983). Andet halvbind af bd. VII ventes udsendt i 1988. *EB*

Danske Studier 1987. C. A. Reitzels Forlag, København 1987. 184 s.

Af dette binds indhold kan nævnes *Ljudmila Moiseevna Lokstanova*: Om moduskategoriens struktur i dansk, som beskriver

den danske moduskategori formsystem på en måde der adskiller sig betydeligt fra den danske sprogvidenskabelige tradition ved at opstille fire oblikke modi (irrealis, konditionalis, dubitativ og prospektiv) ud over traditionens imperativ og optativ (eller konjunktiv). Desuden kan nævnes en anmeldelse af Retskrivningsordbogen af *Mogens Løj*, som kritiserer ordbogen for at være ufolkelig. *EB*

Dansk for livet. Kvali eller trivi? Dansk på gymnasieplan. Udgivet af Modersmål-Selskabet. C. A. Reitzels Forlag A/S, København 1987. 84 s.

Bogen er den syvende debatbog i serien "Hvor går dansk hen", og den beskæftiger sig med danskundervisningen i gymnasiet. Emnet belyses gennem tretten artikler, der diskuterer de senere års udvikling af skolefaget dansk og hvad man kunne ønske for fagets fremtid. Af indholdet kan nævnes: *Bertel Haarder*: Dansk i gymnasiet og HF, *Viggo Witt-Hansen*: Forudsætningen danskforudsætningen Folkeskolen, *Jens Anker Jørgensen*: Tradition og fornyelse i gymnasiets danskundervisning og *Jørgen Fafner*: Den forsømte tale (om behovet for en fornyet indsats for mundtlig fremstilling). *EB*

Flyvbjerg, Bent: Sådan skriver man læseligt. Institut for Samfundsudvikling og Planlægning, Aalborg Universitetscenter, 1987. 13 s.

Heftet giver en kortfattet, relativt almen vejledning for studerende og andre faglitterære forfattere i hvordan man skriver godt og klart i rapporter, artikler mv. Artiklen har tidligere været trykt i *Samfundsøkonomen*, vol. 2, nr. 4, og i *Ugeskrift for Jordbrug*, vol. 129, nr. 28. *HGJ*

Fogt, Knud: Modersmålet i Norden. Med en skildring av INTERNORDISK – en skandinavisk ortografi. Poul Erik Kristensens Forlag, Kongerslev 1987. 40 s.

Knud Fogt (født 1922), tidligere højskoleforstander, beskriver i bogen de skandinaviske sprogs udviklingshistorie fra runestenene til i dag – på en populærvidenskabelig måde. Bogen er tilegnet Sven Clausen (1893–1961) og er skrevet på et sprog som Fogt kalder internordisk, og som er tænkt som et supplement til dansk,

norsk og svensk skriftsprog. Fogts internordisk minder om Knud Jarmsteds Nordisk Bokmål fra 1950'erne men adskiller sig fra dette ved at ligge noget nærmere ved svensk end Jarmsteds. I enkelte tilfælde foreslår Fogt en skrivemåde som ikke findes i noget af de skandinaviske sprog, således *bjyde*, *ljys*, *sjyv* og *fagg* (dansk og norsk *fag*, svensk *fack*), men Fogt understreger at hans internordiske ortografi kun er et forsøg. Forlaget hævder bag på bogen at erhvervslivet allerede har vist interesse for Fogts internordisk. Alligevel virker hans forsøg ikke realistisk. *AH*

Hohwy, Henning: Grammatisk basis for tekstformulering. Det Schønbergske Forlag, København 1987. 69 s.

Hensigten med bogen er at give en grammatisk basisviden som kan hjælpe skriftsprogsbrugeren til bedre udtryksfærdighed. Hovedvægten ligger på de områder af grammatikken hvor sprogbrugeren har mulighed for at vælge mellem alternative udtryksmåder, fx mellem kløvede og ikke-kløvede sætninger, mellem konstruktioner med og uden nominalisering, mellem helsætninger og ledsætninger. Bogens sidste kapitel indeholder en gennemgang af forskellige typer af uhensigtsmæssig formulering, fx uoverskuelighed, flertydighed, uheldig sideordning. *HGJ*

Jacobsen, Henrik Galberg og Else Bojsen: Retskrivningsordbogens grænser; i: Selskab for Nordisk Filologi, København: Årsberetning 1985-86 [1987], s. 32-36.

Artiklen handler om de grænser der har været afgørende for hvilke emner der er kommer med i Retskrivningsreglerne i Retskrivningsordbogen og for hvilke ord der er kommet med i ordbogens alfabetiske del. Artiklen er et resumé af indlæg på et seminar 4.10.1986 i Selskab for Nordisk Filologi i anledning af den nye udgave af Retskrivningsordbogen. I tilknytning til artiklen er desuden trykt resuméer af seminarindlæg fra *Henning Hohwy* og *Sven Tito Achen*. *HGJ*

Jensen, Leif: Vejruddsigten og den sproglige usigtbarhed . . . Rapport om et forsøg med sproglig rådgivning på Meteorologisk Institut. Papirer om faglig formidling nr. 5, 1985. 2. udgave 1987. Udgivet af Institut for Uddannelsesforskning, Kommunikationsforskning og Videnskabsteori. Roskilde Universitetscenter 1987.

73 A4-s. Distr.: Lilian Bouét, Roskilde Universitetscenter, Kommunikationsuddannelsen, hus 3.1.3., Postboks 260, DK-4000 Roskilde.

Baggrunden for "forsøget" var en årelang uenighed mellem journalisterne i Danmarks Radio og meteorologerne om hvordan vejrudsigterne skulle udformes. Rådgivningen gik ud på at vise meteorologerne hvordan man kan formidle et særfagligt stof til en bred kreds uden at sagligheden går tabt. Rapporten henvender sig ikke blot til meteorologerne (og journalisterne!), men også til "dem som kunne tænke sig at arbejde med sproglig rådgivning", i erkendelse af at der i både offentlige og private institutioner er en stigende interesse for at lære at henvende sig til offentligheden i et sprog som folk forstår, og at der dermed vil blive brug for sprogrådgivere. Vi der allerede er i branchen, kan også have nytte af denne fornøjelige og instruktive rapport. *EB*

Jørgensen, Charlotte og Merete Onsberg: Praktisk argumentation. Teknisk Forlag, København 1987. 120 s.

Bogen er en indføring i retorisk argumentationslære. Den drejer sig om både analyse, kritik og produktion af argumentation, og giver bl.a. anvisninger på hvordan man kan gennemskue andres argumenter og selv argumentere godt. Grundmodellen i bogen er Stephen Toulmins argumentmodel. Bogen, der bl.a. er beregnet som lærebog i kommunikationsfag ved universiteter og seminarier, er forsynet med øvelser efter de enkelte kapitler. *HGJ*

Kopenhagener Beiträge zur Germanistischen Linguistik. Sonderband 3. Udgivet af Institut for germansk Filologi ved Københavns Universitet. C. A. Reitzels Forlag A/S, København 1987. 372 s.

Bindet er et festskrift til professor Karl Hyldgaard-Jensen, og af indholdet er der især grund til at nævne *Bente Maegaard: Corpus-based versus general linguistic research. An example: the future tense in Danish*, hvori forfatteren viser at den lingvistiske beskrivelse af de danske måder at udtrykke futurum på ikke er tilstrækkelig til en sikker datamaskinel oversættelse, men bør kobles sammen med undersøgelser i et relevant tekstkorpus. Der er også grund til at nævne *Broder Carstensen: Deutsche Wörter im Dänischen*, som behandler Pia Riber Petersen: Nye ord i

dansk 1955–75 med særligt henblik på de tyske låneord i dansk og de vanskeligheder der er forbundet med at afdække de nye ords vandring gennem sprogene. *EB*

Larsen, Peter Harms: Skriv sundere – en kritisk brugsbog for sygeplejersker om skriftlig kommunikation. Teknisk Forlag, København 1987. 148 s.

Bogen handler om hvordan sygeplejersker kan skrive bedre – ”sundere” – i de forskellige professionelle situationer de skriver i. Det største kapitel i bogen har overskriften ”På patientens præmisser” og drejer sig om hvordan sygeplejersker bør skrive når de skriver vejledninger og informationer til patienterne i forbindelse med deres indlæggelse på et sygehus. Derudover indeholder bogen kapitler med råd om god og klar skriftlig kommunikation når sygeplejersken skriver til embedsmænd og politikere, og når hun skriver faglige artikler til andre sygeplejersker.

Som det er fremgået henvender bogen sig specielt til sygeplejersker, og den er utvivlsomt specielt nyttig for sygeplejersker. Fremstillingen er dog samtidig af en sådan art at også mange andre – læger, patienter og andre i og uden for behandlingssystemerne – vil kunne have stort udbytte af bogen. *HGJ*

Lynge, Lise og Ida Westh: Grundbog i skriftlig dansk. Kaleidoscope, København 1988. 160 s.

Bogen er først og fremmest beregnet til brug i undervisningen i skriftlig fremstilling i gymnasium og på hf. Den består af to hoveddele, en teoretisk del og en del med tekster og opgaver. I den teoretiske del, der optager ca. en tredjedel af bogen, giver forfatterne bl.a. råd mht. selektion, abstraktionsniveauer og sproglig korrekthed. Tekstdelen er især interessant ved at den består af tematisk ordnede tekster som handler om sprog. Teksterne falder i 6 grupper, bl.a. ”Retstavningsdebat. Hvorfor skal det staves sådan?”, ”Formuleringssevne. Kan alle skrive?”, ”Sprog og magt. Hvem bestemmer over sproget?”. *HGJ*

Mølbach, Flemming og Alan Garner: Samtaleteknik. Om at blive en bedre samtalepartner. Teknisk Forlag, København 1987. 128 s.

Bogen giver anvisninger på forskellige former for teknik der

kan fremme en samtale. Den beskæftiger sig bl.a. med forskellige typer spørgsmål (lukkede, åbne, ledende), aktiv lytning, indledning af samtaler, modvirken af forsøg på manipulation. Bogen indeholder tillige et kapitel om nonverbal kommunikation. *HGJ*

Mål & Mæle. 11. årgang, nr. 4. Redigeret af Erik Hansen, Ole Togeby og Carsten Elbro. G. E. C. Gad, København 1987. 32 s.

Af nummerets indhold kan nævnes *Ole Togeby*: Heller og også, som beskriver reglerne for brugen af de to små ord, og *Per Skar*: Koks i kommakassen, som hylder pausekommaet, samt sprogbrekkassen "Sprogligheder". *EB*

Mål & Mæle. 12. årgang, nr. 1. Redigeret af Erik Hansen, Ole Togeby og Carsten Elbro. G. E. C. Gad, København 1987. 32 s.

Ud over sprogbrekkassen "Sprogligheder" indeholder nummeret bl.a. *Ole Frimann Olesen*: Hvad er svært ved at lære dansk? om udlændinges, især tysktalendes problemer med at lære dansk; *Erik Hansen*: Menneskene har ingen fremtid! om grundlaget for at anerkende bestemthedsformen *menneskerne*; *Jørgen Gimbel*: Indvandrerelvers danskfærdigheder, som viser at det er en social faktor mere end det er en national eller sproglig faktor som er afgørende for indvandrerelvernes skolesucces; *Henning Hassing Scheller*: Døgneren, Degneren og Genneren, om slangorddannelser på *-er* (som i et vist omfang svarer til de svenske *-is*-dannelser), og *Annette Hartnack*: Oversættelse i Eurotra, som skildrer EF-Kommissionens maskinoversættelsesprojekt. *EB*

Mårdsjö, Karin: *Informér bedre om teknik*. På dansk ved Niels Erik Wille. Teknisk Forlag, København 1987. 102 s.

Bogen er en bearbejdelse af Att informera om teknik (omtalt i dette nummer af Sprog i Norden i det svenske afsnit), og bearbejdelsen er indrettet således at alle de sproglige træk som illustreres, er gyldige på dansk. Referencekapitlet bag i bogen medtager ligeledes danske institutioner og håndbøger. *EB*

Petersen, Pia Riber: *Politikens Børneordbog*. Politikens Forlag, København 1987. 288 s.

Ordbogen er beregnet for børn fra 9 til 12 år og adskiller sig fra skoleordbøger og andre ordbøger for børn ved for det første at

give enten forklaring, tegning eller eksempelsætning til alle opslagsord og ved at vise hvordan alle ord på over én stavelse deles (ved hjælp af en prik mellem bogstaver).

Bogen har en let overskuelig indledning og de vigtigste retskrivningsregler (begge dele i du-form og i en børnevenlig stil). I indledningen får børnene bl.a. at vide hvad en ordbog er, hvad ord og ordklasser er, hvordan man kan finde et ord i ordbogen. Et lille afsnit hedder "Hvad gør du, hvis du ikke kan finde ordet?", og her får børnene kort besked om lumske stumme bogstaver, om *e* kontra *æ*, *e* kontra *i*, *y* kontra *ø*, *c* kontra *s* osv., foruden det råd ved sammensatte ord at slå op på hver del af ordet (afsnittet ender sådan: "Det kan selvfølgelig også være, at ordet slet ikke er med i ordbogen. Det er jo bare ærgerligt.")

I ordlisten står der *at* foran verber, *en* eller *et* foran substantiver, og ved alle ord som kan bøjes, er bøjningsformerne oplyst, alle skrevet helt ud.

Bogen ender med to sider "Til den voksne". Der får man bl.a. at vide at bogen er i samsvar med Retskrivningsordbogen fra 1986, men ikke rummer nogen af dennes valgfriheder, heller ikke i bøjningsformer; forfatteren har ud fra visse kriterier valgt én af mulighederne. *AH*

Simonsen, Andreas: Tænk skarpt. Skriv klart. Præcisionsøvelser til skriftlig dansk. Akademisk Forlag, København 1987. 79 s.

Bogen drejer sig om nogle formuleringsfejl, "der forekommer ved svigtende opmærksomhed, svigtende *præcision i tænkningen*". Den indeholder to hovedafsnit om henholdsvis dispositionsfejl (opbygning af afsnit og sætninger) og dystaksier (pleonasmer, kontaminationer og brachylogier). Bogen er beregnet for gymnasiet og hf. *HGJ*

*Spies, M. H.: Klart dansk. Kursusudgave. M. H. Spies, Bose-
rupvej 418, DK-3050 Humlebæk. 1986. 71 s.*

Magnus Hendrik Spies (f. 1930) er jurist, ansat i Rigsrevisionen. Han har siden 1971 gennem talrige artikler i dagspressen kæmpet mod cancellistilen. Hans bog er lagt an på skriftlig formulering og er en dansk bearbejdelse af en intern sprogvejledning i USA's rigsrevision: Companion Workbook for "From Auditing to Editing" – Report Writing Exercises. Bogen giver

anvisninger til ansatte i alle grene af den offentlige forvaltning og til dem uden for denne som mere eller mindre bevidst efterligner stilen i breve og andre tekster fra den. Eksemplerne i bogen er næsten udelukkende taget fra danske statslige tekster. Enkelte er dog fra norske (gengivet på norsk). *AH*

SPRINT. Sproginstitutionernes tidsskrift. 1987, nr. 1-2. Udgivet af Handelshøjskolen i København. 49 s. + 79 s. Distr.: SPRINT, Handelshøjskolen i København, Fabrikvej 7, DK-2000 Frederiksberg.

Af indholdet i de to numre kan nævnes *Gitte Baunebjerg Hansen*: Ækvivalens – Hvad er det? (om oversættelsesleksikografiske overvejelser) (nr. 1-2), *Lars Henriksen*: Om geografiske betegnelser opståen og *Inge Baaring*: Udkald til Grønland (om opbygningen af en dansk-grønlandsk tolkeuddannelse) (nr. 2). *EB*

Sprog og Samfund. Nyt fra Modersmål-Selskabet. 5. årgang, nr. 1-4. Redigeret af Rasmus Bjørgmose. Jørn Thomsen Offset, Kolding 1987. 12 s. + 12 s. + 12 s. + 4 s.

Af årgangens indhold kan nævnes *Karl Otto Meyer*: Det danske sprog i Sydslesvig, *Georg Søndergaard*: Skriftsproget er også en levende organisme (om Retskrivningsordbogen) (nr. 1), *Arne Hermann*: Fra hovedsprog til første fremmedsprog (om dansk i Grønland) (nr. 2) og *Else Kjær*: Stigende tilgang og markant øget interesse for dansk (om undervisningen i skandinavisk sprog og litteratur på universitetet i Hamborg) (nr. 3). Nr. 4 består af en liste over foredragsholdere med tilknytning til Modersmål-Selskabet. Ved hver foredragsholder er titlen anført på det eller de foredrag den pågældende tilbyder. *EB*

Supplement til Ordbog over det danske Sprog. Prøvehæfte. Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Udarbejdet af Anne Duekilde og Bente Holmberg under medvirken af Lise Bak. Gyldendal, København 1987. 51 s.

Ordbog over det danske Sprog udkom fra 1918 til 1956. Straks ved afslutningen af værket gik man i gang med at forberede et supplement til det, da man var klar over de ujævnheder og svagheder det store værk (27 bind og et hefte med forkortelser

m.m.) har. Men den sprogperiode det skulle dreje sig om, skulle slutte midt i 1950'erne. Det er tanken af supplementet skal blive på 6 bind. Bogstaverne A til C skal suppleres med c. 100 %, bogstaverne S-Ø derimod kun med omkring 5 %. Formålet er at forbedre den store ordbog, forstået som "ordbogen over dansk rigssprog 1700-1955", og forbedringerne skal gælde alle typer af oplysninger, fra at føje hele artikler ind til at rette noget eller føje noget til de oplysninger værket giver. Redaktionen af supplementsbindene bygger først og fremmest på en seddelsamling (grundlagt allerede mens den store ordbog blev redigeret) på i øjeblikket c. 1,3 mio. sedler, og desuden på flere særsamlinger som tilsammen er endnu større.

Selve de ny og supplerende artikler i prøveheftet fylder omkring 35 sider. Artiklerne er valgt i bogstaverne A, B, D, F, L og T, og man finder blandt ord som ikke står i Ordbog over det danske Sprog *autograffæger* (1936 ff.), *billigbog* (1953 ff.), *ferie-tablet* (siden sidst i 1930'erne), *fiduskunst* (1922 ff.), *tværviden-skabelig* (1951 ff.).

Det danske sprogs udvikling efter 1955 falder som nævnt uden for supplementsbindene; den følges af Dansk Sprognævn (jf. Pia Riber Petersens bog *Nye ord i dansk 1955-75*, udkommet i 1984, se *Sprog i Norden* 1985, s. 113-14). AH

FINLAND

Av *Mikael Reuter*

Sorvali, Irma och Ebba Lindberg: Översättningsanalys. Kouvolan kääntäjänkoulutuslaitoksen julkaisuja N:o 2, Helsinki 1987. 257 s.

Som namnet säger bygger boken på analyser av konkreta texter, varvade med mer allmängiltiga teoretiska och praktiska diskussioner kring olika översättningsproblem. Målgruppen är i första hand deltagare i översättningskurser på högskolenivå och elever vid översättarinstitut.

I det inledande kapitlet påpekar författarna att skickliga översättare bedriver en form av språkvårdande verksamhet, men att många översättare också bedriver en språkfördärvande verksam-

het. Minst fördärvbringande är de grövsta felen, medan de från språkvårdssynpunkt allvarliga felen finns i översättningar där språket bara är "litet underligt". Ett viktigt konstaterande är att inga översättningar – inte heller de prisbelönta och högt värderade – är utan fel. Ändå ligger det ett ginungagap mellan en bra och en verkligt dålig men ändå läsbar översättning.

Bland de texter som kommenteras finns allt från skönlitterär prosa till reklamtext, skyltar och tvåtråd.

De många intressanta och lärorika kommentarerna är en aning svåröverskådliga i mängden av text. Mycket hade vunnits med tydligare utskrift; inte ens den bästa matrissskrivare klarar framställning av tryckoriginal. *MR*

Hirvonen, Ilkka: Konstruktionstyperna denne man och denne mannen i svenskan. En språkhistorisk undersökning. Studier i nordisk filologi 69, Helsingfors 1987. 515 s.

Avhandlingen behandlar konstruktionstyperna *denne man* och *denne mannen* (och som jämförelse också det moderna talspråkets *den här mannen*) i diakronisk belysning från äldre fornsvensk tid till modern 1900-talslitteratur. Författaren har undersökt olika genrer: religiöst språk, lagspråk, kanslispråk, skönlitterär prosa och poesi. Jämförelser görs också med de andra nordiska språken.

Författaren visar att typen *denne man* är äldre och ursprungligare än *denne mannen*. Medan den senare formen ökar i användning och småningom klart dominerar i profan och framför allt i religiös prosa från yngre fornsvensk tid till mitten eller slutet av 1700-talet, behåller den artikellösa formen sin dominerande ställning i lagspråk och kanslispråk. Vid 1800-talets ingång har typen *denne mannen* praktiskt taget spelat ut sin roll i profan prosa, även om den lever kvar i religiöst språk ("av denna världen"). *MR*

Sundman, Marketta: Subjektval och diates i svenskan. Åbo Akademis förlag, Åbo 1987. 542 s.

Avhandlingen utgör en ingående beskrivning av kategorin subjekt i modern svenska med tonvikt på subjektets semantiska och syntaktiska egenskaper. Framställningen bygger på den generativa grammatiken, och utgångspunkten är en satsdelsteori där

satsdelar beskrivs som syntaktiska kategorier med egenskaper på tre olika nivåer i språket, nämligen semantiska, syntaktiska och formella egenskaper. Främst studeras de faktorer som inverkar på vad som realiseras som subjekt i en viss sats (subjektval) och olika lexikaliska och syntaktiska företeelser som sammanhänger med detta (bl.a. diates).

Ett allmän-teoretiskt resultat av undersökningen är att många grammatiska kategorier saknar väldefinierade gränser. Sådana flytande gränser är t.ex. gränsen mellan aktiv intransitiv s-form och passiv s-form samt gränsen mellan intransitiva sig-former och transitiva verb med reflexivt objekt. – Ett prototypiskt subjekt är ett subjekt som refererar till en given individ och som uppstår den semantiska rollen Agent, vanligen en aktiv mänsklig participant.

MR

Folkmålsstudier 31. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi, Åbo 1987. 156 s.

Detta nummer av *Folkmålsstudier* innehåller åtta artiklar, av vilka framför allt fyra är av intresse för språkvården. Barbro Wiiks artikel "Va sitä do å måldrar, tykt Baata" handlar om dialekttalandes förståelse av vissa typer av dialektord, både existerande och konstruerande. Uppsatsen är intressant bl.a. för att den visar vilka semantiska associationer försökspersonerna får av olika ljudkombinationer. Ann-Marie Ivars skriver om "Bidialektism och identitet" utgående från de förändringar i språkbruk och identitetskänsla som skett hos personer som utvandrat från Närpes i Sydösterbotten (en starkt dialektpräglad, enspråkigt svensk bygd) till Eskilstuna i Sverige. I uppsatsen "Att plöja och så – om fackspråk nu och då" jämför Marianne Nordman språket i en fornsvensk och en modern svensk text med likartat innehåll. Slutligen kommer Mats Thelander med några kommentarer och kritiska anmärkningar till Leif Nyholms sammanläggningsavhandling om svenskan i Helsingfors i artikeln "Kring en beskrivning av Helsingforssvenska. *MR*

Fackspråk och översättningsteori. VAKKI-seminarium VII. Vörså 31.1–1.2.1987. Vasa 1987. 212 s.

Denna seminarierapport är den tionde publikationen utgiven av Forskargruppen för översättningsteori och fackspråk vid Vasa

högskola. Flera av de tidigare rapporterna – med artiklar på svenska, finska, tyska, engelska och franska – har presenterats i *Språk i Norden*; mycket av det de innehåller vore av intresse för en bredare läsekrets än de som nås av publikationen.

Bland artiklarna i det aktuella numret kan nämnas följande på svenska: Sirpa Koironen: Text som samtal – ett perspektiv på textens innehåll, Christer Laurén: Hur mycket syns jag i facktexten, Tuuli Forsgren: En kontrastiv avhandling – förarbeten, metod och efterreflexioner samt Ulla Laurén: Den kontrastiva analysens starka och svaga hypoteser vid analys av språkfel hos naturligt tvåspråkiga skolelever. *MR*

NORGE

Av Vigeleik Leira (VL) og Ståle Løland (SL)

Astås, Reidar: Et bibelverk fra middelalderen. Studier i Stjórn. Novus Forlag 1987. 2 bind, 800 s.

Stjórn er namnet på eit norrønt bokverk med tekster frå dei første bøkene i Bibelen, omsette frå latin og supplerte med utførlege kommentarar. Boka til Astås er ei doktorgradsavhandling frå 1986. Astås byggjer på den tesen at *Stjórn* er eit verk av *ein* person. Han granskar korleis den ukjende opphavspersonen arbeidde då han valde ut tekstene, omsette dei og la dei til rette for eit heimleg publikum. Astås finn det sannsynleg at det er ein person med bakgrunn i dominikanordenen. Avhandlinga har eit engelsk samandrag. *VL*

Berge, Kjell Lars: Skolestilen som genre. Med påtvungen penn. Landslaget for norskundervisning (LNU)/Cappelen 1988. 160 s.

Forfatteren undersøker den tradisjonelle skriveopplæringens innhold og mål. Han skisserer de historiske forutsetningene for dagens praksis, og viser hvordan det i skrivetreningen alltid har blitt lagt større vekt på formaldannelse og "åndsmodenhet" enn på praktiske og estetiske ferdigheter. Boka gir en elementær innføring i moderne språkteorier som tekstlingvistikk og pragmatikk. Ved hjelp av disse teoriene analyserer forfatteren norskstilen som genre. Han stiller seg kritisk til forestillingen om at den

tradisjonelle skolestilen er et nyttig redskap, og peker på muligheter for en annen praksis. *SL*

Dahl, Kjersti og Ingrid Modig: Grannespråk og grannespråkundervisning i Norden. En selektiv bibliografi. Informasjonssenteret for språkundervisning 1987. 72 s.

Bibliografien skal være et hjelpemiddel for lærere og andre som er interessert i arbeid med grannespråk. Den registrerer litteratur om språkene i Norden bortsett fra samisk, om grannespråkundervisning og om fellesnordiske forhold og nordisk samarbeid som angår språk og kultur i Norden. *SL*

Festskrift til Alfred Jakobsen, redigert av Jan Terje Faarlund, Jan Ragnar Hagland, Jarle Rønhovd. Tapir Forlag 1987. 212 s.

Emna for dei 19 artiklane i dette skriftet går alle attende i tida, og *Norrønt mål og norrøn kultur* kunne ha vore ein høveleg undertittel. Tilknytning til moderne språkvitskap finst likevel i to artiklar som tek opp leddstilling i urnordisk og norrønt. Forfattarane er for det meste kjende norrøningvistar. Jakobsen sjølv er ikkje med. Bibliografien over dei prenta verka hans strekkjer seg heilt frå 1952 til 1986. *VL*

Fossestøl, Bernt: Norske grammatikker på 1800-tallet. Novus Forlag 1987. 282 s.

Boka gir en sammenhengende framstilling av den grammatiske tenkningen slik den kommer til uttrykk i norske grammatikker på 1800-tallet. Forfatteren konsentrerer seg om grammatikker som er innsiktet mot undervisning, og ser stort sett bort fra språklige avhandlinger, tidsskriftartikler og grammatikker for andre språk enn norsk. Vekten er lagt på ordklasser og syntaks, men også andre sider ved språket blir behandlet. De norske grammatiske framstillingene blir satt inn i en åndshistorisk sammenheng og jamført både med latintradisjonen og nyere teorier om setninger og setningsledd. *SL*

Grønvik, Oddrun: Målbruken i offentlig teneste i tida 1930–1940. Det Norske Samlaget 1987. 340 s.

Boka er i hovudsak identisk med den språklege hovudfagsavhandlinga til Oddrun Grønvik frå eksamenen hausten 1985 ved

Institutt for nordisk språk og litteratur ved Universitetet i Oslo. Avhandlinga tek for seg dei politiske vilkåra for mållova frå 1930 med ein grundig analyse av den målpolitiske situasjonen i og utafor Stortinget, og viser vidare korleis statsadministrasjonen var rusta til å ta imot mållova. Boka syner at der var reell strid frå skanse til skanse om mållova: under førebuinga, i Stortinget og under gjennomføringa. Dermed blir det også ei utgreiing om korleis målrørsla og riksmålrørsla meistra vanskelege og skiftande politiske tilhøve. Avhandlinga vil truleg bli ståande som eit standardverk i målpolitisk litteratur. *VL*

Informasjonssenteret for språkundervisning: Grannespråksundervisning. Idéhefte. Oslo 1987. 60 s.

Heftet innledes med en artikkel av *Birgitta Abrahamsson*: "Varför grannspråk och nordiskt stoff i undervisningen?" Siden gir tre norske lærere eksempler på hvordan grannespråksundervisningen kan legges opp i grunnskolen. *SL*

*Johnsen, Egil Børre og Finn-Erik Vinje: Ordimellom og linje-
langs.* Aschehoug 1987. 240 s.

Hausten 1987 hadde Norsk rikskringkasting ein programserie i fjernsynet om norsk språk. Til serien vart det laga ei bok med same tittel. Boka er ikkje bunden til fjernsynsprogramma, og ein kan greitt lesa og studera ho utan å ha sett programma. Boka er ein mellomting mellom lærebok og ei populærvitskapleg framstilling. Ho tek opp mange emne: grammatikk med bøyingslære, ordklassar og setningsledd, semantikk, ordtilfang og ordlaging, målmerke og dialektgrenser, språk og samfunn med ulike syn på normering og kva som er rett og god språkbruk, skrift og tale, t.d. i brev og på talarstolen. Nokre emne blir så vidt streifa innpå, andre blir drøfta meir inngåande. Nyttige framlegg til vidare lesnad supplerer framstillinga mange stader. Boka har to slag oppgåver, ein type med svar bakarst og ein annan type utan svar; den siste er av det slaget der det ikkje går å gje fasitsvar. Boka er lettlesen og gjev meirsmak. Ho eignar seg godt som første bok for vaksne som er nyfikne på språk og språkbruk, men som frå eiga skuletid ber med seg motvilje mot grammatikk og slikt. *VL*

Madsen, Kjell-Arild (red.): Norsk i ny mønsterplan. Metodiske

opplegg til fagplanen i norsk. Landslaget for norskundervisning (LNU)/Cappelen 1987. 141 s.

I boka presenterer lærere forskjellige undervisningsopplegg som har fungert i klassen. Oppleggene tar utgangspunkt i den nye mønsterplanen for grunnskolen, som ble tatt i bruk i 1987. Hovedvekten blir lagt på arbeid med skrivning og litteratur. Til slutt er det en artikkel som drøfter den faglige og politiske utviklingen som førte fram til den nye mønsterplanen. *SL*

Mål og makt. 17. årgang. Nr. 1–4. Tidsskrift utgitt av Studentmålslaget i Oslo.

Inneholder blant annet disse artiklene: nr. 1: *Ola Almenningen:* Målarbeid mellom ungdomen – gjennom 25 år, *Lars S. Vikør:* Aktuell strid i historisk lys (om nynorsk som "einaste riksmål i landet"), *Knut S. Vikør:* Norsk målungdom – ein radikal barne-sjukdom?, nr. 2–3: Innstilling frå Bynemnda åt Noregs Mållag, nr. 4: *Kjell Venås:* Dialekt og talemålsnormering i skulen, *Ann Tove Storholmen:* Korfor har bokmålet fått så sterk stilling i Trøndelag?, *Hans Marius Hansteen:* Den store bøigen (om bokmålet som motstander), *Ivar Eskeland:* Europeisk kulturfelleskap og nasjonal identitet. *SL*

Mål og medvit, heidersskrift til Kjell Venås på 60-årsdagen redigert av Tove Bull, Ernst Håkon Jahr, Geirr Wiggen. Novus Forlag 1987. 268 s.

Tidlegare studentar og noverande kollegaer av Kjell Venås, ti i talet, har skrive artiklar til denne boka med emne frå nokre av dei felte som høyrer til Venås sitt arbeidsområde: språkhistorie, målføre, språknormering, språk og skole. Alle artiklane er skrivne på nynorsk, og to av dei går beinveges inn på nynorsken som normeringsgjenstand. Det er *Ernst Håkon Jahr:* Nynorsk normal-talemål. Eit historisk oversyn, og *Kåre Skadberg:* Prinsipp som er lagde til grunn for normeringa av nynorsk det siste tiåret. Med i boka er også eit dikt frå Olav T. Beito til Venås og ein Venås-bibliografi utarbeidd av Tove Bull. *VL*

Maal og minne: Hefte 1–2/3–4. Utgitt av Bymålslaget ved Einar Lundeby og Bjarne Fidjestøl.

Inneholder blant annet disse artiklene: *Jan Erik Rekdal:* Den

nordiske innflytelse på irsk og skotsk-gælisk språk, særlig i ordforråd og stedsnavn, *Kjell Venås'* og *Andreas Bjørkums* opposisjonsinnlegg ved *Jarle Bondeviks* doktordisputas: Studier i det nynorske bibelmålet, *Tove Bull*: 1885 enda ein gong (om jamstillingsvedtaket mellom bokmål og nynorsk), *Olaf Husby*: Inntrykk av språkbrukarar. Holdingar til ulike talemålsvariantar i ein nordnorsk småby, *Jan Ole Askedal*: Om politiske farger i norsk. *SL*

Norsk Lingvistisk Tidsskrift. 1 og 2 1987. Redaktør: Ernst Håkon Jahr. Novus Forlag 1987. 114 s.

Inneholder blant annet disse artiklene: *Jan Terje Faarlund*: Om beskriving og forklaring i lingvistisk teori, *Brit Mæhlum*: Kodeveksling i Hemnesberget – myte eller virkelighet?, *Wolfgang Feigs*: Om dekodning av individuell håndskrift, *Gulbrand Alhaug*: Måling av samsvar mellom dialekt og nynorsk/bokmål, nr 2: *Birte Stengaard*: Semi-defective past participles in Norwegian – A research into the will to write a dubious form, *Ola Stemschaug*: Prikken over i'en. Litt om seksusbaserte allografer i moderne norsk. *SL*

Norskraft. Arbeidsskrift for nordisk språk og litteratur. Universitetet i Oslo. Nr. 54 og 55 1987.

Inneholder disse artiklene: nr. 54: *Eric Papazian*: "Jeg blir alltid så gæærn hver gang gutta har fest." Om utviklinga av ordformer med eldre trykklett /røn/ og /tøn/ i østlandsk, *Helge Lødrup*: Akkusativhypotesen og norsk syntaks, Adjektiver på -bar og -lig i leksikalsk grammatikk, Nomina agentis i leksikalsk grammatikk, nr. 55: *Eli Glomnes*: Forkynnelse som kommunikatív atferd. *SL*

Rindal, Magnus: *Ortografi, fonologi og morfologi i Sth. perg. fol. nr. 6 (Barlaams ok Josaphats saga)*. Novus Forlag 1987. 152 s.

Barlaams ok Josaphats saga er eit religiøst verk omsett frå latin til gammalnorsk rundt år 1250. Rindal si gransking byggjer på datamaskinell handsaming av materialet på vel 75 000 ord. Boka drøfter også heimfesting og tidfesting av håndskriftet og konkluderer med at det er skrive ca. 1275 i nordaustlandsk språkform. *VL*

Sande, Øystein: Språk og kommunikasjon. NKS-forlaget 1987. 87 s.

Boka gir en enkel innføring i teorier innenfor journalistikk, informasjon og massekommunikasjon. Den tar opp emner som språk og kommunikasjon, kroppsspråk og bildespråk, skriftspråk og standardspråk. Opprinnelig var boka skrevet for medie- og journalistikkstudiet ved Volda distriktshøgskole, men den henvender seg til alle som er opptatt av eller arbeider med informasjon. *SL*

Språklig Samling: 28. årgang, Nr. 1–4. Tidsskrift utgitt av Landslaget for språklig samling.

Inneholder blant annet disse artiklene: nr. 1: *Werner Koller: Noen oversettelsesteoretiske problemstillinger, Ivar Utne: Maskinoversettelse. Hvor står vi – hvor går vi?, Gulbrand Alhaug: Edb-støtta oversetting – språklig einsretting?, Kari Haugland: Norsk i Nordsjøen, Carol B. Eckmann: Fra en fagoversetters hverdag, nr. 2: Tove Bull: Talemålsbasert lese- og skriveopplæring, nr. 3: Lars S. Vikør: Nynorsk som bynorsk? Eit kritisk blikk på tilrådinga frå "bynemnda" i Noregs Mållag, Erik Papazian: Bymåla og utviklingstendensene i norsk talemål i dag, Olaf Husby: Normer for norsk som andrespråk, Arne Torp: Hvor går språkutviklinga i Skandinavia?, nr. 4: Jørn Lund: Den livgivende omklamring. Om Norges utfattelige gæld til kongeriget Danmark efter 400-årsnatten. *SL**

Venås, Kjell: Norske innsjønamn III. Hedmark fylke. Novus Forlag 1987. 580 s.

Denne boka er det tredje bindet i eit bokverk med innsjønamn som Gustav Indrebø gjorde opptaket til i 1924. Då gav han ut første bind med namn frå Oppland fylke, og i 1933 følgde bind II med namn frå Buskerud. Hovudbolken i boka til Venås er ei alfabetisk liste over namna. Dei er geografisk plasserte gjennom vising til kartblad, herad og område innafor heradet. Uttale og skriftformer er nemnde, og det blir drøfta korleis namna kan tolkast. Innleiingskapitlane drøfter arbeidet med innsamling av namna, grunnelement i namna, målføreskilnader, og der er ei heradsvis gjennomgåing av namna. *VL*

Vinje, Finn-Erik: *Moderne norsk*. Fjerde reviderte utgave, Universitetsforlaget 1987. 360 s.

Undertittelen for *Moderne norsk* er 'Råd og regler for praktisk språkbruk'. Mye av det en finner på trykk i denne boka, er svar på slike spørsmål som også Norsk språkråd stadig får. Det kan være *-ing/ning*, *-ering/-sjon* (f. eks. *delegering/delegasjon*), bøyning av vanskelige substantiv, diverse syntaksspørsmål (f. eks. *og/lå, til del/dem som . . . , vi er enig/enige*). Denne nye utgaven er økt med 60 sider i forhold til den forrige og har et nytt kapittel om 'Tekstbinding og styring av informasjonsstrømmen'. Boka omfatter mye nyttig og har et vell av eksempler fra faktisk språkbruk. Problemet med denne typen bøker (verken grammatikk eller ordbok) er at de kan være vanskelige å finne fram i. Vinje har et rikholdig ordregister, og det hjelper et langt stykke på vei. Likevel bør en nok ha brukt denne boka en stund før en kan bli fortrolig med den og få full nytte av den. VL

Vårt eget språk (redigert av Egil Børre Johnsen). Aschehoug 1987. 3 bind, 1126 s.

Dette er sjølve storverket blant språkbøkene i 1987. Med det mangslungne innholdet er det også eit verk av ein ny vidfemnande type der ein får samla mykje som ein elles ville måtte leite mange stader etter. Det første bindet har tittelen *I går og i dag*. Det byrjar med eit språkhistorisk oversyn som går frå indoeuropeisk fram til 1981. Artiklar om språket i aviser, radio og fjernsyn, om diktarspråk og offentleg språk tar for seg språket slik vi alle stort sett møter det til vanleg. Med i bindet er også stoff om byggeklossar i orda, og om språkpolitiske emne, det vil seie språkstrid og språkstyring. *Talemålet* er emnet i det andre bindet. Her er der dialektoversyn, artiklar om korleis barn lærer å snakke, om det å tale i forsamlingar og om korleis scenespråket, politikarspråket og kyrkjespråket artar seg. Kva stadnamn og personnamn kan fortelje, er også med. Det tredje bindet greier ut om *Skriftspråket* og kan sjåast som ei rettleiing i det å skrive *godt* og *rett*. Denne bolken er dermed den som beinveges er mest matnyttig for folk flest.

Vårt eget språk er først og fremst eit verk for ålmenta. Med alle dei emna som er tekne opp, er det sjølv sagt uråd å gå i djupna på noko punkt. Den typografiske utforminga tek også sikte på eit

breitt publikum. Breie margar og rikeleg med bilete, teikningar og innrammingar gjer at teksta fell lett i augo, det er eit 'le-sevennleg' verk. Dei fleste artikkelforfattarane står sentralt i norsk språkrøkt, anten som norsklærarar på ulike steg i norsk skule- og universitetsverk og/eller som språkrådgjevarar i offentleg administrasjon og andre stader. VL

SVERIGE

Av *Claes H. Garlén (CHG)*, *Catharina Grünbaum (CG)*, *Charlotte von Herten (CVH)*, *Lena Moberg (LM)* och *Mikael Reuter (MR)*

Andersson, Lars-Gunnar: Språktypologi och språkläktskap. Skriptor, Stockholm 1987. 75 s.

I denna bok redogörs för de två vanliga sätten att klassificera språk: det *typologiska*, där man tar fasta på likheter och olikheter i språkens struktur (t.ex. grundläggande ordföljd eller typer av ljudsystem), och det *genetiska*, där man ägnar sig åt att beskriva hur olika språk är besläktade med varandra. Boken ger en översikt över de större språkfamiljerna i världen med uppgifter om geografisk hemvist och antalet talare. Dessutom sägs det en del om de viktigaste typologiska särdragen för de olika språkfamiljerna. Boken innehåller också övningsuppgifter. CHG

Bleckert, Lars: Centralsvensk diftongering som satsfonetiskt problem. Ak. avh. Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 21. Uppsala 1987. 194 s.

Ett påfallande inslag i många centralsvenskars uttal är diftongeringen av långa vokaler. I denna avhandling vill författaren bl.a. visa att denna diftongering inte automatiskt uppkommer som en omedelbar följd av vokalens (fonologiska) längd utan att den bl.a. måste ses som en funktion av vissa sats- och frasprosodiska faktorer. CHG

Dahlstedt, Karl-Hampus: Från Quartier Latin till Grisbacka. Ett urval artiklar i språkvetenskapliga och andra ämnen samt Karl-

Hampus Dahlstedts Bibliografi 1936–1986. Två Förläggare Bokförlag, Umeå 1987. 207 s.

I denna bok, som är tillägnad Karl-Hampus Dahlstedt på hans 70-årsdag den 19.4.1987, har samlats ett antal tidigare publicerade artiklar från författarens mångsidiga verksamhet som språkforskare och kulturskribent. Artikelsamlingen speglar författarens intresse för litteratur, samhällsdebatt, dialektologi och namnforskning. Den nyskrivna namnstudien *Grisbacka och Gris* anknyter också till ämnesområdena sociolingvistik och språkvård, men Karl-Hampus Dahlstedts stora insatser på språkvårdens område blir f.ö. inte belysta i denna volym annat än i den omfattande bibliografin, som sammanställts av Karin Snellman. *LM*

Datorstödd språkforskning. Fyra uppsatser om lånord, växtnamn, språk- och stilhistoria samt ordgeografi. MINS 22. Institutionen för nordiska språk, Stockholms universitet. Stockholm 1987. 48 s.

Boken innehåller fyra uppsatser som syftar till att visa på några olika användningsområden för persondatorer inom språkforskningen. De fyra bidragen är *Judith Chrystal*, "Engelska lånord i svenskt tidningspråk", *Ulla Ekvall*, "Tradering av folkliga växtnamn på Gotland", *Sven Lange*, "Databas för undersökningar av svenskt skriftspråk perioden 1526 till 1799" och *Inger Larsson*, "Datorstödd ordgeografi". *CHG*

Gunnarsson, Britt-Louise (red.): Facktext. Ord och stil, Språkvårdssamfundets skrifter 18. Liber, Malmö 1987. 144 s.

Beskrivning och analys av facktext är ett ämne som lockar allt fler forskare. År 1985 hölls i Uppsala ett minisymposium med titeln "Språk och struktur i facktexter" – ett led i ett forskningsprojekt som skall studera hur svenska vetenskapliga och populärvetenskapliga artiklar inom medicin, teknik och ekonomi förändrats under 1900-talet. Skriften *Facktext* är ett resultat av detta symposium.

Britt-Louise Gunnarsson inleder med ett kapitel om fackspråk och fackspråksforskning. Hon och fem andra forskare, *Gunnar Eriksson*, *Björn Melander*, *Harry Näslund*, *Inger Rosengren* och *Anette Villemoes*, skriver därefter om fackspråk ur skilda aspekter: funktionella, strukturella, textlingvistiska. De olika analysmetoderna demonstreras genom tillämpning på olika slag av

facktext, teknisk, ekonomisk, medicinsk, fackjournalistisk, och på affärsbrev. CG

Holm, Lisa och Westroth, Helena: Svensk grammatisk bibliografi. Stockholm 1987. 20 s. Distr. Institutionen för nordiska språk, Lunds universitet.

Svensk grammatisk bibliografi har tillkommit i samband med arbetet på Svenska Akademiens grammatik. En slutgiltig utgåva av bibliografin kommer att ges ut när det projektet är avslutat.

Bibliografin omfattar arbeten om det moderna svenska standardspråket (1900-talets svenska). Dessutom tas upp, utan krav på fullständighet, arbeten om de svenska dialekternas och de övriga nordiska språkens grammatik, framför allt deras syntax. Begreppet grammatik ges ganska vida ramar; utöver kärnan av morfologi och syntax tas också upp verk om textlära och pragmatik med grammatiska aspekter. Förteckningen refererar i första hand tryckta publikationer men tar med även en del av universitetens stencilerade rapporter.

Bibliografin är uppdelad i en författardel och en ämnesdel, som gör den mycket användbar. Redan på detta preliminära stadium torde den vara oumbärlig vid varje institution för nordiska språk och skandinavistik. Det är därför att beklaga att upplagan är begränsad. CG

Josephson, Olle, Korduner, Sylvia, Mårtensson, Per, Ågren, Gösta: Språket. Lärobok i svenska för gymnasieskolan, årsk. 1-3. Biblioteksförlaget, Stockholm 1987. Lärobok 415 s., studiebok 200 s.

Mot principerna skall här anmälas en lärobok för skolan. *Språket* borde nämligen kunna användas i många andra sammanhang. Den omfattande läroboken har huvudavsnitten *Tala* (råd för textplanering och framförande), *Skriva* (framställning av manuskript, råd för uppläggning av olika typer av text, omarbetning, språk- och skrivregler), *Språkanalys* (ljudlära, grammatik, betydelselära), *Språkhistoria* (inklusive ortnamn och personnamn), *Språk-människa-samhälle* (barnspråk, språksociologi, språk och kön, dialekt-riksspråk, svenska som främmande språk, tvåspråkighet), *Stil och argumentation*, *Våra grannspråk*, *Massmedier*.

Här förenas självskrivna traditionella moment med rön och metoder från nya forskningsområden.

Alltför många läroböcker i dag består av ett ängsligt och ytligt hopskrap från skilda ämnesområden. *Språket* däremot har i all sin oerhörda mångfald den utförlighet och innehållsrikedom som behövs för att momenten skall bli begripliga och intressanta. Framställningen präglas av kunnighet och omdöme och dessutom av fantasi. Inte många svensklärare lär väl hinna med allt, men för såväl elever och lärare som för den stora allmänhet som är intresserad av sitt språk borde *Språket* bli en rik källa att ösa både kunskap och inspiration ur. CG

Jørgensen, Nils: Studier över syntax och textstruktur i nordiska medeltidslagar. Svenska fornskriftsällskapets samlingar häft. 256, bd 76. Lund 1987. 181 s.

Undersökningen utgår från ett antal textprov ur elva nordiska medeltidslagar (danska, norska, isländska och svenska). Vad som undersöks är dels syntaktiska egenskaper, dels egenskaper i texternas struktur. Skillnader och likheter diskuteras och den komplicerade frågan om lagarnas inbördes förhållande berörs kortfattat, liksom de nordiska lagarnas förhållande till germansk och anglosachsisk samtida lag och till romersk rätt. Studien är givetvis av intresse även för analyser av nutida lagspråk. CG

Kommittéhandboken. Utgiven av Statsrådsberedningen. DsSB 1987:1. Allmänna Förlaget, Stockholm 1987. 188 s.

Kommittéhandboken uppges i första hand gälla utredningar som omfattas av kommittéförordningen. Här skall sägas att den är i högsta grad användbar för alla som sysslar med någon form av utredningsarbete. Förutom anvisningar, råd och tips för den innehållsliga och administrativa sidan av en utredning handlar *Kommittéhandboken* om hur den skriftliga redovisningen bör utformas. Här ges rekommendationer för omfång, disposition, sammanfattningar, rubriksättning, hantering av tabeller, illustrationer och bildtexter, liksom för den trycktekniska framställningen. I det korta avsnittet om språkbehandling presenteras gamla välbekanta råd på ett personligt och tänkvärt sätt som får även en rutinerad språkvårdare att läsa dem med intresse, och dessutom finns det med en del rekommendationer som man eljest sällan

möter i skrivhandledningar (t.ex. att man kan skriva *vi, jag* i stället för *kommittén, utredningen*).

Kommittéhandboken präglas rakt igenom av praktisk erfarenhet och pedagogisk insikt, och den är dessutom mycket väl-skriven. Får den det inflytande den förtjänar borde vi kunna förvänta oss bättre genomförda offentliga utredningar och bättre utformade betänkanden och rapporter. *CG*

Lange, Sven och Melin, Lars (utg.): Läsproblem. Fem uppsatser om barns lässvårigheter. MINS 23, Meddelanden från Institutionen för nordiska språk vid Stockholms universitet. Stockholm 1987. 140 s.

Läs- och skrivsvårigheter hos barn och ungdom har under de senare åren tilldragit sig ett ökande intresse bland såväl forskare som pedagoger. Fortfarande är dock lärare, skolpsykologer och föräldrar ofta mycket okunniga om olika slag av detta handikapp, inte minst om det speciella som kallas specifik dyslexi ("medfödd ordblindhet"). År 1986 hölls vid Stockholm universitet ett tvärvetenskapligt seminarium i ämnet med representanter för psykologi, medicin och språkvetenskap, och deras föredrag återges i *Läsproblem*.

Ingvar Lundberg diskuterar läsinlärningens utvecklingsförlopp och dyslektikernas svårigheter på olika stadier. *Torleiv Høien* behandlar ordavkodningens betydelse för läsningen, dvs. förmågan att omvandla den grafiska gestaltningen av ett ord till ett "inre" ord. *Curt von Euler* skriver om dyslexins neurologiska orsaker. *Sven Lange* presenterar en metod och modell för registrering och analys av hur personer med lässvårigheter läser, och *Lars Melin* ställer med utgångspunkt i en ministudie upp hypoteser om vad sådana drag som tvekan, avbrott och felläsningar säger om själva läsprocessen. *CG*

Laurén, Christer och Nordman, Marianne : Från kunskapens frukt till Babels torn. En bok om fackspråk. Liber, Stockholm 1987. 216 s.

Största delen av alla texter som skrivs i dag är mer eller mindre fackspråkliga. Fackspråken får därför ökad betydelse som objekt för språkforskningen. Denna bok om fackspråk grundar sig på ett fackspråksprojekt som pågått vid Vasa högskola i fem år.

Boken tar upp begrepp som fackspråk, teknolekt, minilekt och terminologi och diskuterar fackspråken och deras funktion och roll i ett språkvetenskapligt, samhälleligt och filosofiskt sammanhang. Den innehåller också språklig analys av facktexter från fyra områden: elteknik, datateknik, företagsekonomi och juridik. Traditionerna och dragen inom de olika fackspråken jämförs också med varandra. *MR*

Liljestrand, Birger: Talspråk och prosadialog. Tre specialstudier. Nordsvenska, Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk, Umeå universitet, nr. 4, 1987.

Talspråk och prosadialog innehåller tre uppsatser. Först analyseras felkategorier i talad svenska och C. J. L. Almqvists imitationer av feltyper i talspråk. Därefter behandlas en blandform mellan direkt och indirekt anföring, s.k. fri indirekt anföring. Sist beskrivs den svenska hälsningsfrasen i teori och praktik. *CG*

Lundqvist, Nils & Persson, Olle: Svenska svampnamn. Naturhistoriska riksmuseet, Stockholm 1987. 88 s.

Denna bok är resultatet av ett omfattande nomenklaturarbete som genomförts på initiativ av Svenska Botaniska Föreningen och som pågått sedan slutet av 1970-talet. Syftet med arbetet har varit att bringa ordning och reda bland de svenska svampnamnen. Eftersom många släkter och arter tidigare har saknat svenska namn, har arbetet lett till en hel del nyskapande; bl.a. upptar förteckningen inte mindre än 1 170 (!) nya svenska släktnamn och namn på arter, varieteter m.m. *CHG*

Mårdsjö, Karin: Informera om teknik. Liber, Malmö, 1986. 79 s.

En handledning för alla som har till uppgift att på ett begripligt sätt informera om teknik, muntligen och skriftligen. Här ges konkreta rekommendationer för hur man lägger upp tekniska rapporter, bruksanvisningar och liknande, hur man kombinerar text och illustrationer, redovisar källor m.m. Språkbehandlingen får ett eget kapitel, och skriften innehåller därtill ett avsnitt om hur man förbereder och framför muntliga presentationer. *CG*

Nilsson, Stig: *Ordet som verktyg*. Om allmänspråk och fackspråk från praktisk synpunkt. Bokförlaget Teknik & Data AB, Stockholm 1987. 200 s.

I denna volym har språkvårdaren Stig Nilsson samlat drygt 150 av sina språkspalter i tidningen Ny Teknik. Språkspalterna har delats in i olika avsnitt av såväl mer allmän som speciell karaktär, nämligen *Så fungerar ord och språk* (t.ex. Krav på skribenten, Retoriken till heders), *Vårt eget språk duger* (t.ex. Hotet från "svengelskan", Nordik Wölf, Motiverad nordism), *Ord och termer* (t.ex. Konstruktion och formgivning, Elakartad deponi), *Ordens former* (t.ex. Islamsk eller islamitisk, Spar eller spara), *Språkrätt och stölbrott* (t.ex. Extremt vanlig) och *Skrivregler* (t.ex. Semikolons underbara värld). Som synes behandlas gamla följeslagare och frågor som är nya för dagen. Stilen är lättsam, argumenten sakliga. CG

Seltén, Bo: *Svensk ordbok*. Acta wexionensia, Ser. 3. Language & Literature 1. Almqvist & Wiksell International Stockholm 1987. 104 s.

Drygt 1500 svenska ord och uttryck med förklaringar och uppgifter om böjning m.m. presenteras i denna ordbok. *Svenska* uttryck, dvs. ord och fraser som svenskan lånat in eller fått förmedlade via engelskan, har i regel i olika avseenden förändrats när de upptagits i svenskan. Rent formellt framkommer kanske detta tydligast när det gäller uttal, stavning och ordböjning, men vad svensken mindre tänker på är att uttrycken också ofta genomgår semantiska förändringar. "Samma" uttryck har ofta en annan betydelse eller betydelsen yans på svengelska än på engelska (någoting som f.ö. mången gång ligger svensken i fatet när han skall uttrycka sig på engelska). Det är bl.a. sådana uttryck som författaren här har lagt sig vinn om att förteckna i sin ordbok. CHG

SLÅ 1987: *Verkligheter och visioner*. Svenskläraryrkeförbundet årskrift 1987. 201 s.

Svenskläraryrkeförbundet firar i år sin 75-åriga existens med en årsskrift som blickar både bakåt och framåt. Efter ett inledande avsnitt med skolskildringar i litteraturen följer en rad uppsatser om svenskämnet. Litteraturläsningen behandlas i ett par bidrag

av *Lars Brink* och *Bengt-Göran Martinsson*. *Britt-Marie Arkhammar* skriver om "Verkligheter och visioner", *Per-Olov Svedner* om svenskämnet nuvarande tillstånd, *Yngve Lidung* om "Ungas fantasikonsumtion, mest bilder men också ord". *Evert Ullstad* ger en tillbakablick över svenskämnet på gymnasiet, *Britt Wilson Lohse* skriver om arbetet med läroplaner, *Sven-Gustaf Edqvist* om Nordspråks verksamhet. Tankeväckande är *Göran Häggs* provocativa bidrag "Tekniken, språket och framtiden", där författaren avfärdar modetesen att framtiden tillhör dem som behärskar datorerna – framtiden tillhör dem som har språket i sin makt, säger han. *Göran Palm* fortsätter sina blankverser från "Sverige – en vintersaga" med att på blankvers beskriva hur man kan skriva just blankvers – en instruktion som säkert kan inspirera mer försigkomna elever till egen produktion. CG

Strömquist, Siv: Styckevis och helt. Om styckeindelningens roll i skrivprocessen och bruket av nytt stycke i svenska elevuppsatser. Ord och stil, Språkvårdssamfundets skrifter 19. Liber, Malmö 1987. 230 s.

Grafisk styckemarkering kan kallas en textens interpunktion. Genom styckeindelningen visar en skribent sin läsare hur texten är uppbyggd, innehållsligt och stilistiskt. Uppsatsskrivande skolungdomar visar sig dock i stor utsträckning obekanta med det hjälpmedel som styckemarkeringen erbjuder. Detta problem är utgångspunkten för *Siv Strömquists* avhandling, som dock sträcker sig vidare än så.

Författaren visar i vilka olika syften styckeindelning kan användas. Åtskillig litteratur i ämnet refereras. Själv vill författaren framhålla den kommunikativa funktionen hos styckeindelningen – den egenskap som samtidigt gör det så svårt att sätta upp regler, eftersom den enskilde skribenten är den som avgör hur texten är tänkt att uppfattas. För lärarna tillhandahåller dock *Siv Strömquist* ett antal konkreta rekommendationer för hur de skall hjälpa eleverna att lägga upp sina texter, rekommendationer som tar hänsyn till olika elevers olika vanor. CG

Svensén, Bo: Handbok i lexikografi. Principer och metoder i ordboksarbetet. TNC 85. Tekniska nomenklaturcentralen och Es-selte Studium, Stockholm 1987. 279 s.

Detta är den första boken på svenska som beskriver lexikografisk metodik. För den som ägnar sig åt lexikografiskt arbete är Svenséns bok en gedigen handledning i hur man skall gå till väga för att framställa ordböcker av olika slag, såväl enspråkiga som tvåspråkiga. Ur innehållet kan bl.a. nämnas kapitlen "Ordboks-användare och ordbokstyper", "Materialinsamling och urval" och "Ordförklaringar i enspråkiga ordböcker".

Handbok i lexikografi är också en utmärkt orientering om ordböcker och deras uppbyggnad och är därför lämplig som referenslitteratur för t.ex. språklärare och språkstuderande. CHG.

Tandefelt, Marika: Mellan två språk. En fallstudie om språkbevarande och språkbyte i Finland. Acta Universitatis Upsaliensis. Studia Multiethnica Upsaliensia 3, Uppsala 1988. 285 s.

Denna språksociologiska doktorsavhandling är inriktad på den språkbytesprocess från svenska till finska som försiggår inom delar av den svenska minoriteten i Finland. Undersökningen är en fallstudie, och språkvanorna hos en ursprungligen svenskspråkig släkt följs under flera generationer genom intervjuer med nyckelpersoner från tre generationer, som redogör för sina och anförvanternas användning av svenska och finska under olika perioder. Marika Tandefelt visar hur förändringar på samhällsnivå i riktning mot finsk dominans ofta leder till en förfinskning av ursprungligen svenskspråkiga individer som lever i en tvåspråkig miljö, och pekar på faktorer som kan vara av betydelse när det gäller språkbytesprocessen i Finland. Framför allt de aktivt tvåspråkiga som har praktisk nytta av sin svenska tenderar att bevara den och överföra språket till sina barn. Författaren har också studerat den språkliga variationen rent språkvetenskapligt hos de intervjuade nyckelpersonerna och diskuterar det eventuella sambandet mellan färdigheterna i svenska och språkbytet. CvH

Teleman, Ulf (red.): Grammatik på villovägar. Skrifter utgivna av Svenska språknämnden 73. Esselte Studium, Stockholm 1987. 123 s.

Titeln Grammatik på villovägar syftar på en rad regler och beskrivningar i skolgrammatiken som mekaniskt lärs ut till gene-

ration efter generation men som inte håller för en konfrontation med den språkliga verkligheten.

I elva uppsatser diskuteras här sådana diskutabla fenomen. *Tor Hultman* reder ut begreppen inom området objekt – adverbial och försöker få död på den seglivade indelningen i ackusativobjekt och dativobjekt. *Sven-Göran Malmgren* frågar sig om det egentliga subjektet i satser som "det finns mat i skafferiet" egentligen är subjekt. *Maria Bolander* tar sig an de predikativ som hamnar utanför den snäva fällan "vara, bliva, heta, kallas". *Åke Petterson* försöker bryta läroböckernas fyrkantiga beskrivning av ordklasser, där t.ex. substantiven mestadels representeras av ett naiverande urval av föremål, växter och djur. *Lars-Gunnar Andersson* skriver om talets signalord – småord och uttryck som fungerar som en kommentar till det sagda (*Okej, då sätter vi väl i gång då*) – en företeelse som förbigås i läroböckerna.

Christer Platzack ägnar sig i två bidrag åt huvudsatser och bisatser, där regler och språkbruk inte alltid stöder varandra. *Staffan Hellberg* diskuterar den bestämda formens funktioner. *Jan Svensson* efterlyser en grammatikundervisning som mer tar hänsyn till språkets hierarkiska struktur (ord-fras-mening) och beklagar att frasstrukturgrammatiken i så hög grad fått stå tillbaka för den traditionella, linjära. *Ulf Teleman* ger sig in på den gamla frågan om genus i svenskan och demonstrerar till sist att adjektivens komparationsformer är beroende av den verklighet som beskrivs: den som är dummast behöver inte nödvändigtvis vara dummare än den som är dum, det beror på vilka man jämför.

Grammatik på villovägar är en både rolig och nyttig bok. Den visar att grammatik inte är något absolut utan att språket kan beskrivas ur olika vinklar, och det gör det lättare att förstå vad grammatik är och vad det skall vara bra för. *CG*

Westberg, Bertil: Verben "pläga" och "bruka". Två medellågtyska lånord i svenskan. Skrifter utgivna av institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 20. 1987. 176 s.

I denna doktorsavhandling utreds verben *pläga* och *bruka*, som lånades in i svenskan från lågtyskan under medeltiden. Avhandlingen beskriver de båda verbens användning och utbredning i

fornsvenskan och nysvenskan och ger också en noggrann redovisning av ordens spridning i svenska dialekter. Enligt en gammal uppfattning skulle en väsentlig del av de medellågtyska lånorden ha kommit in i fornsvenskan via danskan. Det dialektala materialet i Westbergs undersökning ger inte något stöd för ett sådant antagande. Westberg ansluter sig i stället till de forskare som hävdar att det tyska ordförrådet överförts till fornsvenskan huvudsakligen genom direkta kontakter mellan tyskar och svenskar inom våra egna gränser. Verben *pläga* och *bruka* har sannolikt trängt in i svenskan punktvis via städernas språk, *pläga* troligen redan på 1200-talet, *bruka* under 1300-talet. Något egentligt behov att låna in orden har enligt författaren inte funnits. Huvudorsaken till inlån torde i stället vara ett superstratförhållande. *LM*

Nye ordbøger og ordlister

DANMARK

- Abrahamsen, John: Gads edb-ordbog.* G. E. C. Gads Forlag, København 1987. 214 s.
- Bork, Egon: Dansk-tysk Ordbog.* 9. udgave. Gyldendal, København 1987. 650 s.
- Carstensen, Steen: Politikens Kanariefuglebog.* Politikens Forlag, København 1987. 116 s. (Ordforklaring: s. 112–113).
- Conté, Susan: Politikens Pizza- og Pastabog.* Oversat fra engelsk af Hans-Ole Andreasen. Politikens Forlag, København 1987. 173 s. (Ordlister: s. 168–169).
- Den levende verden.* Redaktion: Linda Gamlin og Dr. Gail Vines. Oversat og bearbejdet af Benedicte Albrectsen. Politikens Forlag, København 1987. 256 s. (Ordlister: s. 249–251).
- Emballage. Sække. Terminologi og typer. Del 2: Plastsække.* Dansk Standard. DS/ISO 6590/2. Dansk Standardiseringsråd, København 1987. 16 s.
- Espersen, Mogens: Østersøen – balance og sikkerhed.* 3. oplag. Forsvarskommandoen, Vedbæk 1987. 89 s. (Ordlister: s. 86–89).
- Eyben, W. E. von: Juridisk Ordbog.* Syvende udgave. G. E. C. Gads Forlag, København 1987. 255 s.
- Flersproget forkortelsesglosar.* Rådet for De Europæiske Fællesskaber, Luxembourg 1983. 589 s.
- Forsvarets rolle.* Forsvarskommandoen, Vedbæk 1987. 104 s. (Forkortelses- og ordforklaringer: s. 101–103).
- Fryd, Ejnar: Anglo/Amerikansk-Dansk, Dansk-Anglo/Amerikansk specialordbog inden for revision, regnskabsvæsen m.v.* 3. udgave revideret og ajourført af statsautoriseret revisor Per Otto Bech. FSRs Forlag, København 1987. 270 s.
- Fysiske størrelser, måleenheder og symboler. Fysiske størrelsesnavne. Ordliste på 7 sprog.* Dansk Standard. DS 2009. 2. udg. Dansk Standardiseringsråd, København 1987. 89 s.
- Hauschildt, Gurli: Handelsfaglig ordbog, dansk-tysk.* 3. oplag. Forlaget Åløkke, Horsens 1987. 143 s.

- Hvem Hvad Hvor* 1988. Politikens Forlag, København 1987. 416 s. (Nye ord: s. 343–345).
- Høedt, Jørgen (red.): Bygge- og anlægsteknisk ordbog. Engelsk-dansk, dansk-engelsk.* Institut for Fagsprog, København 1986. 4 bind. 596 s.
- Ikke-destruktiv prøvning. Ultralydundersøgelse. Terminologi og begreber.* Dansk Standard. DS 2333. Dansk Standardiseringsråd, København 1987. 54 s.
- Jeppesen, Karl Erik: Politikens Golfbog.* Politikens Forlag, København 1987. 160 s. (Golfens ordbog: s. 151–155).
- Kvalitetsbogen 1987. Kunderne og SAS.* Bromma-Tryck AB, S-161 87 Bromma, Sverige. 320 s. (Vores ord, udtryk og forkortelser: s. 281–318).
- Langkilde, Charlotte m.fl.: Miljøordbog dansk-engelsk, engelsk-dansk.* IFF Ordbøger, København 1987. 2 bind. 446 s.
- Marks, Ilona m.fl.: Graviditetsbogen.* På dansk ved Liselotte Langemark. Politikens Forlag, København 1987. 216 s. (Ordlister: s. 200–209).
- NFTU's Film- & TV-tekniske termer på engelsk og fem nordiske sprog.* NFTU og Proprius förlag, Stockholm 1983. 256 s.
- Nørager, Per: Miniordbog i finansieringsengelsk. Engelsk-Dansk/ Dansk-Engelsk.* Samfundslitteratur, København 1987. 236 s.
- Pallesen, Axel Engberg (hovedredaktion): Når vi bliver ældre.* Politikens Forlag, København 1987. 254 s. (Leksikon: s. 205–241).
- Petersen, Pia Riber: Politikens Børneordbog.* Politikens Forlag, København 1987. 288 s.
- Petersson, Birgit m.fl.: Helselex.* Ekstra Bladets Forlag, København 1987. 320 s.
- Risør, Villy E.: 1001 slags træ. Leksikon over træ fra alle verdensdele.* Borgen, København 1985. 582 s. (Trætekniske udtryk: s. 26–40).
- Risør, Villy E.: Træordbog, danske-tyske-engelske-franske træudtryk.* Borgen, København 1987. 49 s.
- Solvarmeteknik. Terminologi.* Dansk Standard. DS 2336. Dansk Standardiseringsråd, København 1987. 17 s.
- Srinivasan, K. P.: Grammatikalske udtryk, en sammenstilling af latin, engelsk, dansk & tamil.* Hemas Forlag, Engesvang 1987. 7 s.

- Supplement til Ordbog over det danske Sprog. Prøvehæfte.* Udgivet af Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Udarbejdet af Anne Duekilde og Bente Holmberg under medvirken af Lise Bak. Gyldendal, København 1987. 51 s.
- Svejsning. Benævnelser og definitioner. Svejsefejl.* Dansk Standard. DS/ISO 6520. Dansk Standardiseringsråd, København 1987. 15 s.
- Svensson, Annetette Lyng: Økonomisk ordliste. Engelsk-Dansk.* Samfundslitteratur, København 1986. 44 s.
- Teknologien og mennesket.* Redaktion: Dr. David Blackburn og Professor Geoffrey Holister. Oversat og bearbejdet af Ulf Langer og Bent Palsdorf. Politikens Forlag, København 1987. 248 s. + Ordliste: [s. 249–251].
- Turner, Stephen: Politikens Windsurferbog.* Oversættelse: Mie Luf. Politikens Forlag, København 1987. 92 s. (Ordliste: s. 91).
- 1056 engelske økonomiudtryk. Oversat/forklaret.* Forlaget Pareto, Brabrand 1985. 99 s.

FINLAND

- Henkilökohtainen silmien suojaus: sanasto. ögonskydd: terminologi.* Finsk-engelsk. SFS 5140, EN 165. Helsingfors: Suomen Standardisoiimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund, 1986. 15 s.
- Hervonen, Antti – Nienstedt, Walter: Hoitajan sanasto* (ordlista för sjukvård; medicinska termer med finska definitioner). Tampere: Lääketieteellinen oppimateriaalikustannus, 1987. 239 s.
- Hukki, Petri – Pakarinen, Urpo: Suomalais-englantilainen elektroniiikan sanakirja. Finnish-English Dictionary of Electronics.* Helsinki: Insinööritieto Oy, 1987. 309 s.
- Huovilainen, Reino – Kurvi, Jukka – Mäkelä, Veli-Matti – Vakki-lainen, Esa: Energiatekniikan ja -talouden sanakirja englanti-suomi. Dictionary of Energy Technology and Economy English-Finnish.* Helsinki: Insinööritieto Oy, 1986. 112 s.
- Hydrauliikka ja pneumatiikka: sanasto. Hydraulik och pneumatik: ordlista.* Finsk-svensk-engelsk. SFS 5598. Helsingfors: Suo-

- men Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund, 1987. 84 s.
- Häkkinen, Kaisa (red.): Etymologinen sanakirja* (finsk etymologisk ordbok). Nykysuomen sanakirja 6. Porvoo: WSOY, 1987. 406 s.
- Iso ruotsalais-suomalainen sanakirja – Stora svensk-finska ordboken 3, S–Ö*. Helsinki: SKS, 1987. 1028 s.
- Joutsen, Matti: Lakikielen sanakirja suomi-englanti* (finsk-engelsk ordbok över lagspråk). Porvoo: WSOY, 1985. 557 s.
- Kodin sähkölaitteet: terveyden- ja kauneudenhoitolaitteet; sanasto. Elapparater för hälso- och skönhetsvård; ordlista*. Endast finska. SFS 5345. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund, 1987. 18 s.
- Leino, Pirkko: Hyvää suomea* (finsk språkhandbok med ordregister). Helsinki: Otava, 1987. 477 s.
- Luotettavuussanasto. Tillförlitlighet, ordlista*. Finsk-svensk-engelsk. SFS 3750. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund, 1987. 56 s.
- Maiden nimet suomeksi, ruotsiksi, englanniksi ja ranskaksi* (länternas namn på finska, svenska, engelska och franska). Red. Eeva Maria Närhi. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 48. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1987. 102 s.
- Metsäkoneiden sanasto: vintturit. Ordlista för skogsmaskiner: vinschar*. Finsk-engelsk. SFS 5086. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund, 1987. 8 s.
- Mikrotietokonesanasto* (ordlista för mikrodatorer; finsk översättning av Illustrated Computer Dictionary; finsk-engelsk). Rev. uppl. Espoo: Weilin + Göös, 1986. 173 s.
- Projektitoimintasanasto. Ordlista för projektoperationer*. Finsk-engelsk-tysk-svensk. SFS-käsikirja 78. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund, 1987. 25 s.
- Pulssikoodimodulaatio (PCM): sanasto. Puls-kodsmodulering (PCM): ordlista*. Finsk-svensk-engelsk-fransk. SFS 4618. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund, 1987. 65 s.
- Schouwvlieger, Henk – Mäkynen-Schouwvlieger, Aune: Suomi-hollanti-suomi taskusanakirja* (finsk-holländsk-finsk fickordbok.) Porvoo: WSOY, 1986. 631 s.

- Suomalais-venäläinen rautatiesanasto* (finsk-rysk ordlista för järnvägar). Helsinki: Valtionrautatiet, 1987. 160 s.
- Sähköteknillinen sanasto: energiakaapelit. Elektroteknisk ordlista: energikablar.* Finsk-fransk-engelsk-rysk-tysk-spansk-italiensk-holländsk-polsk-svensk. SFS 5360. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund, 1987. 53 s.
- Sähköteknillinen sanasto: kytkinlaitteet ja varokkeet. Elektroteknisk ordlista: kopplingsutrustningar och säkringar.* Finsk-fransk-engelsk-rysk-tysk-spansk-italiensk-holländsk-polsk-svensk. SFS 3746. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund, 1986. 95 s.
- Sähköteknillinen sanasto: puoli johdekomponentit ja integroidut piirit. Elektroteknisk ordlista: halvledarkomponenter och integrerade kretsar.* Finsk-fransk-engelsk-rysk-tysk-spansk-italiensk-holländsk-polsk-svensk. SFS 5327. Helsingfors: Suomen Standardisoimisliitto – Finlands Standardiseringsförbund, 1987. 97 s.
- Talvitie, Jyrki K. – Hytönen, Ahti – Palovuori, Tapani: Suomalais-englantilainen tekniikan ja kaupan sanakirja* (finsk-engelsk ordbok över teknik och handel). Andra rev. uppl. Espoo: Tietoteos, 1987. 699 s.
- Tietotekniikan perussanasto: suomi-englanti* (finsk-engelsk basordlista för informationsteknik). Ca 600 termer. Tietotekniikan Liitto ry:n julkaisu nro 101. Helsinki: Suomen Atk-kustannus Oy, 1986. 48 s.
- Timonen, Irma: Suomi-bulgaria-suomi taskusanakirja* (finsk-bulgarisk-finsk fickordbok). Porvoo: WSOY, 1986. 706 s.
- Venäläis-suomalainen kirja-alan sanasto: kirjatiede; bibliografia-, kirjakauppa-, kirjapaino-, kirjasto- ja kustannustoimi* (rysk-finsk ordlista för bokbranschen: bibliografi, bokhandel, boktryckeri, bibliotek och förlagsväsen). Red. Martti Kahla. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 51. Helsinki: Valtion painatuskeskus, 1988. 262 s.
- Virtanen, Pekka – Leskinen, Leila: englantilais-suomalais-ruotsalainen kiinteistöarvionnin sanasto* (engelsk-finsk-svensk ordlista för fastighetsvärdering). Kiinteistöopin ja talousoikeuden julkaisuja C 48. Espoo: Teknillinen korkeakoulu, 1987. 92 s.

NORGE

- Baro, Edward: Slowniczek polsko-norweski. Polsk-norsk ordliste.* 2. oppl. Oslo: Friundervisningens forlag 1983. 94 s.
- Berulfsen, Bjarne og Herbert Svenkerud: Cappelens store engelsk-norsk ordbok.* 4. oppl. Oslo: Cappelen 1986. 1376 s.
- Dagnew, Jacob Tsehaye: Norsk-tigrinja ordliste.* Oslo: Friundervisningens forlag 1985. 102 s.
- Dedichen, Line: Fransk-norsk ordbok.* 9. oppl. Oslo: Kunnskapsforlaget 1985. 373 s.
- Dybwad, Jacob: Norsk rimleksikon.* 4. utg. Revidert av Tor Guttu. Oslo: Kunnskapsforlaget 1986. 218 s.
- Gleditsch, Ulf: Lakkert høne med medisterboff: norsk slangordbok.* Oslo: Mortensen 1987. 119 s.
- Gundersen, Dag: Norsk synonymordbok.* 2. utg., 2. oppl. Oslo: Kunnskapsforlaget 1986. 273 s.
- Guy, Walter: Norsk-engelsk ordbok for det praktiske liv.* Rev. utg., 3. utg. ved John Messel. Oslo: Kunnskapsforlaget 1986. 339 s.
- Hróbjartur Einarsson: Norsk-islandsk ordbok.* Universitetsforlaget 1987. 446 s.
- Hultgren, Jacob Kjell: Ordbok for optikere.* Kongsberg: Jacob Kjell Hultgrens minnefond 1987. 162 s.
- Hvenekilde, Anne: Norsk-punjabi ordliste til språkkurset Snakker du norsk?* Ny utg. Oslo: Cappelen 1986. 95 s.
- Høeg, Tom Arbo: Mineralnavn.* Norsk, esperanto, engelsk. Universitetsbiblioteket i Oslo 1988. 264 s.
- Johnstad, Gunnar: Ord i Bibelen.* Oslo: Det Norske Bibelselskap 1987. 917 s.
- Landfald, Aagot, i samarbeid med Grete Hexum og Mette Hovdhaugen: Cappelens Ordbok. Bokmål.* Oslo: Cappelen 1986. 528 s.
- Lehmann, Eigil: Færøysk-norsk ordbok.* Bjørgvin: Sunnmøre Vestmannalag 1987. 388 s.
- Manne, Gerd: Ordliste til Ny i Norge.* Oslo: Tiden. Norsk-engelsk-spansk-serbokroatisk-tyrkisk. 6 oppl. 1984. 44 s.
- Norges Standardiseringsforbund: Generelle termer med definisjoner for standardisering og beslektede områder.* Oslo: Norges Standardiseringsforbund 1986. 44 s.

- Offshore dictionary, Offshore ordliste.* Stavanger: Oil Information Norway 1986. 80 s.
- Røkenes, Hans Kristian: Medisinsk terminologi.* 3. oppl. Oslo: Universitetsforlaget 1986. 91 s.
- Rådet for teknisk terminologi: Ordbok for maling-, lakk- og trykkfargeteknikk.* Norsk, dansk, tysk, engelsk, fransk, svensk. Universitetsforlaget 1986. 298 s.
- Rådet for teknisk terminologi: Ordbok for korrosjonsteknikk.* Norsk, tysk, engelsk, fransk, svensk. Universitetsforlaget 1987. 124 s.
- Rådet for teknisk terminologi: Ordbok for varslings- og alarmteknikk.* Norsk, engelsk, svensk, tysk. Universitetsforlaget 1987. 56 s.
- Simonnæs, Ingrid: Norsk-tysk juridisk ordliste.* 2. utg. Bergen: Norges handelshøyskole 1984. 132 s.
- Skare, Leif H.: Administrativ-merkantil oppslagsbok, med engelsk/amerikansk fagterminologi: organisasjon – ledelse – arbeidsmiljø – personaladministrasjon – bedriftsøkonomi.* Oslo: TANO 1987. 447 s.
- Svenkerud, Herbert: Cappelens engelsk-norsk og norsk-engelsk ordbok.* Oslo: Cappelen 1986. 304 s.
- Taule, Ragnvald: Escolas ordbok. Bokmål.* Indre Arna: Escola forlag 1986. 255 s.
- Tysk-norsk, norsk-tysk ordbok.* Skoleutg., 2. oppl. Oslo: Kunnskapsforlaget 1985. 315 s.
- Utseth, Reidar: Tysk-norsk: ordliste for tekoindustrien.* 2000 tyske ord og uttrykk. Trondheim: Eget forlag 1987. 48 s.

SVERIGE

- Den svenska förteckningen har utarbetats av tekniska Nomenklaturcentralen (TNC) och Svenska språknämnden.
- Bodestedt, Olle: Engelsk-svenskt lexikon för processindustrin.* Över 12000 termer. Studentlitteratur, Lund 1987. 263 s.
- Bonniers engelsk-svenska ordbok.* Utarbetad av Lexus Ltd. 1 uppl. Bonnier Fakta, Stockholm 1987. XVI + 512 s.
- Carlsson, Albert: Stora namnboken. Från Abel till Östen.* Ca 800 namn. LT, Stockholm 1986. 195 s.

- Edström, Nils, Samuelson, Lars A., Böök, Ole K.: Ekonomiordbok.* Svensk-engelsk fackordbok för ekonomifunktionen med begreppsförklaringar. 3. uppl. Norstedts, Stockholm 1987. 150 s.
- Fastighetsnomenklatur med fastighetsekonomi & fastighetsrätt.* 7. omarb. upplagan. Institutet för värdering av fastigheter. Svensk Byggtjänst, Stockholm 1987. 218 s.
- Hallberg, Åke: Aktuell grafisk ordbok.* Ca 2 000 termer med def. Spektra, Halmstad 1986. 237 s.
- Lantbruksmaskiner: terminologi 86 = Terminology of agricultural machinery.* Sveriges Mekanstandardisering, Standardiseringskommissionen i Sverige (SIS), Stockholm 1986. 144 s.
- Martinger, Sven: Juridikordbok.* Svensk-engelsk fackordbok. Norstedts, Stockholm 1987. 96 s.
- Norstedts dataordbok.* 6 000 svenska och engelska termer. 3. uppl. Norstedts, Stockholm 1987. 533 s.
- Redmalm, Gunnar: Nyckeln till datororden.* Ca 650 ord med def. Svenska Dagbladet, Stockholm 1986. 61 s.
- Rollison, Nigel: Svensk-engelsk ordlista för lantbruk.* 7. utvidg. uppl. Sveriges lantbruksuniversitet, Uppsala 1986. 281 s.
- Spansk-svensk ordbok.* Ca 40 000 ord. 1. uppl. Natur och Kultur, Stockholm 1986. 509 s.
- Stenström, Lars: Informatikordboken.* Svensk-engelskt och engelsk-svenskt alfabetiskt register. Liber, Malmö 1987. 174 s.
- Sundelin, Arne: Akronymen och förkortningar.* Internationella och svenska. Ca 20 000 akronymer. Tekniska litteratursällskapet, Stockholm 1987. 489 s.
- Svensk-engelsk ordlista: befolkningsskydd, räddningstjänst.* Standardiseringskommissionen i Sverige (SIS) 1987. 174 s.
- Utrikes namnbok.* Svenska myndigheter, organisationer och tjänstetitlar på fem språk. Utarb. av Utrikesdepartementets translatorsektion och Sverigefinska språknämnden. 2. uppl. Liber, Stockholm 1986. 83 s.
- Volvo: Teknisk ordlista: tekniska uttryck.* Technical vocabulary: technical expressions. Ca 1 000 termer. Volvo, Göteborg 1986. 240 s.

OM FORFATTERNE

- Else Bojsen*, f. 1942. Amanuensis i Dansk Sprognævn siden 1979.
- Eyvind Fjeld Halvorsen*, f. 1922. Professor i norrøn filologi ved Universitetet i Oslo siden 1962. Medlem av Norsk språkråd 1972–87.
- Henrik Galberg Jacobsen*, f. 1944. Amanuensis i Dansk Sprognævn siden 1972.
- Claes H. Garlén*, f. 1946. Fil. kand. Forskningsassistent ved Svenska språknämnden sedan 1982.
- Catharina Grünbaum*, f. 1944. Fil. mag. Forskningsassistent ved Svenska språknämnden sedan 1971.
- Arne Hamburger*, f. 1921. Amanuensis i Dansk Sprognævn siden 1962.
- Charlotte von Hertzen*, f. 1952. Hum. kand., talterapeut. Forskare vid Svenska språkbyrån (i Finland) sedan 1982.
- Osmo Ikola*, f. 1918. Professor emeritus i finska språket vid Åbo finska universitet. Medlem av Finska språknämnden sedan 1969, ordf. 1980–88.
- Baldur Jónsson*, f. 1930. Professor vid Háskóli Íslands. Ordförande i Íslensk málnefnd sedan 1978.
- Jón Hilmar Jónsson*, f. 1947. Ordboksredaktør ved Orðabók Háskóla Íslands siden 1982.
- Vigleik Leira*, f. 1931. Førstekonsulent i Norsk språkråd siden 1987, konsulent siden 1975.
- Birgitta Lindgren*, f. 1945. Fil. kand. Forskningsassistent ved Svenska språknämnden sedan 1974.
- Ståle Løland*, f. 1945. Cand. philol. Daglig leder av Nordisk språksekretariat siden 1978.
- Lena Moberg*, f. 1936. Fil. mag. Forskningsassistent ved Svenska språknämnden sedan 1981.
- Mikael Reuter*, f. 1943. Fil. lic. Specialforskare vid Svenska språkbyrån (i Finland) och sekreterare för Svenska språknämnden i Finland sedan 1976.
- Päivi Rintala*, f. 1934. Bitr. prof. vid Åbo universitet. Medlem av Finska språknämnden sedan 1980.

Eiríkur Rögnvaldsson, f. 1955. Lektor ved Háskóli Íslands siden 1986.

Finn-Erik Vinje, f. 1938. Professor i moderne nordiske språk ved Universitetet i Oslo siden 1975 (1971–75 professor ved Universitetet i Trondheim).